

Università
Ca' Foscari
Venezia

Università Ca' Foscari di Venezia
Dipartimento di Studi Linguistici e Culturali Comparati

Corso di Laurea Magistrale in Scienze del Linguaggio
Classe LM39

Tesi di Laurea Magistrale

Η πρώτη αλήθεια

Relatore

Prof.ssa Caterina Carpinato

Laureanda

Kyriaki-Angeliki Tsoumaka
Matricola 854253

Anno Accademico

2018-2019

Ένα σιδερένιο κρεβατάκι με άσπρα κάγκελα και ένα γυμνό σώμα. Το σώμα ενός κοριτσιού επτά με δέκα ετών. Ότι πρόκειται για κορίτσι το καταλαβαίνει κανείς από τη σχισμή ανάμεσα στα πόδια, τα οποία κρατούνται ακίνητα από έναν ιμάντα. Και τα χέρια είναι δεμένα στα πλευρά με δύο λωρίδες υφάσματος και όλο το βάρος του κορμιού βρίσκεται στους αγκώνες. Στην πλάτη ένα λερωμένο μαξιλάρι και κάτω από τον ποπό ένα πανί ένας μουσαμάς. Στο βάθος, στη δεξιά γωνία μόλις που φαίνεται ένα ριγέ στρώμα. Έπειτα σκοτάδι.

Η φωτογραφία είναι ασπρόμαυρη και δεν ξέρω αν αυτό που την κάνει πιο δραματική είναι το σκοτάδι που φαίνεται να πλησιάζει και να φουσκώνει σαν για να καταπιεί τα πάντα όπως μια μαύρη ρουφήχτρα. Ένα μέρος ατελεύτητο εκτείνεται από εκεί έως την αιωνιότητα και είναι σίγουρη πως μέσα σε αυτό το μέρος υπάρχουν όλα τα δαιμόνια του κόσμου.

Δε θα μάθω ποτέ το όνομα του κοριτσιού.

Δε θα μάθω την ημερομηνία γέννησής της, ούτε εκείνη του θανάτου της.

Δεν ξέρω ούτε αν τελικά είναι νεκρή

Αν ήταν ζωντανή, αν είναι ζωντανή, σήμερα θα ήταν εξήντα ετών.

Τους έκανε να σωπάσουν, τους δαίμονες, ή εκείνοι έκαναν αυτή να σωπάσει.

Αυτό που ξέρω είναι ότι αυτή η φωτογραφία τραβήχτηκε στα μέσα της δεκαετίας του '60 στην πτέρυγα νοσηλείας παιδιών του ψυχιατρικού νοσοκομείου "Villa Azzurra" στο Grugliasco, στην επαρχία του Τορίνο και δημοσιεύθηκε στην κεντρική σελίδα του περιοδικού "L'Espresso" στις 26 Ιουλίου 1970, με τίτλο "Μα είναι για το καλό σου". Δεν άργησαν να προσθέσουν αφηγήσεις και μαρτυρίες παιδιών που ήταν δεμένα, που φορούσαν άσπρα πουκάμισα με μακριά μανίκια που έδεναν πίσω, ναρκωμένα, που τα

υπέβαλαν σε ηλεκτρο-μασάζ εγκεφάλου¹ και ηλεκτροσόκ στα γεννητικά όργανα ως θεραπεία για τη νυχτερινή ενούρηση ή κατά του αυνανισμού, που ίσως χρησιμοποιούσαν για να τα τιμωρήσουν. Παιδάκια που ήταν αναγκασμένα να χτυπούνε το ένα στο άλλο σαν τα σκυλιά -τρεις γύροι των τριών λεπτών ο καθένας- για να μάθουν τον σκληρό νόμο της ζωής (να νικάς ή να χάνεις), τα οποία τα πρόσεχαν, τρόπος του λέγειν, νοσοκόμες και συνοδοί, οι οποίες δεν ήξεραν τα ονόματά τους ούτε τις ιστορίες τους και για να τα φωνάζουν τα αποκαλούσαν "εργαλεία".

Ξέσπασε ένα σκάνδαλο και ο διευθυντής του νοσοκομείου, ο γιατρός Giorgio Coda - γνωστός και ως "ηλεκτρολόγος" χάρη στην προτίμησή του στο ηλεκτροσόκ- τέθηκε υπό έρευνα για το αδίκημα της κατάχρησης εξουσίας. Χρειάστηκαν περίπου δέκα χρόνια και ο νόμος Basaglia, μεταξύ άλλων, πριν η Villa Azzurra κλείσει οριστικά τις πόρτες της.

Λέγεται πως το κορίτσι της φωτογραφίας, όταν οι μάρτυρες πλησίαζαν στο κρεβάτι της, προσπαθούσε να απλώσει το χέρι προς το μέρος τους. Ίσως για να τους αγγίξει, ίσως για να τους αρπάξει και να βγει από αυτόν τον μαύρο εφιάλη μοναξιάς και τρόμου, όμως κατάφερε να υψώσει μόνο το κεφάλι και ένα μέρος του στέρνου. Ίσα-ίσα ο χρόνος που χρειαζόταν για να βγει μια φωτογραφία και έπειτα η κοπέλα έπεφτε πίσω μαζί με τις μύγες που την έτρωγαν ζωντανή.

Μη ικανή να εκπαιδευτεί.

Επικίνδυνη για τον εαυτό της και για τους άλλους.

Όπως όλα τα εκατόν πενήντα παιδιά που βρίσκονταν στην Β' πτέρυγα της Villa Azzurra, ένα όνομα ντελικάτο και όμορφο που παραπέμπει σε τοίχους βαμμένους σε θαλασσί χρώμα και γλωμά λουλουδάκια που μόλις έχουν ξεφυτρώσει, οι myositis ή Μη με λησμόνει.

¹. Ηλεκτροσόκ ενδοκρανιακό που πραγματοποιείται χρησιμοποιώντας δύο ηλεκτρόδια τοποθετημένα στους κροτάφους και χορηγώντας, αντί για βίαιες ηλεκτρικές εκκενώσεις, μια σειρά εκκενώσεων πιο ελαφριές και γι' αυτό πολύ πιο βάνουσες για να τις υποφέρει ο ασθενείς που δεν έχανε αμέσως τις αισθήσεις όπως αντιθέτως στην πρώτη περίπτωση.

Πάνε χρόνια που με ακολουθεί αυτή η φωτογραφία. Την τύπωσα σε ένα φύλλο Α4 και την κρέμασα με δύο κομμάτια σελοτέιπ που έκοψα με τα δόντια. Την κόλλησα στον τοίχο, στον τοίχο ενός ντουλαπιού, σε έναν καθρέφτη, σε μια πόρτα, την κρέμασα σε κάθε δωμάτιο στο οποίο τύχαινε να δουλέψω αυτά τα τελευταία χρόνια. Και το έκανα πριν μάθω σε ποια γωνία του κόσμου τραβήχτηκε, σε ποια χρόνια, και ποια ήταν η ιστορία της.

Με εντυπωσιάζει, σήμερα, πως η χρονιά στην οποία αυτή η φωτογραφία είδε το φως, δηλαδή δημοσιεύτηκε σε ένα περιοδικό, ήταν ακριβώς η χρονιά της γέννησής μου, ακριβώς όπως με εντυπωσιάζει το γεγονός ότι τραβήχτηκε στην Ιταλία, γιατί εγώ είμαι Ιταλίδα.

Με εντυπωσιάζει γιατί ήμουν ένα κορίτσι μη ικανό να εκπαιδευτεί. Ήμουν ένα κορίτσι επικίνδυνο για τον εαυτό του και για τους άλλους. Μου ταίριαζε γάντι. Αν είχα γεννηθεί μόνο πέντε χρόνια πριν το 1970, σε ένα άλλο κοινωνικό πλαίσιο, μπορεί να βρισκόμουν δεμένη με ιμάντες σε ένα κρεβατάκι σπρωγμένο προς την άκρη της αβύσσου όπου, αν γκρεμιζόσουν, δε θα υπήρχε κανένα χέρι να σε αρπάξει.

Μέρος Πρώτο

Το αρχείο των ψυχών

I. Λέρος, Δωδεκάνησος, Ελλάδα, 1992.

Η Αντζελα είχε μόλις ξεπροβάλει στο κατώφλι της τραπεζαρίας φορώντας ένα ξεβαμμένο τζιν μπουφάν και ένα απαλό κραγιόν στα χείλη και αμέσως σκόνταψε σε ένα μικρό σκαλάκι, μια προεξοχή στο πάτωμα και τώρα, ενώ όλοι την κοιτούσαν σιωπηλοί και αυτή σηκωνόταν από κάτω με το ένα της χείλη σκισμένο και το αίμα που της κολλούσε στον γιακά, της ήρθε στο νου ένα παραμύθι που η μητέρα της τής διάβαζε όταν ήταν μικρή. Ήταν η ιστορία ενός χαζού του χωριού που λεγόταν Τζιάνι Τεσταφίνα. Η μητέρα έστελνε αυτόν τον χαζό Τζιάνι να κάνει κάποιες δουλειές και κάθε φορά αυτός μπερδευε τα πάντα και έκανε τα δικά του. Μέχρι που έφτασε να βγάλει τα μάτια προβάτων και μοσχαριών για να τα πετάξει στο πρόσωπο της κοπέλας που του άρεσε. Τι κακό είχε κάνει; Η μητέρα του δεν ήταν αυτή που του το είχε πει; Να της πετάξει τα μάτια έξω;! Πενήντα άτομα είναι εκατό μάτια και οι εκατό βαρύς βολβοί του ματιού - στρογγυλοί, χωρίς νεύρα και κινούμενοι- οι οποίοι είχαν πέσει πάνω στην Αντζελα ανήκαν σε μια ομάδα Ιταλών και Ολλανδών εθελοντών, σε δύο ψυχιάτρους και σε κάποιους από τους φύλακες και τις νοσοκόμες του ψυχιατρικού νοσοκομείου της Λέρου. Ήταν το πρώτο δείπνο που έκαναν όλοι μαζί στο νησί, όπου είχαν αποβιβαστεί εκείνη την αυγή και για την περίπτωση είχε στρωθεί ένα τραπέζι σε σχήμα L που έπιανε όλη την τραπεζαρία. Η τηλεόραση στερεωμένη στον τοίχο, ψηλά, και που φαινόταν σαν ένα τρομακτικό κακοβαλμένο ογκόλιθο, ήταν σβηστή και δεν υπήρχε τρόπος να καλυφθούν οι ήχοι που προέρχονταν από την άλλη πτέρυγα του κτηρίου.

Η Αντζελα έκανε ένα νεύμα με το χέρι, σαν για να πει δεν είναι τίποτα, και έψαξε χωρίς να το βρίσκει ένα χαρτομάντιλο στις μικροσκοπικές τσέπες της ζακέτας και εκείνες του παντελονιού. Ήρθε να τη βοηθήσει ένας νεαρός Ολλανδός με τετράγωνα γυαλιά και με

ήρεμο πρόσωπο που της έβαλε στο χέρι μια χαρτοπετσέτα βρεγμένη με λίγο νερό. Το κόψιμο πονούσε αλλά, περισσότερο από τον πόνο, ήταν η ντροπή που ένιωθε να την καίει, καθώς την είχε δει όλος αυτός ο κόσμος. Πήρε θέση στο τραπέζι τρυπώνοντας μεταξύ δύο ατόμων που ήξερε εξ'όψεως, προσπαθώντας να μην σπρώξει κανέναν με τους αγκώνες και να μην κάνει να τρίξουν τα πόδια της καρέκλας στο πάτωμα.

Κοίταξε γύρω της φοβισμένη. Εκτός από το γκρουπ με το οποίο είχε ταξιδέψει από την Αθήνα δεν ήξερα ακόμα σχεδόν κανέναν και το μοναδικό πράγμα που γνώριζε για τους ιδιοκτήτες του σπιτιού ήταν πως η γυναίκα με τα γαλάζια που εκείνη τη στιγμή την πλησίαζε ήταν μια από τους δύο ψυχιάτρους που βρίσκονταν σε υπηρεσία.

Η γιατρός Ιωάννα Δελλή δε φαινόταν να αισθάνεται άνετα παρά το γεγονός πως βρισκόταν σπίτι της. Ήταν μια γυναίκα γύρω στα πενήντα, με ξανθά μαλλιά και μάτια κίτρινα, το σώμα δεν ήταν πλέον αθλητικό όπως όταν ήταν νέα, αλλά ωστόσο σφιχτό και καλοφτιαγμένο. Το σωστό σώμα για τη δουλειά που έκανε, στην οποία αντιθέτως με ό,τι πιστεύεται, δεν είναι μόνο το κεφάλι που μετράει ή η ψυχή, όπως πιστεύουν εκείνοι που *confidano nell'esistenza di una cosa che porti quel nome*, αλλά είναι απαραίτητες μια καλή δόση φυσικής ενέργειας και μια σιδερένια υγεία. Και η Ιωάννα Δελλή ήταν δυνατή και υγιέστατη. Κατά τη διάρκεια των τριών χειμώνων που είχε περάσει στο νησί δεν είχε αρπάξει ποτέ ούτε κρύωμα. Το ίδιο δεν μπορούσε να πει κανείς και για τη διάθεσή της, που τελευταίως έκλινε προς το σκούρο κόκκινο. Ίσως να ήταν η εμμηνόπαυση που άρχιζε να στέλνει τα σημάδια της, σκέφτηκε πλησιάζοντας στο στρωμένο τραπέζι του δείπνου. Ήταν άλλωστε ώρα να φτάσει, παιδιά δεν είχε θελήσει και ευτυχώς δεν είχε, άρα ήταν έτοιμη να περάσει το σύνορο και να γίνει μια κανονική μεσήλικας.

Πήρε μια φέτα ψωμί και έφτυσε ένα κουκούτσι ελιάς στην παλάμη του χεριού, ενώ τα κίτρινα μάτια της πλανιόντουσαν, χωρίς να σταματήσουν πολύ σε κανέναν συγκεκριμένα, στα πρόσωπα εκείνων των νεαρών εθελοντών που είχαν φτάσει από μακριά για να κρίνουν το έργο της. Ένα κύμα θυμού διαπέρασε το μακρύ της σώμα σαν ηλεκτρική εκκένωση. Έτριψε μερικές φορές την παλάμη της πάνω στην φούστα από γαλάζιο ύφασμα ελπίζοντας να μην αφήσει κανέναν ορατό λεκέ. Τι μπορούσαν να ξέρουν για αυτά που είχαν περάσει και περνούσαν αυτοί εδώ, χωρίς την απαραίτητη οικονομική βοήθεια, χωρίς τα αποθέματα των φαρμάκων που θα χρειαζόνταν, με μόνο

δύο πραγματικούς νοσοκόμους για πάνω από χίλια άτομα, σε ένα νησί μακριά από τα πάντα, υπανάπτυκτο, ξεραμένο από τον ήλιο και χτυπημένο από τα μελτέμια. Έφταναν φρέσκοι από τις σπουδές, με τις ιδέες λαμπρές και καλά εκτεθειμένες στα ράφια, αλλά δεν ήξεραν πόσο γρήγορα μπορούσε να γίνει το κακό σε ένα μέρος όπως αυτό. Δάγκωσε το ψωμί και κάθισε ξεφυσώντας. Όπως και να 'χει θα το καταλάβαιναν γρήγορα.

Στο πλευρό της ο γιατρός Γιώργης Μόρας, ο άλλος ψυχίατρος, συζητούσε με τον υπεύθυνο του γκρουπ, έναν πανεπιστημιακό καθηγητή από την Αθήνα, πολύ σοβαρό και πολύ αδύνατο, που λεγόταν Γρηγόριος Κουρδάκης. Ο γιατρός Μόρας ήταν ένας άντρας κοντός και εύσωμος, με κόκκινα μακριά μουστάκια και ένα γαλανό βλέμμα από κοφτερό γυαλί. Στην Άντζελα θύμιζε αμέσως τον Ντομένικο Μοντούνιο και στο κεφάλι της, όλες τις φορές που τον κοιτούσε, έπαιζε η μελωδία του vecchio frack. Σχεδόν περίμενε πως από στιγμή σε στιγμή ο γιατρός θα άρχισε να τραγουδά, κλείνοντας τα μάτια και ρίχνοντας το κεφάλι πίσω, τα χέρια σηκωμένα στον ουρανό. Αυτός αντιθέτως κοίταζε να φάει και να πει χωρίς να σταματά στιγμή να μιλά, τόσο γρήγορα που η Άντζελα, με τα φτωχά ελληνικά της, δυσκολευόταν να τον ακολουθήσει.

Αν και όλοι πεινούσαν πολύ, κανείς δεν έκανε ιδιαίτερο λόγο για την ποιότητα του φαγητού. Υπήρχε χωριάτικη σαλάτα, ψάρι στη σχάρα, σκουμπρί παστό και αστακομακαρονάδα, πέρα από τα συνήθη ελληνικά πιάτα που φαίνεται να μην αλλάζουν από το ένα νησί στο άλλο, από την μια περιοχή στην άλλη, από την μια εποχή στην άλλη: όλα μοσχοβολούσαν άνηθο και κανέλα που λίγο μετά αφού τα φας αντιλαμβάνεσαι πως το γλυκό είναι πάντα λιγάκι υπερβολικά γλυκό.

Η αίθουσα της τραπεζαρίας άνοιγε στο αίθριο του νοσοκομείου και καθ' όλη τη διάρκεια του δείπνου οι τρελοί γραπώνονταν από τα κάγκελα που τους κρατούσε μακριά. Κάποιοι ούρλιαζε, τα παιδιά έκλαιγαν, υπήρχε ένα συνεχές πέρα δώθε από πόδια που σέρνονταν στις σκάλες και θόρυβοι από αντικείμενα που ρίχονταν κατά γης και έπιπλα που μετακινούνταν. Οι ψυχίατροι και οι βοηθοί έδειχναν ούτε που να το αντιλαμβάνονται, κατάφεραν να συγκεντρωθούν στο φαγητό και στη συζήτηση σαν να βρίσκονταν στην αίθουσα ενός εστιατορίου. Ακριβώς όπως οι γονείς πολύ μικρών παιδιών που είναι συνηθισμένοι να αποξενώνονται τουλάχιστον ένα λεπτό για να φυλαχτούν από τα ουρλιαχτά και τα κλάματα των παιδιών, το όριο της αντοχής τους είχε αλλάξει και πλέον

μόνο ένας πραγματικός καβγάς κατάφερνε να τους κάνει να αντιδράσουν.

Η Αντζελα είχε χαμηλώσει το κεφάλι και κοιτούσε τα δάχτυλά της: χειρίζονταν το μαχαίρι και το πιρούνι όπως πάντα, αν και σε αυτή έμοιαζαν να τρέμουν και έπρεπε να συγκεντρωθεί για να κρατήσει τους μυς σταθερούς ενώ περνούσε την πιατέλα στην γιατρό Δελλή. Δεν μπορούσε να σταματήσει να σκέφτεται τη συζήτηση που είχε εκείνο το απόγευμα με έναν άντρα στον επάνω όροφο. Έγγραφε μέσα στο κεφάλι και σχεδίαζε εικόνες και συνέχειες: η διαδρομή του κατά μήκος της ξεφλουδισμένης και σκοτεινής σάλας, τον ηλικιωμένο που έμοιαζε με αράχνη που σκαρφάλωνε στα σκαλιά χρησιμοποιώντας τα χέρια και τα πόδια και έπειτα τα θλιμμένα μάτια του άλλου άντρα στην άδεια αίθουσα: αυτός ξέρει καλά πως κανείς στον κόσμο θα τον βοηθήσει να ξαναγυρίσει στο σπίτι του, αν και πιθανόν ένα πραγματικά δικό του σπίτι δεν υπάρχει πουθενά στον κόσμο.

Η Αντζελα δεν έβλεπε την ώρα να τελειώσει το δείπνο για να επιστρέψει στο δωμάτιο και να γράψει: φοβόταν πολύ να μην ξεχάσει έστω και την παραμικρή λεπτομέρεια του ότι είχε γίνει. Εδώ και πολλά χρόνια είχε αποκτήσει τη συνήθεια να κουβαλάει μαζί της μικρά τετράδια με ρίγες. Τα αγόραζε ανά δωδεκάδες τη φορά, έπειτα τα αριθμούσε, έβαζε ημερομηνία έναρξης και όταν τελείωνε ένα σημείωνε και αυτή του τέλους και το σύρραφε με το προηγούμενο. Δεν είχε κανενός είδους λογοτεχνικές φιλοσοφίες, αλλά το να κρατά ημερολόγιο της άρεσε πάντα, από τότε που ήταν μικρή. Σημείωνε καθημερινά γεγονότα, σκέψεις, φράσεις που είχε ακούσει ή που είχε διαβάσει στα βιβλία. Στο τέλος κάθε χρόνου έδενε με μια ταινία τα δώδεκα τετραδιάκια και στο εξώφυλλο του πρώτου κολλούσε μια ετικέτα με το έτος. Είχε ήδη μια γεμάτη βαλίτσα με τέτοια τετράδια - μια παλιά βαλίτσα από διαφανές πλαστικό- και δεν τα ξαναδιάβαζε ποτέ, αλλά παρ' όλα αυτά τις άρεσε να ξέρει πως βρίσκονται κάπου ασφαλή, σφραγισμένα σε μικρούς φακέλους όπως οι νεκρές πεταλούδες ή τα αποξηραμένα λουλούδια. Δε θα μπορούσε να εξηγήσει σε κανέναν γιατί ήταν τόσο σημαντικά, αλλά ήταν. Φανταζόταν πως μια μέρα, ίσως όταν ήταν ηλικιωμένη, να άνοιγε εκείνη τη βαλίτσα. Ή ίσως να το έκανε κάποιος άλλος: ένα παιδί της, ένας φίλος.

Είχε φύγει για το νησί της Λέρου ακολουθώντας μια ομάδα ψυχιάτρων από την Τεργέστη που θα εργαζόταν για την αποασυλοποίηση του νοσοκομείου. Σπούδαζε

νομική και ήδη εδώ και κανα μήνα είχε αρχίσει να γράφει την πτυχιακή της εργασία στο αστικό δίκαιο που είχε να κάνει με την εκμετάλλευση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη: από τη στιγμή που είχε ακούσει για το σκάνδαλο στο ελληνικό νησί δεν είχε καταφέρει να το βγάλει από το μυαλό της. Κουβαλούσε πάντα μαζί της στην τσάντα, διπλωμένη στα τέσσερα μέσα στην ατζέντα της, μια φωτοτυπία της σελίδας της "Observer" με το ρεπορτάζ του John Merritt στις 10 Σεπτεμβρίου του 1989 που είχε κάνει να σκάσει ένα διεθνές σκάνδαλο. Μέσα στο σακίδιο είχε βάλει και δύο βιβλία: την Οδύσσεια και τον Ροβινσόνα Κρούσο, μαζί με έναν φάκελο με φωτοτυπίες από μερικά μαθήματα που είχε κάνει το 1974 ο Michel Foucault στο College de France σχετικά με τη δύναμη της ψυχιατρικής και μια μικρή φωτογραφική μηχανή -μια Konica Pop κόκκινη, με ενσωματωμένο φλας, δώρο του πατέρα της- εφοδιασμένη με μια εικοσαριά καρουλάκια φιλμ, σχεδόν όλα για σλαιτς, κανά ασπρόμαυρο φιλμ και μερικά έγχρωμα.

Της ήρθε στο μυαλό ο πατέρας της και τον ξαναείδε όταν της εξηγούσε πως δούλευε η μηχανή, πολύ συγκεντρωμένος, και προς στιγμή η Άντζελα αισθάνθηκε το άρωμα του καπνού από το στόμα του και εκείνο της ναφθαλίνης από το κάρτιγκαν που φορούσε στο σπίτι όταν επέστρεφε από τη δουλειά.

Εκείνη τη φορά χαμογελούσε, αυτός που ήταν πάντα σοβαρός, σχεδόν είχε ξεχάσει το παιδί που ήταν καθισμένο στο πλάι τους στην άσπρη πολυθρόνα, το κεφάλι να κρέμεται και μια κλωστή σάλιου να τρέχει προς τα κάτω. Της έλεγε πως θα έπρεπε να φωτογραφίζει περισσότερο τον ουρανό γιατί ο ουρανός είναι δύσκολο να φωτογραφηθεί σωστά κι από εκεί καταλαβαίνει κανείς αν έχεις καλό μάτι. Έπειτα πέθανε χωρίς να έχει ποτέ την ευκαιρία να θαυμάσει την φωτογραφία ενός ουρανού τραβηγμένη από την κόρη του, γιατί η κόρη του φωτογράφιζε προσόψεις κτηρίων, γέφυρες, δέντρα, δρόμους, καμιά φορά ανθρώπους, αλλά τον ουρανό τον έκοβε από το πλάνο, γιατί φοβόταν πως δε θα τον καταλάβει και πως θα έδειχνε την πλήρη έλλειψη "ματιού". Σήμερα είχε τελειώσει δύο καρουλάκια κι όμως δεν κατάφερνε να θυμηθεί καμία λήψη, είχε τραβήξει σαν να ήταν σε έκσταση, προσπαθώντας να μη φανεί τόσο. Η γιατρός Ιωάννα Δελλή γύρισε προς την Άντζελα και δίνοντάς της ένα πιάτο γεμάτο με τηγανητά μπαρμπούνια, σε σχεδόν άψογα ιταλικά, την ρώτησε: *θα θέλατε κι άλλο ψάρι; Μπαρμπούνια -πρέπει να επανάλαιβε κανα δύο φορές καθώς η κοπέλα φαινόταν να μην την έχει ακούσει- εδώ τα*

λέμε έτσι. Η Άντζελα ήταν βετζετέριαν, αλλά το ψάρι κάθε τόσο το έτρωγε, και της φαινόταν αγένεια να αρχίσει να αρνείται τόσο γρήγορα αυτό που της προσέφεραν: ευχαρίστησε την γιατρό κι αισθάνθηκε την ανάγκη να την κοιτάξει ευθεία στα μάτια, έστω κι αν δεν της πήγαινε με τίποτα, και αντιλήφθηκε πως στο μεγάλο και καλά μακιγιαρισμένο πρόσωπο της Δελλή υπήρχε ένα παράξενο χαμόγελο. Για μια στιγμή της φάνηκε πως η γυναίκα την φλέρταρε και ένα κύμα αμηχανίας την τύλιξε, έπειτα κατάλαβε πως αυτό το χαμόγελο πήγαινε σε έναν βοηθό με πράσινα μάτια και μαλλιά καρφάκια που έβαζε λευκό κρασί στο ποτήρι της χωρίς αυτή να έχει αντιληφθεί καθόλου την ογκώδη παρουσία του πίσω από την πλάτη της. Ο γιατρός ύψωσε το ποτήρι για να της το γεμίσει, *παρακαλώ Κώστα*, έπειτα το πλησίασε σε εκείνο της Άντζελας και έκανε να ακουστεί ο ήχος του γυαλιού, *γεια μας*.

Είναι ένα καλωσόρισμα, αλλά κυρίως μια ευχή, λέει με δυνατή φωνή. -*Την έχετε ανάγκη*.

Το τραπέζι σιάπησε, όλοι σήκωσαν το ποτήρι και δίχως να καρφώσουν τα μάτια σε καμία πλευρά συγκεκριμένα έκαναν πρόποση στον αέρα, μεταξύ των ουρλιαχτών και των κραυγών των τρελών και εκείνου του ενοχλητικού ήχου των λαμπτήρων από νέον που βούιζαν σαν γιγάντια φυλακισμένα έντομα.

Η Άντζελα αποκοιμήθηκε σχεδόν την αυγή, έχοντας ακόμα τη γεύση του ούζου στο στόμα και τα μάτια να καίνε από τον καπνό. Της φάνηκε πως και οι άλλες τις παρέας της δυσκολεύονταν να κοιμηθούν, τις άκουγε να γυρίζουν και να ξαναγυρίζουν πάνω στις σούστες που έτριζαν, του μεγάλου δωματίου που τους είχε παραχωρηθεί. Ήταν η ξαδέλφη της η Μαρία, δύο Ιταλίδες και δύο Ελληνίδες μεταξύ 25 και 35 ετών κι αυτή, που ήταν η πιο μικρή από όλες. Οι άντρες κοιμόντουσαν σε μια άλλη πτέρυγα του κτηρίου. Η Άντζελα αναρωτήθηκε αν γι' αυτούς ήταν πιο εύκολο ή αν και σε εκείνον τον κοιτώνα ακουγόταν ο ίδιος ήχος του σεντονιού που τραβιόταν από τα πόδια και έπειτα ξαναπιανόταν για να τους προστατεύσει από ένα ξαφνικό φύσημα αέρα.

Κάποια ροχάλιζε, κάποια άλλη παραπονιόταν στο μισοϋπνι, καμία όμως δεν έλεγε πλέον τίποτα. Είχαν ανάγκη να παραμείνουν μέσα τους, μόνες, τουλάχιστον για λίγη ώρα, να προσπαθήσουν να κλείσουν τις πληγές που εκείνη η πρώτη μέρα είχε ανοίξει σε αυτές.

2.

Εκείνο το πρωί, μόλις είχαν αποβιβαστεί στην Λέρο, στο φως της αυγής που σκορπιζόταν σαν μια χούφτα φωσφορίζουσας σκόνης πάνω στη γη, η Αντζελα είχε δει τη φιγούρα μιας γυναίκας με ένα σκούρο μακρύ ρούχο μέχρι τα πόδια που τις κάλυπτε το κάτω μέρος του σώματος και της άφηνε ελεύθερο το στήθος και τους ώμους. Της φάνηκε πως ήταν αλυσοδεμένη σε ένα δέντρο, αλλά δεν μπορούσε να είναι, δε δένονται στα δέντρα οι άνθρωποι, όχι το 1992, όχι εδώ στην Ελλάδα. Της ήρθε στο μυαλό η φωτογραφία μιας κάποιας χώρας της Αφρικής όπου ακόμα συνηθιζόταν να αλυσοδένονται οι τρελοί στα δέντρα, μακριά από το χωριό. Όμως ήταν Αφρική μαύρη, όχι Ευρώπη, ήταν ένας άλλος κόσμος και σαν να ήταν μια άλλη εποχή.

Είχε φανταστεί πως επρόκειτο για μια οπτική ψευδαίσθηση, ένα παιχνίδι των σκιών και της κούρασης, διαφορετικά και οι άλλοι θα είχαν δει τη γυναίκα και σίγουρα αναγκαστικά κάποιος θα είχε πει κάτι και θα είχε προκαλέσει την προσοχή των υπολοίπων της παρέας. Στην πραγματικότητα, ακόμα κι αν την είχαν δει, κανείς δε θα είχε καταλάβει τι σήμαινε εκείνη η παρουσία πίσω από το σκονισμένο παραθυράκι ενός παλιού λεωφορείου, με τα τζάμια που έτρεμαν τόσο πολύ που έμοιαζαν έτοιμα να σπάσουν από τη μια στιγμή στην άλλη.

Δεν υπήρχε ανάγκη να καταλάβουν γιατί εκείνο που είδαν αμέσως μετά ήταν ακόμα χειρότερο και ξεκαθάρισε ότι εκεί, σε εκείνο το μέρος κι εκείνη τη στιγμή, οτιδήποτε μπορούσε να συμβεί: αντιθέτως, είχε ήδη συμβεί.

Ήξεραν πως στον θάλαμο 16, εκείνο στο οποίο κατευθύνονταν, φιλοξενούνταν (αν και το ρήμα "φιλοξενώ" αν σκεφτεί κανείς τη μεταχείριση που επιφύλασσόταν σε εκείνα τα άτομα ήταν ένας ευφημισμός) περίπου εκατόν πενήντα ασθενείς άντρες και γυναίκες. Ήξεραν επίσης πως το μεγαλύτερο μέρος τους ήταν εκεί να κρέμεται στην τσιμεντένια αυλή όλη τη μέρα, κάτω από έναν εκτυφλωτικό ήλιο, χωρίς να έχουν κάτι άλλο να κάνουν πέρα από το να αφήνουν τον χρόνο να περνά, ένας χρόνος που για κάποιους

έπρεπε να είναι ακίνητος, μια αιώνια επανάληψη της ίδιας στιγμής, και για άλλους μια τρελή κούρσα προς τα εμπρός, στο μέλλον, μεταξύ πραγμάτων και ανθρώπων αγνώστων και τρομακτικών ή προς τα πίσω, σε ένα παρελθόν γεμάτο με γεγονότα που συνέχιζαν να συμβαίνουν, αλλά ένας χρόνος που απ' έξω φαινόταν σε όλους αυτούς που τον κοιτούσαν με έναν μοναδικό τρόπο: ένα κόψιμο που δεν παύει να ανοίγει.

Εκείνο που οι εθελοντές δεν ήξεραν είναι πως σχεδόν όλοι εκείνοι οι άντρες και εκείνες οι γυναίκες ήταν γεμάτοι με περιπτώματα, είχαν πληγές στα μπράτσα και στα πόδια, κάποιοι ήταν σακατεμένοι και σέρνονταν στο έδαφος βάζοντας δύναμη στους αγκώνες τους ή ήταν ακίνητοι πάνω σε παλιές, σκουριασμένες αναπηρικές καρέκλες. Πολλοί ήταν τελείως γυμνοί και είχαν σβηστό βλέμμα, σαν τα σώματά τους να είχαν επιζήσει όμως εκείνοι όχι.

Ήταν ακόμα νωρίς και στην πλατεία που ήταν ήδη χτυπημένη από τον ήλιο δεν υπήρχε σχεδόν κανείς. Ένας άντρας και μια γυναίκα ζευγάρωναν σε μια γωνιά της αυλής, ξαπλωμένοι στο γυμνό έδαφος, ενώ ένα αγόρι που μπορεί να ήταν 16 ή 17 ετών ξεψείριζε το κεφάλι ενός άλλου. Άλλοι τρεις ή τέσσερις άντρες σέρνονταν κάτω, στριφογυρίζοντας γύρω από τον εαυτό τους χωρίς καμία κατεύθυνση σαν σκουλήκια που προσπαθούσαν να επιστρέψουν στο βάθος, στο δροσερό και υγρό σκοτάδι, *quando si rinvolta una zolla di terra*.

Οι εθελοντές έμειναν εκεί για λίγο με τις βαλίτσες μπροστά τους μέσα στην σκόνη και με τον ήλιο να τους χτυπά στο κεφάλι. Κανείς δε φαινόταν να δίνει σημασία στα νέα ακίνητα πρόσωπα στο μέσο της πλατείας. Τελικά ένας άντρας πλησίασε. Ήταν ψηλός και χοντρός, με δύο μεγάλα τσιγκελωτά μουστάκια και φορούσε ένα πράσινο πουκάμισο όλο λεκέδες. Το ζευγάρι στη γωνία μόλις τον είδε να βγαίνει από την εξώπορτα χωρίστηκε και τα δύο παιδιά εκεί κοντά με τις ψείρες, έτρεξαν μέσα στο κτήριο. Το προσωπικό του νοσοκομείου αποτελούνταν από δύο ψυχιάτρους και αρκετούς "νοσοκόμους" για 1.153 ασθενείς. Όμως κανείς από αυτούς τους νοσοκόμους δεν ήταν διπλωματούχος. Στην πραγματικότητα, όπως ανακάλυψαν νωρίς οι εθελοντές, η ονομασία "νοσοκόμοι" χρησιμοποιούνταν περισσότερο για να δώσουν έναν τίτλο πιο αξιοπρεπή στους νησιώτες που είχαν την τύχη να προσληφθούν στο νοσοκομείο, και που μπορούσαν να καυχούνται -πέρα από το ότι έπαιρναν έναν μισθό- ότι κάλυπταν μια θέση ξεχωριστή και χρήσιμη

κοινωνικά. Πολλοί δεν ήξεραν ούτε να διαβάζουν ούτε να γράφουν. Ήταν χωρικοί ή ψαράδες που είχαν εγκαταλείψει πολύ νωρίς τα θρανία του σχολείου και είχαν αρχίσει να δουλεύουν μόλις σταμάτησαν να πίνουν γάλα.

Δεν ήξεραν τίποτα για τις ψυχικές ασθένειες, κάποιος από αυτούς ήξερε να κάνει ενέσεις ή να χορηγεί ένα φάρμακο, όμως η πλειονότητα δεν ήξερε να κάνει ούτε αυτό.

Εφοδιασμένοι με κουβά, βούρτσα και σαπουνόνερο, καθάριζαν το ελάχιστο δυνατό τους τεράστιους χώρους του νοσοκομείου, ενώ οι ασθενείς ήταν έξω μόνοι τους κάτω από τον ήλιο και μέσα στη σκόνη της αυλής. Οργάνωναν το τελευταίο γεύμα της ημέρας που θα σερβίρονταν μέσα σε μπολ ακουμπισμένα κάτω, χωρίς μαχαιροπίρουνα ούτε ποτήρια, πολύ επικίνδυνα, μόνο χέρια για όποιον μπορούσε να τα χρησιμοποιήσει. Οι γάτες έτρωγαν μαζί τους, από τις ίδιες γαβάθες και κάθε τόσο τους ξέφευγε καμιά κλωτσιά, γρατζουνιά ή τίποτα χειρότερο. Για τους εσώκλειστους δεν προβλεπόταν κανενός είδος δραστηριότητα και σε κανέναν δεν αφιερωνόταν περισσότερος χρόνος εκτός από το να βγάλει από πάνω του την πιο εμφανή βρωμιά, κυρίως για να αποφευχθούν επιδημίες, και για να τους ταΐσουν τόσο ώστε να μην πεθάνουν από την πείνα. Είναι πιθανό ότι κάποιοι μεταξύ των φυλάκων, οι πιο φιλεύσπλαχοι, να σκέφτονταν πως θα ήταν καλύτερα να πέθαιναν από το να πρέπει να ζουν αυτή τη ζωή κάθε μέρα, για χρόνια, ίσως και δεκαετίες. Ή ίσως δεν το σκέφτονταν καθόλου, δεδομένου ότι από αυτή τη δουλειά εξαρτώνταν και οι ίδιοι, η ζωή τους και εκείνη των οικογενειών τους. Μακάρι να ζούσαν το περισσότερο δυνατό εκείνοι οι δύσμοιροι: τουλάχιστον η δυστυχία τους θα έδινε φαγητό σε κάποιον άλλο. Και θα τους χάριζε και όλα τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης -κουβέρτες, σεντόνια, πετσέτες, πιατικά, μαχαιροπίρουνα, φάρμακα, ξυραφάκια, σαπούνια, γάζες- που δεν πρόλαβαν να φτάσουν στο νησί κι αμέσως βρίσκονταν εκτός νοσοκομείου.

Ο νοσοκόμος-φύλακας με τα τσιγκελωτά μουστάκια τους λοξοκοιτούσε χωρίς να πει κουβέντα, με τις πλάτες όλο μυς που ανέβαιναν και κατέβαιναν καθώς ανέπνεε. Έπρεπε να ξέρει ποιοι ήταν και ότι θα έφταναν εκείνη την ημέρα, και δεν έδινε την εντύπωση ότι τους αναγνωρίζει. Δεν έβλεπε πόσο κουρασμένοι, αναμμένοι από τη ζέστη και ξεθεωμένοι ήταν; Έξι γυναίκες και δεκαπέντε άντρες μεταξύ 20 και 35 ετών, βρώμικοι και με τα μάτια κομμένα. Η Άντζελα έστριψε το κεφάλι να κοιτάξει τους άλλους και σε

κάθε ένα πρόσωπο είδε την ίδια σαστισμένη έκφραση. Από την άλλη πλευρά, σκεφτόταν, πόσο κόσμο να είχε δει, εκείνος ο άντρας, σε χειρότερη κατάσταση; Ο άντρας με τα τσιγκελωτά μουστάκια ονομαζόταν Αθανάσιος Μπαζίνας, ήταν 56 ετών, με μια χοντρή γυναίκα, τρεις κόρες, πολλά χρέη εξαιτίας μιας βάρκας που είχε αγοράσει χωρίς να μπορεί, όταν ακόμα πίστευε πως με το ψάρεμα θα κατάφερνε να τα βγάλει πέρα και η ενσυναίσθηση ήταν κάτι που τον είχε εγκαταλείψει εδώ και καιρό. Η Άντζελα αισθανόταν την καρδιά της να σφυροκοπά από την οργή. Πέρασε το σακίδιο στην πλάτη της, προσπέρασε τον άντρα χωρίς ούτε να σηκώσει το βλέμμα για να λάβει ένα νεύμα συγκατάθεσης ή αναγνώρισης και μπήκε στο κτήριο. Οι τοίχοι ήταν βρώμικοι και η μυρωδιά ανυπόφορη. Έμεινε ακίνητη ώστε να συνηθίσουν τα μάτια της στο σκοτάδι αυτού του αηδιαστικού άντρου.

Υπήρχαν σώματα που σέρνονταν κατά μήκος των τοίχων και κείτονταν εγκαταλελειμμένα στο πάτωμα. Άνθρωποι κατσαρίδες, γυναίκες και άντρες στριφογυρνούσαν στο στρώμα βρωμιάς που κάλυπτε το πάτωμα σε βαθμό που ήταν αδύνατο να μαντέψεις το σχέδιο που ήταν από κάτω. Ούτε κανείς μπορούσε να καταλάβει αν η επιφάνεια ήταν από τσιμέντο, πλακάκια ή σκέτο χώμα. Μια στενή σκάλα χωρίς παράθυρα και χωρίς ηλεκτρικό φως οδηγούσε στους πάνω ορόφους και ένας άντρας την ανέβαινε στα τέσσερα, γρήγορος σαν αράχνη. Η Άντζελα κρατήθηκε από την άλλη πλευρά της σκάλας και τον προσπέρασε σχεδόν τρέχοντας. Φτάνοντας στο πλατύσκαλο του πρώτου ορόφου του ιδρύματος γύρισε αριστερά, προς το μέρος του κτηρίου που έβλεπε στον κόλπο, το πιο φωτεινό, και σταμάτησε στο κατώφλι ενός από τα δωμάτια που ανοίγονταν στον διάδρομο. Μια δεκάδα από άσπρα μεταλλικά κάγκελα μισοβυθισμένα, χωρίς στρώματα και χωρίς σεντόνια, και άλλα δύο παράθυρα με σιδερένια κάγκελα.

Σε μια γωνία ήταν ένας άντρας καθισμένος κάτω. Ήταν γυμνός, αγκάλιαζε με τα μπράτσα του τα γόνατα και κουνιόταν μπρος πίσω επαναλαμβάνοντας λέξεις που η Άντζελα δεν κατάφερνε να καταλάβει. Όμως τα μάτια του, σε αντίθεση με εκείνα όλων των άλλων ασθενών που είχε συναντήσει μέχρι εκείνη τη στιγμή, την πυροβολούσαν. Η καρδιά της χτυπούσε και η πρώτη σκέψη, όταν τα μάτια τους συναντήθηκαν ήταν να γυρίσει και να φύγει, να κατέβει τρέχοντας τις σκάλες και να βγει έξω, στο φως, στον

αέρα. Θα είχε ουρλιάξει σαν τρελή, απαιτώντας να την ξανασυνοδέψουν στο λιμάνι και να την βάλουν γρήγορα στο πρώτο πλοίο για την Αθήνα. Ήταν 22 ετών, ήταν κοπέλα, η θέση της ήταν σε μια παραλία να μαυρίζει, να σιγοπίνει μια παγωμένη μπίρα με ένα ωραίο μυθιστόρημα να διαβάζει και ένα χαριτωμένο αγόρι να κρυφοκοιτά. Όμως έμεινε εκεί ακίνητη, ανέπνευσε βαθιά, και είδε τα χαμένα στον χρόνο μάτια του αδερφού της.

Ο αδερφούλης της, ο Κυριάκος.

Ο άντρας μπροστά της πρέπει να ήταν καμιά 50αριά χρονών, αλλά ήταν δύσκολο να το καταλάβεις με σιγουριά, γιατί σε αυτές τις συνθήκες το σώμα εκφυλίζεται και γερνά με μια ταχύτητα πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με την κανονική.

Η Αντζελα έμεινε εκεί να τον κοιτάζει χωρίς να λέει τίποτα, και ο άντρας να κοιτάζει αυτή. Είχε σταματήσει να μουρμουράει και να κουνιέται και στο πρόσωπό του υπήρχε μια έκφραση ετοιμότητας και προσοχής, σα να περίμενε κάτι.

Εκείνη τη στιγμή, με τα σκούρα μάτια του άντρα γραπωμένα στα δικά της, μια αίσθηση προορισμού έκανε τους μυς όλου του σώματός της να σφίξουν. Έσφιξε τις μπουνιές της, σαν ο αόρατος εχθρός της να πλησίαζε και να ετοιμαζόταν να της επιτεθεί στην πλάτη.

Είμαι έτοιμη μπάσταρδε, δοκίμασε μόνο να με ακουμπήσεις. Έλα, έλα... τώρα είμαι έτοιμη. Τώρα.

Η Αντζελα έκατσε στο πλευρό του άντρα και χαμογέλασε. Ένα μόνο σύντομο χαμόγελο, σχεδόν μόνο ένας μορφασμός, οι μυς του προσώπου να συσπώνται, κάτι πολύ μικρό που όμως, φανερά, είναι ικανό να σημαδέψει μια ολόκληρη ύπαρξη, δεδομένου ότι η ανάμνηση του χαμόγελου που λύγισε τα χείλη της εκείνη την ημέρα στα τέλη Ιουνίου θα συνέχιζε για πάντα να της προκαλεί ένα αίσθημα ναυτίας και ντροπής.

Ο άντρας την κοιτούσε απαθής.

Η Μαρία εμφανίστηκε στην πόρτα και η Αντζελα της έκανε νόημα να πλησιάσει. Μια ψηλή κοπέλα, με φαρδύς πλάτες και με μαλλιά κομμένα κοντά, ξανθά και σγουρά, που πλαισίωναν ένα στρογγυλό πρόσωπο με χείλη που προεξείχαν. Τα γαλάζια μάτια συχνά ήταν ορθάνοιχτα και φαινόταν σαν να μην έχουν κόρη. Εκείνη τη στιγμή της φάνηκε

μικρή, ντροπαλή, σαν ένα κοριτσάκι που έπρεπε να εμφανιστεί μπροστά σε ένα κοινό αγνώστων ενηλίκων. Όλη η σιγουριά για την οποία πάντα καμάρωνε είχε εξαφανιστεί και η Άντζελα αναρωτήθηκε αν πράγματι η ξαδέλφη της είχε ποτέ να κάνει με ψυχικά ασθενείς με σάρκα και οστά κι αν εκείνο που της είχε διηγηθεί σχετικά με την πρακτική εμπειρία της ήταν αληθινό και όχι φαντασίες μιας κοπέλας πολύ ευκολόπιστης.

-Θέλω να μιλήσω μαζί του, μπορείς να με βοηθήσεις, σε παρακαλώ;

Η Μαρία τους πλησίασε και έσκυψε, λυγίζοντας τα γόνατα όπως κάνει κάποιος για να φτάσει στο ύψος ενός παιδιού. Αφού τον ρώτησε πως ήταν και δεν πήρε απάντηση, η Άντζελα απευθύνθηκε στη Μαρία και την παρακάλεσε να τον ρωτήσει αν αυτός ήξερε ποια ήταν όλα αυτά τα νέα άτομα που μόλις είχαν φτάσει στο ίδρυμα κι αν είχε καταλάβει τι ήθελαν να κάνουν.

Αυτή τη φορά ο άντρας απάντησε, με χαμηλή φωνή, πολύ αργά, κοιτάζοντας τα δάχτυλα των ποδιών που ήταν γεμάτα κάλλους και χωρίς να ψάχνει με το βλέμμα καμία από τις κοπέλες. Η Μαρία μετέφρασε τα λόγια του άντρα στα ιταλικά, χωρίς να προσθέσει άλλο σχόλιο ούτε πριν ούτε μετά.

Εγώ είμαι εδώ, Και αυτοί είναι εδώ. Κι εσύ είσαι εδώ. Μα είσαι σίγουρη πως εγώ δεν μπορώ να φύγω; Δεν είσαι σίγουρη. Κανείς δεν είναι σίγουρος. Κι εγώ αντιθέτως τι ξέρω; Αν βρίσκομαι εδώ ζωντανός, αν βγω πεθαίνω. Γιατί λοιπόν με ρωτάς τι κάνω;

Η Άντζελα δεν βρήκε να απαντήσει τίποτα. Ο συλλογισμός του ήταν σωστός, αυτός ο άνθρωπος είχε δίκιο: υπάρχουν καταστάσεις από τις οποίες είναι αδύνατον να βγεις αν όχι ξαπλωμένος, οριζόντια, με τα πόδια στον αέρα και τα βλέφαρα κλειστά, με τη βοήθεια ενός άλλου.

3.

Όλο το βράδυ της φαινόταν πως άκουγε ουρλιαχτά που προέρχονταν όχι από το εσωτερικό του ιδρύματος, αλλά από τα βουνά πίσω του. Ήταν attutite και κάθε τόσο μεταμορφώνονταν σε ένα τραγούδι από πολλές φωνές. Προκαλούσαν φόβο, όμως την ίδια στιγμή ήταν γοητευτικές: κάτι ανάμεσα σε κάλεσμα και νανούρισμα. Η Άντζελα σκέφτηκε πως αν δεν κατάφερνε να δώσει εξήγηση σε αυτό το φαινόμενο ίσως να τρελαινόταν κι αυτή. Ποιος τραγουδούσε; Ο αέρας; Τα φύλλα των δέντρων καθώς κουνιόντουσαν; Οι θάμνοι που έτριβαν μεταξύ τους τα κλαδιά τους; Ή τα νυχτοπούλια και τα άγρια θηρία; Ήταν οι τρελοί; Ή ίσως -κι αυτή η σκέψη την φόβισε- αυτές οι φωνές προέρχονταν από κάποιον άλλο καιρό; Μισοκοιμισμένη αναρωτήθηκε αν οι φωνές μπορούσαν να συνεχίσουν να υπάρχουν και να ακούγονται έστω και με την απουσία του σώματος, όπως είχε ακούσει να λέγεται όταν ήταν μικρή. Εκείνο το τρομακτικό παραμύθι έλεγε πως οι φωνές μπορούν να μείνουν παγιδευμένες στους τοίχους που χτίζονταν ή στον κούφιο κορμό των δέντρων και στις σπηλιές, σαν μια ατελείωτη ηχώ χαμένων υπάρξεων. Θυμήθηκε την ιστορία ενός παλιού σπιτιού στο οποίο η φωνή ενός πολύ μικρού παιδιού που έκλαιγε είχε παραμείνει εγκλωβισμένη μέσα σε τούβλα, τα οποία είχαν χρησιμοποιήσει για να στηριχθούν οι τοίχοι του. Κάθε τόσο, κάτω από συγκεκριμένες καιρικές συνθήκες, ή ποιος ξέρει για ποιόν λόγο, εκείνο το απελπισμένο και τρομακτικό κλάμα ακουγόταν και στους τρεις ορόφους του σπιτιού σαν κατάρα και μια προσβολή ενάντια σε κάθε τι ζωντανό, του παρελθόντος και του παρόντος.

Πριν ξανακοιμηθεί τελικά η Άντζελα άνοιξε το μικρό της κόκκινο τετράδιο και έγραψε. Φαντάστηκα πως είμαι εντελώς γυμνή μέσα σε κόσμο που δεν γνωρίζω. Δεν είναι η γενική γύμνια των άλλων που, είναι αλήθεια, είναι κι αυτοί γυμνοί, αλλά τι σημασία έχει; Οι άλλοι δεν είναι εγώ, δεν είναι αυτό το σώμα. Που είναι το δικό μου. Με τα ελαττώματα που μισώ από τότε που ήμουν μικρή. Τα γόνατα, οι ελιές, το σημάδι σαν φράουλα κάτω από τα πλευρά, στα δεξιά, οι τρίχες, το ιδιαίτερο σχήμα του στήθους, όλες οι λεπτομέρειες που συνήθως μεταφέρω κρυμμένες στα ρούχα, όπως κάνουμε όλοι, και

που είμαστε εμείς που αποφασίζουμε πότε, εάν και σε ποιόν να τα δείξουμε, παραδίδοντάς του κάτι πολύ προσωπικό. Ντρέπομαι, προσπαθώ να καλυφθώ με τα χέρια, αλλά δε βοηθά σε τίποτα, δέκα δάχτυλα δεν αρκούν για να ακυρώσουν όλα αυτά που θα ήθελα να κρύψω. Ίσως κάποιος είναι πιο μπροστά από εμένα. Πιο σοφός και αποκομμένος, για το σώμα του δεν τον ενδιαφέρει τίποτα, το χρησιμοποιεί όπως χρησιμοποιεί ένα ρούχο και ούτε που τον ενδιαφέρει εάν τα μάτια ενός ξένου indugiano στα απόκρυφα μέρη του, γι' αυτόν, ένας αγκώνας είναι όμοιος με μια βάλανο, και ένα γόνατο με μια ρώγα.

Και τότε φαντάστηκα κάτι άλλο: δεν έχω τίποτα δικό μου. Ούτε ένα ζευγάρι εσώρουχα ή κάλτσες.

Δεν μου ανήκει το κουτάλι που χρησιμοποιώ για να φάω, η χτένα με την οποία φτιάχνω τα μαλλιά μου, η πλάκα το σαπούνι με την οποία πλένομαι. Δεν έχω ένα κρεβάτι, ένα σεντόνι, ένα μαξιλάρι, δεν έχω ένα ζευγάρι παπούτσια, δεν έχω ένα βιβλίο, ένα πακέτο τσιγάρα.

Δεν υπάρχει τίποτα που να μου θυμίζει το παρελθόν: ένα δαχτυλίδι, ένα ρολόι, ένα μάτσο κλειδιά, ένα τετράδιο ή μια φωτογραφία της μητέρας μου, του πατέρα μου, ενός φίλου, ενός έρωτα, ενός σκύλου.

Δεν είμαι κανείς, γιατί κανείς δε με γνωρίζει.

Ίσως κάποιος να μην ενδιαφέρεται καθόλου για αντικείμενα και να είναι πεπεισμένος πως μπορεί να ζήσει χωρίς τίποτα για πάντα. Να ξέρει να προσαρμόζεται σαν ένα ζώο. Τα ζώα δεν συσσωρεύουν αντικείμενα, αν χρησιμοποιήσουν κάτι έπειτα δεν ανησυχούν να το βάλουν σε ένα συρτάρι. Έτσι σκέφτηκα αυτό: είμαι γυμνή, δεν έχω απολύτως τίποτα, ούτε ένα όνομα για να παρουσιαστώ ή για να πω σε εμένα την ίδια: εγώ είμαι. Εντάξει, ίσως να μην με ενδιαφέρει καθόλου να είμαι κάποια, μα όποια κι ό,τι κι αν είμαι, δεν μπορώ να αποφασίσω πού να πάω και γιατί δεν υπάρχει πουθενά να πάω, ο ζωτικός μου χώρος, αν μου πάει και δεν είμαι δεμένη με έναν σιδερένιο μιάντα ή αλυσοδεμένη στον τοίχο ενός δωματίου, συγκεντρώνεται σε λίγες δεκάδες τετραγωνικών μέτρων, όπου κάθε γωνία κατοικείται από αυτόν που αποφασίζει να σταματήσει.

Ούτε ο αέρας που αναπνέω δεν είναι δικός μου. Ή μάλλον είναι δικός μου όπως είναι οποιουδήποτε που αναπνέει, όπως κι εκείνου που αναπνέω από το στόμα χωρίς εγώ να τον έχω προσκαλέσει να με φιλήσει.

Οι δρόμοι είναι όλοι κλειστοί. Μέσα μου υπάρχει συρματοπλέγμα και βουνά, μπροστά η θάλασσα.

Είναι οι άλλοι που μου λένε που να πάω, τι να κάνω, πότε μπορώ να κινηθώ και πότε πρέπει να μείνω ακίνητη, που αποφασίζουν πότε και τι θα φάω, αν, πότε και πώς θα πρέπει να πλυθώ και να κοιμηθώ.

Δεν έχω ούτε τον χρόνο ούτε τον τρόπο να ασχοληθώ με το σώμα μου με την ελάχιστη αξιοπρέπεια και ναι, δεν έχω πλέον ούτε το ενδιαφέρον, αλλά θα ήταν όμορφο κάποιος να το είχε στη θέση μου. Να μου έφτιαχναν τα μαλλιά, και τα νύχια των χεριών και των ποδιών όταν αποφάσιζαν πως είναι πολύ μακριά. Εγώ δεν έχω ψαλίδι ή λίμα, θα μπορούσα μόνο να τα λιμάρω σε μια πέτρα ή να προσπαθήσω να τα βγάλω.

Εδώ αν είσαι γυναίκα και έχεις έμμηνο ρύση, το αίμα κολλάει στους μηρούς κι όλοι το βλέπουν κι αισθάνονται την μυρωδιά, δεν υπάρχουν σερβιέτες και δεν μπορείς να πλυθείς. Αν καθίσεις κάπου, αφήνεις ίχνη σαν σκύλα. Αν είσαι άντρας και έχεις στύση, δεν υπάρχει λόγος να κρυφτείς, γιατί όλοι αυτοί αυτοϊκανοποιούνται μπροστά στους άλλους χωρίς ντροπή και είσαι αναγκασμένος να μάθεις κι εσύ γιατί δεν ξέρεις που αλλού να πας.

Αν αρρωστήσεις, ή sprughi και επιζείς ή πεθαίνεις. Οι ιατρικές θεραπείες είναι για τις περιπτώσεις μέγιστης ανάγκης. Δεν είναι μέγιστη ανάγκη ένας όγκος, δεν είναι μέγιστη ανάγκη η αρθρίτιδα, δεν είναι μέγιστη ανάγκη ο πονόδοντος, μια φλεγμονή, το στραμπούληγμα του αστραγάλου, η γρίπη, ένας γαστρεντερικός ιός, δεν είναι μέγιστη ανάγκη σχεδόν τίποτα για να πούμε την αλήθεια, ίσως ούτε ο θάνατος. Το μόνο που σου απομένει είναι ο χρόνος. Ο χρόνος που πέρασε, όπου ζουν όλα σου τα φαντάσματα.

Ο μελλοντικός χρόνος, όπου σε περιμένουν εκείνοι που θα γίνουν.

Ο παρών χρόνος: εδώ. Εσύ-εγώ-ένα καρφί μπηγμένο στη γη.

4.

Η Λίνα είχε μια μεγάλη μάζα από κατσαρά μαλλιά μαύρα σαν το πετρέλαιο, που τις έπεφταν στο πρόσωπο και φορούσε πάντα γυαλιά ηλίου. Τα χαρακτηριστικά της ήταν έντονα: μακριά μύτη, μυτερό πηγούνι και στη μέση ένα στόμα φαρδύ και ερωτικό, πάντα αγέλαστο.

Η Αντζελα δεν μπορούσε να πάρει τα μάτια από πάνω της, από το πρώτο βράδυ την είχε ακούσει να προφέρει λίγα λόγια, αλλά εκείνη η φωνή την είχε εντυπωσιάσει. Ήταν χαμηλή και σκοτεινή, γεμάτη αντανάκλασεις, ακριβώς το αντίθετο από τη δική της, που ήταν διάφανη και ψιλή, σαν σοπράνο, όπως της έλεγαν πάντα κάθε φορά που τύχαινε να τραγουδήσει σε μια ομάδα ή μπροστά σε κάποιον. Δεν της άρεσε, η φωνή της, της φαινόταν τόσο συνηθισμένη, απόλυτα ταιριαστή με το άνοστο πρόσωπό της, με τα ίσια, ανοιχτά καστανά μαλλιά της, χωρίς ανταύγειες, σε χρώμα ποντικό, όπως επαναλάμβανε η ίδια από μέσα της κοιτάζοντας στον καθρέφτη από τότε που ήταν 13 ετών.

Κατά τη διάρκεια των συστάσεων, η Λίνα της πρότεινε ένα χέρι μακρύ και στεγνό με δυνατό σφίξιμο. Οι εθελοντές μοιράζονταν με τρόπο τυχαίο από τη στιγμή που αρκετοί από αυτούς δεν είχαν συγκεκριμένες ικανότητες. Υπήρχε μια λίστα πραγμάτων να κάνουν χωρισμένη κατά προτεραιότητα και με βάση αυτών κανείς αποφάσιζε πως να προχωρήσει. Η Αντζελα και η Λίνα δούλεψαν όλο το πρωί πλάι-πλάι σιωπηλά και μόνο κατά το μεσημέρι, μουσκεμένες και δίχως ανάσα, τα μάτια τους συναντήθηκαν. Η Λίνα έβγαλε τα γυαλιά και την κοίταξε απευθείας στο πρόσωπο. Είχε μάτια με ένα απίστευτο γαλάζιο χρώμα, σχεδόν μπλε, με μερικές χάλκινες γραμμές που τα διαπερνούσαν κι έστελναν μεταλλικές λάμψεις. Ήταν πανέμορφα και στην Αντζελα, αν και προσπαθούσε να βρει τις σωστές λέξεις για να αρχίσει μια συζήτηση, δεν της ερχόταν απολύτως τίποτα. Με ένα λαστιγάκι που είχε στον καρπό έδεσε τα μαλλιά στη βάση του κεφαλιού και ξανάρχισε να σκουπίζει. Αισθανόταν να την παρακολουθούν και ίσως κάτι παραπάνω, σαν εκείνη η σκοτεινή κοπέλα να μπορούσε να διαβάσει στο σώμα και στο πρόσωπό της κάτι που αυτή δεν ήξερε για τον εαυτό της.

Την πίσω αυλή την ανακάλυψαν τη δεύτερη μέρα. Ήταν ένας χώρος περίπου 100 τ.μ.: από τη μια μεριά συνόρευε με τον τοίχο ενός κτηρίου, και το υπόλοιπο ήταν περιτριγυρισμένο περιμετρικά από τσιμεντένιους τοίχους περίπου δυο μέτρα ψηλούς. Δεν υπήρχε καμία πόρτα, κανένα παράθυρο, κανένα άνοιγμα εκτός από μια διαμήκη σχισμή που δεν μπορούσες να καταλάβεις αν είχε γίνει επίτηδες ή όχι, αλλά από την οποία έβλεπες μόνο ένα πλευρικό και άδειο τμήμα εκείνου του κλειστού χώρου: τσιμέντο και άμμος. Κι όμως, πίσω από τον τοίχο ακούγονταν καθαρά κάποιες φωνές, ένα συνεχόμενο ξύσιμο από νύχια ή τσόκαρα που σέρνονται.

Οι εθελοντές έμειναν εκεί για πολύ, μέχρι που ένα πλάσμα -πώς αλλιώς να το αποκαλέσεις;- ήρθε προς την σχισμή.

Ένα μάτι, μισή μύτη.

Δεν φαινόταν να έχει προσέξει την παρουσία κάποιου πέρα από τον τοίχο. Μόνο κοιτούσε, σαν εκείνο το μοναδικό μάτι που φαινόταν χωρίς ίριδα να είχε πάρει φωτιά σε κάποια άλλη διάσταση. Πλησίασε περισσότερο: μια μάσκα από παλιές ουλές και νέες πληγές κάτω από τις οποίες με μια προσπάθεια της φαντασίας κατάφερνες να δεις έναν άντρα μεταξύ 30 και 40 ετών, με το μέτωπο οζώδες και το κρανίο φαλακρό.

Η Αντζελα φαντάστηκε πως αν τον είχε δει ένα μωρό θα τον ονόμαζε *τέρας* και θα έμενε συγκλονισμένο. Προσπαθούσε να απομακρύνει από την ίδια εκείνη την αίσθηση και εκείνη την σκέψη, σαν να ανήκαν σε κάποιον άλλο, αλλά αντιθέτως ήταν ακριβώς εκείνη που τον έβλεπε έτσι: ένα ον τρομακτικό, ανυπόφορο.

Πίσω του έβλεπες κι άλλους. Ήταν γυμνοί, πάρα πολύ αδύνατοι, με το δέρμα μαύρο και μαραμμένο από τον ήλιο, και η σύσταση του δέρματός τους ήταν εκείνη μιας μούμιας. Μετακινούνταν a scatti, καθένας μόνος στο μέσο των σωμάτων των άλλων. Δεν φαίνονταν θυμωμένοι ή απελπισμένοι, βρίσκονταν εκεί κάτω από τον ήλιο και τέλος. Κάθε τόσο, κάποιος ούρλιαζε και οι άλλοι ούτε που γύριζαν να τον κοιτάξουν.

Η Αντζελα έβγαλε από την τσέπη την κόκκινη φωτογραφική μηχανή και πλησίασε το μάτι στο σκόπευτρο για να τραβήξει φωτογραφία, αλλά ξαφνικά το πρώτο *τέρας* ξαναεμφανίστηκε στη σχισμή, αυτή τη φορά προφίλ, και η Αντζελα πρόσεξε ότι κάτι είχε

στο στόμα του. Έπειτα ο άντρας έστριψε και εκείνο το γαλάζιο μάτι που πριν της είχε φανεί χωρίς ίριδα την κάρφωσε. Η φωτογραφική μηχανή της γλίστρησε από το χέρι και έπεσε κάτω. Ο άντρας άνοιξε το στόμα και έβγαλε έξω την γλώσσα: επάνω υπήρχε μια πέτρα μεγάλη όσο ένα καρύδι, λευκή και γυαλιστερή όπως τα βότσαλα της παραλίας. Έκλεισε το στόμα, σφράγισε τα χείλη, την κοίταξε ακόμα για ένα δευτερόλεπτο, γύρισε και εξαφανίστηκε πίσω από τον τοίχο.

Εκείνο το βράδυ, στο δείπνο, η Αντζελα ρώτησε την γιατρό Δελλή ποιοι ήταν εκείνοι οι άνθρωποι που ήταν κλεισμένοι στην αυλή.

Η Ιωάννα Δελλή κατέβασε τα μαχαιροπίρουνα στο πιάτο, σκούπισε το στόμα με την πετσέτα και έριξε μια ματιά στον γιατρό Μορά, που της πήρε τον λόγο πριν ακόμα εκείνη βρει τον χρόνο να σχηματίσει μια φράση στο μυαλό της.

-Είναι εκείνοι που εμείς ονομάζουμε οι ακυβέρνητοι. Τα χειρότερα στοιχεία του ιδρύματος. Είναι επικίνδυνοι, βίαιοι και δεν είναι δυνατόν ούτε να τους κρατήσεις ναρκωμένους, δεδομένου ότι δεν έχουμε αρκετά φάρμακα. Και σε κάθε περίπτωση, ακόμα κι αν είχαμε, ποιος θα τους τα χορηγούσε; Όπως μπορείτε εύκολα να καταλάβετε, δυστυχώς θεωρήθηκε αναγκαίο να υιοθετηθεί ένα ακραίο μέτρο.

Ο γιατρός Μοράς κατέβασε μισό ποτήρι ρετσίνα. Γι' αυτόν, το θέμα είχε κλείσει, αλλά η Αντζελα επέμεινε.

-Δεν υπάρχει ούτε μια παράγκα για το βράδυ: που κοιμούνται, έξω; Ακόμα και τον χειμώνα;

-Δεσποινίς... -ο γιατρός ακούμπησε στο τραπέζι τους αγκώνες και γύρισε προς το μέρος της, κοιτάζοντας την απευθείας στα μάτια περιμένοντας η Αντζελα να του συστηθεί, όμως αυτή δεν το έκανε κι αυτός το προσπέρασε.

-Τους ακούσατε, σωστά, τους είδατε επίσης, μέσω της σχισμής, πράγματι;

Η Αντζελα ένευσε καταφατικά και το τερατώδες πρόσωπο πίσω από τον τοίχο εμφανίστηκε στη μνήμη της.

-Ορίστε, εσείς νομίζετε πως είναι δυνατό κάποιος να εμπλακεί με αυτούς; Σας κάνω

διαφορετικά την ερώτηση, με τρόπο ας πούμε έτσι, πιο ευθύ... θα μπαίνατε, εκεί μέσα; Έκανε μια μακρά θεατρική παύση. Σας το λέω εγώ: όχι. Δε θα μπαίνατε. Και αν δεν μπαίνατε εσείς, που είστε εδώ με τη θέλησή σας, γιατί επιθυμείτε και θεωρείτε απαραίτητο να βοηθήσετε αυτές τις φτωχές και δυστυχείς ψυχές, θα γνωρίζατε να μου πείτε γιατί ποτέ κάποιος άλλος, ίσως κάποιος που βρίσκεται εδώ μόνο για να πάει στο σπίτι του το καρβέλι και όχι για τη ψυχή της μάνας του, θα έπρεπε να θέλει να μπει; Τους δίνουν να φάνε και να πιούν πετώντας τους το φαγητό πάνω από τον τοίχο. Δύο φορές την ημέρα ένας φύλακας τους ραντίζει λίγο νερό πάνω στα κεφάλια με έναν σωλήνα ποτίσματος. Όταν κάποιος πεθάνει -γιατί πεθαίνουν κι αυτοί, ξέρετε, ακόμα κι αν φαίνονται τέρατα αθάνατα... -το σώμα το τραβούν επάνω με μερικά μαστούνια ώστε να το θάψουν με αξιοπρέπεια. Το *ψάρεμα*, το λέμε εδώ.

Ξέσπασε σε γέλια, κοιτάζοντας το πετρωμένο πρόσωπο εκείνης της κοπελίτσας που στεκόταν απέναντί του: ένα μνημείο ηλιθιότητας, όπως την έβλεπε αυτός.

-Σας φοβίζω ε; Σας φαίνομαι σκληρός. Ε, ίσως είναι. Ίσως πάντα ήμουν ή ίσως είναι το ότι εδώ δεν υπάρχουν πολλές επιλογές πέρα από τον κυνισμό, αν θέλουμε να επιβιώσουμε τουλάχιστον εμείς. Αλλά ελπίζω να το καταλάβετε μόνη σας. Έπειτα ύψωσε τη φωνή και οι άλλοι σώπασαν. Μίλησε στα αγγλικά, ώστε όλοι να μπορούσαν να τον ακούσουν: -Αυτή τη στιγμή εδώ υπάρχουν τρεις ομάδες εργασίας, κάνω λάθος; Ανάμεσά σας υπάρχουν Έλληνες, Ιταλοί και Ολλανδοί, -μέτρησε, αγγίζοντας με τον δείκτη του δεξιού χεριού τα τρία πρώτα δάχτυλα του αριστερού.

-Έχετε έρθει με την ιδέα να φέρετε την επανάσταση στο νοσοκομείο, όχι; Φτάνετε εσείς και τα πάντα ως δια μαγείας σε τρεις μήνες μεταμορφώνεται, γίνεται όμορφο, θετικό, σωστό. Πάρα πολύ καλά, το εύχομαι κι εγώ, είναι θαυμάσιο να το ονειρεύεσαι, είναι βασικό να το ελπίζεις. Μα θέλετε να ξέρετε τι σκέφτομαι πραγματικά; -Όλοι σας -και τους ακολούθησε με το βλέμμα- όλοι, μηδενός εξαιρουμένου, μπορώ να σας το εγγυηθώ, θα καταλήξετε με το να αποδεχτείτε πως αυτό που μπορεί κανείς να κάνει δεν είναι εκείνο που ονειρεύεται. Να θυμάστε πως η δοκιμασία είναι διπλή: εδώ υπάρχουν αυτοί, οι τρελοί -και έδειξε πίσω του την πτέρυγα από την οποία προέρχονταν τα ουρλιαχτά- αλλά υπάρχουν και οι νησιώτες, εκείνοι εκτός του ιδρύματος -και το δάχτυλό του αυτή τη φορά έδειξε ψηλά στα δεξιά, προς το ταβάνι, στην κατεύθυνση στην οποία βρισκόταν

ο κόλπος που τους χώριζε από την πόλη -εκείνοι δεν εμπιστεύονται τους τρελούς, και η πλειονότητά τους, να είστε βέβαιοι, σας βλέπει σαν στάχτη στα μάτια, γιατί σας φοβάται. Φόβος ότι θα τους πάρετε τη δουλειά και έτσι το ψωμί από το στόμα. Με εκείνο τον κόσμο εκεί έξω πρέπει να τα βάλετε, όχι με εμένα.

Έριξε την πετσέτα πάνω στο τραπέζι και σηκώθηκε απότομα, κάνοντας να τρίξει η καρέκλα στα πλακάκια.

-Αγαπητή δεσποινίς συγγνώμη-δεν-ξέρω-το-όνομά-σας, ευγενικοί φιλοξενούμενοι, εργαζόμενοι και φίλοι, αγαπητή γιατρέ Δελλή -και της απηύθυνε μια αστεία υπόκλιση- ο Δήμιος σας καληνυχτίζει και αποσύρεται. Ο Δήμιος -επανέλαβε με δυνατή φωνή- ταιριάζει ως παρατσούκλι σε μια ψυχή ευαίσθητη και με αλτρουισμό όπως η δική μου, όχι; Έγινα ψυχίατρος για να θεραπεύσω το κεφάλι του κόσμου και βρίσκομαι εδώ να κάνω τον θηριοδαμαστή στα λιοντάρια. Ήταν μεθυσμένος, αυτή ήταν η μοναδική πιθανή εξήγηση για μια τέτοιου είδους συμπεριφορά, είπε από μέσα της η Άντζελα. Στην πραγματικότητα δεν ήταν καθόλου: ο γιατρός Μοράς έπινε πάντα αλλά δεν το παράκανε ποτέ, κρατούσε τον δείκτη του αλκοόλ σταθερό και αν του ζητούσαν να σταθεί ισορροπώντας στο ένα πόδι μόνο με την γλώσσα έξω θα τους έλεγε να πάνε να γαμηθούν ευχαρίστως, αλλά σίγουρα δε θα έπεφτε.

Κανείς δεν πήρε ανάσα, και σιγά-σιγά η συζήτηση ξανάρχισε. Μιλούσαν για τα παράξενα ονόματα που είχαν μερικοί ασθενείς: υπήρχαν ένας Μπάϊρον, κανα δυο Αριστοτέληδες, ένας Πλάτωνας, ένας Ηρακλής. Ήταν δύσκολο να πιστέψεις ότι ήταν πραγματικά ονόματα και η Λίνα ρώτησε την γιατρό Δελλή από που προέρχονταν.

-Είχαμε φτάσει λίγο καιρό πριν, τόσο εγώ όσο και ο γιατρός Μοράς και ίσως δε θυμάμαι τόσο καλά, αλλά μου φαίνεται ότι το 1969, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας των συνταγματαρχών, το φορτίο ενός πλοίου με ψυχιατρικούς ασθενείς και πολιτικούς κρατούμενους ανακατεύτηκε κατά λάθος. Έτσι κάποιοι ψυχιατρικοί ασθενείς που έπρεπε να κατέβουν συνέχισαν το ταξίδι και κατέληξαν στη Ρόδο, ενώ κάποιοι αντιφρονούντες αντιθέτως έμειναν ίσως εδώ για μια πιο μακρά περίοδο. Ήταν σχεδόν όλοι άνθρωποι των γραμμάτων και είχαν τη συνήθεια να βαφτίζουν τους τρελούς με ονόματα που προέρχονταν από τη μυθολογία ή από την κλασική ιστορία. Φυσικά έπειτα

έφευγαν, αλλά τα παρατσούκλια έμεναν.

Η Αντζελα δεν κατάφερνε να καταλάβει. Αυτή η ιστορία βρωμούσε. Είναι ποτέ δυνατόν να μπερδέψεις ένα ανθρώπινο φορτίο σαν να ήταν σακιά αλεύρι ή ρύζι; Και έπειτα, όταν εξακριβωνόταν ότι δεν ήταν εκείνος ο προορισμός τους, γιατί δεν έκαναν όπως για τους ασθενείς, γιατί δεν τους έστελναν αμέσως πίσω;

Η Αντζελα ήξερα πολύ λίγα για όσα είχαν συμβεί στα τέλη της δεκαετίας του '60 στην Ελλάδα και δεν είχε ιδέα ότι αυτό ήταν ένα από τα νησιά των συνόρων, όπου οι αντίθετοι στη δικτατορία των συνταγματαρχών είχαν σταλεί και ξεχαστεί. Κομμουνιστές, αντιφρονούντες, εν ολίγοις, ενοχλητικοί που ήταν ανεπιθύμητοι από το καθεστώς. Θα ήθελε να ξέρει περισσότερα, αλλά τώρα κανείς δε φαινόταν να έχει όρεξη να μιλήσει για αυτό. Σε απόσταση πάνω από είκοσι χρόνια, ήταν φανερό πως αυτή η ιστορία ενοχλούσε ακόμα.

Και εκείνο το βράδυ η Αντζελα συνέχισε να ξυπνά κάθε τόσο επειδή κάθε φορά που αποκοιμόταν άρχιζε να ονειρεύεται και έβλεπε το μάτι χωρίς ίριδα του άντρα στην τσιμεντένια αυλή. Εκείνο το μάτι την έσαχνε και κατάφερνε να την ξετρυπώσει ακόμα και πέρα από τον τοίχο, την κατασκόπευε και την είχε υπό έλεγχο, διάβαζε τις σκέψεις της και ήξερε που να την βρει. Δεν υπήρχε τρόπος να κρυφτεί, ούτε στον ύπνο της. Αυτή γινόταν μικρή, έσαχνε ένα δέντρο, μια τρύπα, μια τρύπα, ένα οποιοδήποτε καταφύγιο, αλλά το μάτι ήταν πάντα εκεί, ορθάνοιχτο όπως ένας φάρος, αμείλικτο. Ένα σταθερό αστέρι σε έναν ουρανό πολύ καθαρό. Και μαζί με το μάτι έφταναν και οι φωνές που έκλαιγαν και ούρλιαζαν πίσω από το βουνό, μια χορωδία ανυπόφορη που έπνεε μαζί με τα μελτέμια κόντρα στους τοίχους του κτηρίου και έμπαινε παντού.

Την αυγή αποφάσισε ότι είχε κοιμηθεί αρκετά, έκατσε στο κρεβάτι και παρέμεινε εκεί να περιμένει, με τα μάτια ορθάνοιχτα στο μισοσκόταδο του δωματίου και την καρδιά να μην θέλει να ησυχάσει. Η φωτογραφική μηχανή είχε χαλάσει. Είχε ήδη προσπαθήσει να καταλάβει αν ήταν δυνατόν να την επιδιορθώσει κάπου στο νησί, αλλά όλοι εκείνοι που είχε συμβουλευτεί της είχαν πει πως ο φακός ήταν σπασμένος, ίσως και τα γρανάζια να είχαν πάθει ζημιά και ποιος ξέρει πόσος χρόνος θα χρειαζόταν για να φτάσουν τα ανταλλακτικά, φυσικά αν ήταν διαθέσιμα. Ξανατύλιξε το τελευταίο καρουλάκι, το

έβγαλε και το έβαλε στον σάκο μαζί με την μηχανή και τα άλλα δύο καρουλάκια που είχε χρησιμοποιήσει. Σκέφτηκε πως ίσως έτσι ήταν καλύτερα: να φωτογραφίζει, πέρα από το να την φέρνει σε αμηχανία, την αποσπούσε και την έκανε να αισθάνεται πως απέχει από αυτό που έβλεπε και άκουγε, και αυτό δεν της φαινόταν σωστό.

Έγραψε κανα δυο γραμμές στο κόκκινο τετράδιο: "Το μάτι του τέρατος δεν είναι καλό ούτε κακό, το μάτι του τέρατος βλέπει". Δεν ήξερε καν τι σήμαινε εκείνη η φράση, αλλά δεν την έσβησε. Έμεινε εκεί, στην καλλιγραφία της την τόσο μεγάλη και πλάγια, πάνω σε μια λευκή σελίδα, να της θυμίζει πως ούτε για εμάς τους ίδιους δεν ξέρουμε αυτό που πιστεύουμε πως γνωρίζουμε και πως μερικές φορές είναι άγνωστες φωνές που μιλούν μέσα από εμάς.

5.

Το επόμενο πρωί, ενώ έκαναν πρωινό, η γιατρός Δελλή είπε μια φράση που άφησε την Άντζελα άναυδη: "Αργά ή γρήγορα το πρόβλημα *Λέρος* θα λυθεί μέσω της βιολογικής οδού". Το είπε χωρίς ιδιαίτερες διακυμάνσεις στη φωνή, αναπνέοντας το άρωμα του καφέ με φανερή ευχαρίστηση και κοιτάζοντας έξω από το παράθυρο της τραπεζαρίας, προς την γαλάζια γραμμή του ορίζοντα. Στην πραγματικότητα, σκέφτηκε η Άντζελα, κάποια μέρα θα πέθαιναν όλοι, και ένιωσε έκπληξη που σκέφτηκε πως στο βάθος, από την οπτική γωνία της γιατρού Δελλή, αυτή η διαπίστωση είχε μια κάποια γλυκύτητα: λαμβάνοντας κανείς υπόψη τις συνθήκες στις οποίες ζούσε αυτός ο κόσμος, το να πεθάνουν θα σήμαινε μια ξεκάθαρη καλυτέρευση.

Η γιατρός Δελλή ακούμπησε στο τραπέζι τον φάκελο με το πλαστικό εξώφυλλο, δεμένο με ένα σπιράλ και ένα μάτσο κλειδιά.

Ο φύλακας με τα μαλλιά σε σχήμα βούρτσας και τα πράσινα μάτια τους πλησίασε.

-Καλημέρα Κώστα -είπε η γιατρός συνεχίζοντας να αλείφει μαργαρίνη σε μια φέτα ψωμί.

Ο Κώστας της έβαλε κι άλλο καυτό καφέ στο φλιτζάνι. Πρόσθεσε καφέ και στο ποτήρι με το κρύο γάλα που η Άντζελα του έτεινε, η οποία είδε πως με το ένα γόνατο ο άντρας έσπρωχνε στα πλάγια τη Δελλή, μια χειρονομία πολύ ερωτική και εκτός τόπου. Τράβηξε το βλέμμα από φόβο ότι και οι δύο θα το αντιλαμβάνονταν. Άνοιξε το τετράδιο που είχε μαζί της και προσποιήθηκε πως σημείωνε κάτι ενώ έπινε τον *caffelatte* της. Δεν μπορούσε όμως να μην ακούσει τη συζήτηση που διεξαγόταν μεταξύ των δύο, και αντιθέτως έγινε όλη αυτιά, στην προσπάθεια να καταλάβει από εκείνα τα ελληνικά κάθε συλλαβή που μπορούσε.

-Με συγχωρείτε Κώστα αν απευθύνομαι σε εσάς, αλλά όπως βλέπετε σήμερα είμαι μόνη... Θα σας παρακαλούσα αν είχατε την ευγένεια να κατεβείτε στον κάτω όροφο, στο πρώτο δωμάτιο στ' αριστερά, το κλειδί είναι αυτό με το γαλάζιο ταμπελάκι, σας το λέω

επειδή το άλλαξα από την τελευταία φορά που το χρησιμοποίησα... μην φοβηθείτε, στο γραφείο επικρατεί χάος. Ωστόσο, θα δείτε πως στα δεξιά του δωματίου υπάρχει ένα τραπέζι σκεπασμένο με άλλους παρόμοιους φακέλους, είναι ανάκατοι αλλά θα πρέπει να προσπαθήσετε να μου βρείτε εκείνον που είχε σχετικός με τον μήνα Μάρτιο αυτού του έτους, πρέπει να είναι ένας μικρός κίτρινος φάκελος, αν θυμάμαι καλά. Ετοιμάζω μια αναφορά για μια αίτηση χρηματοδότησης και αυτή τη στιγμή δεν έχω τον χρόνο να ασχοληθώ προσωπικά... όπως γνωρίζετε σήμερα είναι η μέρα των αδειών και δεν έχω ούτε υπάλληλο στη διάθεσή μου... μόνο που βιάζομαι να προχωρήσω τη δουλειά. Σας πειράζει; Πρέπει να κατεβείτε στο αίθριο και να ανοίξετε την πόρτα του δωματίου κάτω από τη σκάλα, το κλειδί είναι εκείνο το γαλάζιο, ίσως σας το είπα ήδη. Θα με βρείτε σήμερα το απόγευμα στις έξι.

Η Αντζελα σημείωσε στο μπλοκάκι, γρήγορα, στα ιταλικά: "Αίθριο, δωμάτιο κάτω από τη σκάλα, κάτω όροφος, κλειδί με γαλάζιο ταμπελάκι, δωμάτιο στα αριστερά, τραπέζι στα δεξιά, μικρός κίτρινος φάκελος, Μάρτιος του 1992".

Έπειτα μια μαγείρισσα βγήκε τρέχοντας από την κουζίνα ουρλιάζοντας. Είχε την ποδιά λερωμένη με αίμα και τα μάτια της έντρομα.

-Μου σκότωσαν ένα κοτόπουλο! Υπάρχει ένα κοτόπουλο χωρίς κεφάλι που περπατά, γρήγορα, γρήγορα, έχει ακόμα το μαχαίρι!

Ο Κώστας έτρεξε προς την κουζίνα, ενώ η Δελλή σηκώθηκε ξαφνικά, ρωτώντας: -Μα ποιος; Ποιος είναι αυτός που έχει μαχαίρι;

Στη γενική σύγχυση η Αντζελα αντιλήφθηκε πως τα κλειδιά της γιατρού είχαν πέσει από το τραπέζι και βρίσκονταν ακριβώς δίπλα στο δεξί της σαντάλι. Τα πάτησε με το πόδι.

Παρέμεινε καθισμένη στη θέση της για ακόμα ένα τέταρτο, αλλά τα ουρλιαχτά στην κουζίνα συνέχιζαν και η Δελλή δεν επέστρεψε.

Κοίταξε τριγύρω, είδε πως κανείς από εκείνους που βρίσκονταν στην αίθουσα δεν την κοίταζε, έσκυψε να πάρει τα κλειδιά και τα έβαλε στην τσέπη.

Χτυπούσε η καρδιά της ενώ έβγαινε από την τραπεζαρία και κατευθυνόταν βιαστικά

προς το αίθριο, και όταν είδε την μορφή της Δελλή που το διέσχισε με βήμα σταθερό αισθάνθηκε ότι λιποθυμούσε. Ενώ προσπαθούσε να βρει μια αποδεκτή δικαιολογία για την κλοπή της, αντιλήφθηκε πως η γιατρός, χωρίς καν να τη δει, προχωρούσε ήδη προς την έξοδο κουνώντας τα χοντρά της οπίσθια ταυτόχρονα με τον δερμάτινο φάκελο που κρεμόταν στο δεξί της χέρι.

Στον κάτω όροφο μπορούσες να πεις πως έκανε κρύο και καθώς οι σκάλες έμπαιναν στα σωθικά του κτηρίου η μυρωδιά μούχλας και λευκαντικού γινόταν πιο δυνατή και ακουγόταν κάτι να βογκά, ίσως ένα καλώδιο από την ηλεκτρική εγκατάσταση, ίσως ένας σωλήνας νερού. Ένας ρυθμικός ήχος, διακοπτόμενος, που τις δύο τρεις πρώτες φορές την έκανε να αναπηδήσει. Μια γυμνή λάμπα κρεμόταν από το ταβάνι και έφεγγε ως ένα σημείο έναν μακρύ διάδρομο που σαν σήραγγα χανόταν στο σκοτάδι.

Το πρώτο δωμάτιο στ' αριστερά, και φτάνει.

Η Αντζελα ήταν μια ακριβής κοπέλα.

Έβαλε το κλειδί με το γαλάζιο ταμπελάκι στην κλειδαρότρυπα και άρχισε να το στρίβει μπρος πίσω. Προσπάθησε πολλές φορές. Η πόρτα έμενε μουγκή. Κοίταξε τριγύρω. Απέναντί της υπήρχε μια άλλη πόρτα, ίσως είχε καταλάβει λάθος, ή ίσως η γιατρός είχε μερδευτεί και η πόρτα ήταν εκείνη στα δεξιά. Προσπάθησε. Τίποτα. Επέστρεψε στην πόρτα στ' αριστερά και δοκίμασε με τα άλλα πέντε κλειδιά της αρμαθιάς. Νερό. Κατά μήκος του διαδρόμου, μέχρι εκεί όπου το φως έφεγγε, η Αντζελα είδε πως άνοιγαν άλλες πόρτες, όλες ίδιες με αυτή που είχε μπροστά της, γεμάτες σκουριά που βρωμούσε σίδηρο. Ίσως, σκέφτηκε ενώ άρχιζε να νιώθει ένα είδος ναυτίας, εκείνος ο διάδρομος να οδηγούσε στο άπειρο, προς τα σωθικά της γης, και άλλες δεκάδες, εκατοντάδες πόρτες όλες όμοιες να άνοιγαν στον τοίχο και όλες να ήταν κλειδωμένες και αυτή να μην είχε το σωστό κλειδί και να μην μάθαινε ποτέ τι κρυβόταν από πίσω. Όμως ήθελε πραγματικά να μάθει;

Εκείνη τη στιγμή, η λάμπα πάνω από το κεφάλι της άρχισε να τσιτσιρίζει. Κοίταξε πίσω από την πλάτη της για να καταλάβει στο μισοσκοτάδο το σημείο όπου άρχιζαν τα σκαλιά, σε περίπτωση που το φως έσβηνε, αλλά δεν υπήρξε ανάγκη γιατί η λάμπα σταμάτησε να τσιτσιρίζει και άρχισε να φέγγει κανονικά. Η Αντζελα κούνησε το μάτσο

με τα κλειδιά, χτυπώντας τα στον τοίχο, έπειτα τα κοίταξε ένα προς ένα. Ταμπελίτσες με χρωματιστά χαρτάκια, χωρίς νούμερο και χωρίς να γράφουν κάτι. Κίτρινο, γαλάζιο, πράσινο, κόκκινο, μαύρο, άσπρο. Έκανε τέσσερα βήματα μπροστά στον διάδρομο, στα αριστερά της και στα δεξιά της υπήρχαν δύο πόρτες. Ξεκίνησε με εκείνη στα δεξιά. Κλειδί ένα, δύο, τρία, τέσσερα, πέντε, έξι. Τίποτα. Στ' αριστερά, από την αρχή. Τίποτα. Ακόμα τέσσερα βήματα, άλλες δύο πόρτες. Στ' αριστερά, γαλάζιο κλειδί, η κλειδαριά επιτέλους έτριξε. Ήταν σκληρή και έπρεπε να τυλίξει το κλειδί με την άκρη της μπλούζας της για να μην τραυματίσει τα δάχτυλά της.

Έπειτα η κλειδαριά, ξαφνικά μαλακή, ξεμπλόκαρε στο χέρι της με ένα βογκητό και η πόρτα άνοιξε.

6.

Οι σιδερένιες βούρτσες και οι πλαστικοί σωλήνες αποκαταστάθηκαν από βρεγμένα πανιά και καράφες με χλιαρό νερό. Όλα τα πρωινά οι ασθενείς πλένονταν με τη βοήθεια των φρουρών που χρησιμοποιούσαν κάποιες μεθόδους λιγότερο άγριες από εκείνες που είχαν υιοθετήσει μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Λίγο κάθε φορά, εγκαθιστούσαν κάποια ρουτίνα δουλειάς, τα παιδιά στα διάφορα γκρουπ άρχισαν να γνωρίζονται μεταξύ τους και να προσπαθούν να δημιουργήσουν έναν δεσμό με τα άτομα τα οποία φρόντιζαν. Μετέφεραν τους ασθενείς έξω από τα όρια του νοσοκομείου και δοκίμαζαν να τους βάλουν να κάνουν πράγματα πάρα πολύ απλά της καθημερινότητας. Να πιούν έναν καφέ στην καφετέρια, να μπουν σ' ένα κατάστημα, να περπατήσουν στον δρόμο και να έρθουν σε επαφή με αυτούς που συναντούν. Καθάρισαν και άσπρισαν τον χώρο μερικών τμημάτων. Μερικοί φύλακες που θεωρήθηκαν μη κατάλληλοι απολύθηκαν και ζητήθηκε να προσληφθούν νοσοκόμες διπλωματούχες. Πέρα ελάχιστων περιπτώσεων, ήταν αναγκαίο να τις φέρουν από τη στεριά. Όπως ήταν προφανές, αυτή η κατάσταση προκάλεσε πολλές δυσαρέσκειες στην τοπική κοινωνία, αλλά χρειαζόταν να μείνουν σταθεροί, να επιμείνουν, οι εθελοντές ήταν σίγουροι ότι στο τέλος και οι νησιώτες θα καταλάβαιναν ότι δεν αρκούσε να μην πεινάσει μια οικογένεια για να έχουν το δικαίωμα ενός υπαλλήλου στο ίδρυμα.

Οι ημέρες ήταν πάντα γεμάτες με πράγματα που έπρεπε να γίνουν και περνούσαν γρήγορα: Η πιο ευαίσθητη στιγμή ήταν το βράδυ, επειδή σχεδόν κανείς από τους εθελοντές δεν κατάφερνε και κοιμηθεί εύκολα. Έπιναν πολύ, κόκκινο γλυκό κρασί, ρετσίνα, ούζο αραιωμένο με νερό και καμιά φορά κρητική ρακή που πουλούσαν χύμα στην αγορά στο Λακί σε διάφανα πλαστικά μπουκάλια, η οποία κατέβαινε εύκολα χωρίς να αφήνει ίχνη στο κεφάλι το επόμενο πρωί. Δανείζονταν αγχολυτικά και υπνωτικά από το φαρμακείο της υπηρεσίας, αλλά δεν αρκούσε πάντα. Συνέχιζαν να στριφογυρίζουν στα ντιβάνια, να βγάζουν και έπειτα να ξανασκεπάζονται με το σεντόνι με μια ανησυχία που διαρκούσε μέχρι το πρώτο φως της αυγής, και όταν τελικά, αποκαμωμένοι

αποκοιμόντουσαν, ήταν πλέον ώρα να σηκωθούν. Ανάμεσα στο να κοιμηθούν εκείνη την ώρα και στο να μην κοιμηθούν καθόλου δεν υπήρχε μεγάλη διαφορά, έτσι η Άντζελα άρχισε να περνά ένα μέρος της νύχτας στο δωμάτιο που είχε ανακαλύψει στο ισόγειο.

Το δωμάτιο που η Άντζελα μοιραζόταν με τον αδερφό της ήταν στενό και γεμάτο με έπιπλα από σκούρο ξύλο που ανήκαν στους παππούδες της από την πλευρά της μητέρας της.

Για χρόνια, έκανε τις εργασίες της στο τραπέζι της κουζίνας από πορτοκαλί φορμάικα, κάτω από μια λάμπα νέον που έκανε τις ρίγες του βιβλίου να ανεβοκατεβαίνουν, μεταξύ των οσμών του τσιγαρίσματος και του ατμού της κατσαρόλας με το νερό των ζυμαρικών, η μητέρα της που χτυπούσε τα πιάτα και τα μαχαιροπύρουνα και ο αδερφός της ο Κυριάκος στο ειδικό κάθισμα που την κοιτούσε με το κεφάλι γεμμένο προς τα αριστερά.

Θυμόταν πάρα πολύ καλά τα χαρακτηριστικά του και εκείνον τον παράξενο μορφασμό που τον παραμόρφωνε και τον έκανε να μοιάζει με καμήλα. Ήταν αστείος και η Άντζελα γελούσε μαζί του. Μόνο όταν μεγάλωσε, μόνο τώρα, καταλάβαινε ότι υπήρχε ένα θλιμμένο φως σε εκείνα τα μαύρα μάτια, ένα φως που κόντρα σε όλες τις διαγνώσεις των γιατρών, τις πεποιθήσεις των γονιών της και το συμπονετικό βλέμμα του κόσμου, πάντα η Άντζελα το καταλάβαινε, χωρίς να φτάσει να το αναγνωρίζει, σαν ένα βάσανο ζωντανό και συνειδητό.

Οι προγενετικοί υπέρηχοι εκείνα τα χρόνια δεν ήταν ακόμα υποχρεωτικές και τα μόνα που εξετάζαν ήταν να χτυπάει η καρδιά, να μην υπάρχουν διαρροές αίματος ή αμνιακού υγρού και πως ο λαιμός της ουρήθρας δε διαστελλόταν πριν την ώρα του. Η μητέρα της τής είχε διηγηθεί για εκείνους τους εννέα γαλήνιους μήνες και για την λαχτάρα για τα πορτοκάλια σαγκουίνι, έτσι όπως οκτώ χρόνια πριν, που περίμενε για άλλους εννέα μήνες, τρώγοντας πορτοκάλια και αυτή. Κανένα από τα δύο παιδιά δεν είχε γεννηθεί με κόκκινα μαλλιά ούτε με παράξενα σημάδια σε κάποιο σημείο του σώματος, αλλά αυτή ήταν υγιής, κανονική, και ο αδερφός της αντιθέτως είχε κάποια γενετική ασθένεια πάρα πολύ σπάνια που ονομαζόταν *du cri du chat*, το σύνδρομο του γρυλίσματος του γάτου. Ένα όνομα που στην Άντζελα, από μικρή, φαινόταν ταυτόχρονα τερατώδες και πανέμορφο, σαν τον τίτλο ενός τρομακτικού παραμυθιού που όμως δεν βλέπεις την ώρα

να ανακαλύψεις τι διηγείται.

Πλέον η Αντζελα ήταν σίγουρη πως αν η μητέρα και ο πατέρας της είχαν βρει τη δύναμη να αποδεχτούν πραγματικά την ασθένεια του Κυριάκου, αυτός δε θα πέθαινε αλλά θα είχε μεγαλώσει, έτσι όπως είχαν μεγαλώσει και μεγαλώνουν και άλλοι σε αυτή την κατάσταση.

Ίσως θα είχε μάθει να τρέχει, να τραγουδά, να κολυμπά.

Αντιθέτως αυτοί ήταν αντίθετοι, χωρίς να το παραδεχτούν ανοιχτά, σε οποιαδήποτε επέμβαση για να καλυτερέψουν την κατάστασή του. Χωρίς φυσιοθεραπεία, χωρίς αποκατάσταση, χωρίς τίποτα. Είχαν κλειστεί στο σπίτι και αν και ο πατέρας της συνέχιζε να δουλεύει μέχρι να πάρει σύνταξη, ήταν σαν να είχαν πετάξει τα κλειδιά από το παράθυρο. Τα σώματά τους ήταν θαμμένα το καθένα στη φωλιά του μέσα σε εκείνο το άσχημο, μικρό σκοτεινό διαμέρισμα και εκεί βρίσκονταν, κάθε μέρα, χωρίς τίποτα να αλλάζει.

Η Αντζελα έπρεπε να τους έχει εμπιστοσύνη και ακόμα κι αν δεν τους είχε, έπρεπε να υπακούσει. Ο πόνος τους είχε κάνει τόσο εύθραυστους, σχεδόν διάφανους, που όταν τους κοιτούσε δεν έβρισκε το κουράγιο ούτε να τους καταδικάσει. Κανείς δεν είναι πραγματικά έτοιμος να περιμένει και να δεχτεί ένα διαφορετικό παιδί. Κανείς. Απλά υπάρχει αυτός που καταφέρνει να μάθει, κι αυτός που δεν το καταφέρνει. Αυτοί δεν το είχαν κατορθώσει.

Μόνο στην ξαδέλφη της τη Μαρία, που είχαν την ίδια ηλικία και με την οποία αλληλογραφούσε χωρίς να την γνωρίζει από κοντά μέχρι τα δεκατρία τους χρόνια, κατά τη διάρκεια κάποιων καλοκαιρινών διακοπών στο νησί της Κω, είχε διηγηθεί την ιστορία του αδερφού και της οικογένειάς της: χρόνια τρομακτικά και ένα αίσθημα ενοχής που το έφερνε μαζί της σαν ένα πρόσθετο άκρο και της ήταν αδύνατο να αναιρέσει και να βγάλει από επάνω τής. Ήταν εκείνη η ξαδέλφη, πολλά χρόνια αργότερα, που τής μίλησε για πρώτη φορά για το νησί και για το ψυχιατρικό του νοσοκομείο.

Όταν ο Κυριάκος πέθανε, το δωμάτιό τους έμεινε όπως ήταν, κανένα αντικείμενο δεν αφαιρέθηκε ή μετακινήθηκε, σαν ο αδερφός της να μπορούσε από τη μια στιγμή στην

άλλη να επιστρέψει και να ζητήσει τους μικρούς χώρους που είχαν υπάρξει δικοί του.

Ήταν ακριβώς όταν εκείνη βγήκε από το σπίτι για να τακτοποιηθεί σε ένα δωμάτιο ενός φοιτητικού διαμερίσματος στο κέντρο της πόλης, στην Πάντοβα, που ακόμα και η παρουσία του αδερφού της ξεθώριασε, μέχρι που χάθηκε.

Την πρώτη φορά που επέστρεψε έπειτα από έναν μήνα απουσίας, βρήκε το δωμάτιο που είχε υπάρξει δικό της και του Κυριάκου εντελώς αλλαγμένο: δεν υπήρχαν πλέον παιδιά, σε εκείνο το σπίτι, δεν υπήρχαν πλέον παιδιά, ούτε νεκρά ούτε ζωντανά.

Αυτό το δωμάτιο στο υπόγειο ενός κτηρίου σε ένα νησί χαμένο στο Αιγαίο, με τους ιστούς της αράχνης που μοιάζουν χιλιετίες, το στρώμα λιγδιασμένης σκόνης που κάλυπτε τα πάντα, για εκείνη ήταν ένα όνειρο. Ήταν επιπλωμένο με ένα γραφείο από σκοροφαγωμένο ξύλο, μια ξεχαρβαλωμένη καρέκλα με το κάλυμμα χαλασμένο και ήταν ένας τοίχος σκεπασμένος με μεταλλικές αρχειοθήκες που είχε τραβήξει την προσοχή της από την πρώτη στιγμή. Μια σειρά από ξεθωριασμένους φακέλους, οι οποίοι ήταν ανάκατοι. Ετήσιοι κατάλογοι, φάκελοι ασθενών, φωτογραφίες, όλα μαζί χωρίς χρονολογική σειρά, σχεδόν επίτηδες μπερδεμένο, σαν το να γνωρίζει κανείς την ιστορία εκείνου του μέρους και των ανθρώπων που είχαν καταλήξει εκεί μέσα να έπρεπε να είναι αδύνατο σε όποιον τολμούσε να μπλεχτεί. Τότε γιατί δεν είχαν κάψει τα πάντα. Ίσως, σκέφτηκε η Άντζελα, πίσω από αυτά δεν υπήρχε τίποτα το παράξενο ή μυστηριώδες, τίποτα που να άξιζε τον κόπο να ερευνηθεί, να έπρεπε πράγματι να εγκαταλείψει και να μην ενδιαφερθεί, γιατί στην ουσία οι ζωές εκείνων των ανθρώπων ήταν ασήμαντες. Ήταν ασήμαντα τα ονόματά τους, τα πρόσωπά τους, οι διάγνωση που τους είχε γίνει, ασήμαντη η διάρκεια του περάσματός τους από αυτό το μέρος και, γενικά, του περάσματός του από τη γη. Δεκάδες, εκατοντάδες, χιλιάδες απροσάρμοστοι, ψυχοπαθείς, άτομα με εγκεφαλική βλάβη, με χαμηλή νοημοσύνη, άτομα με ειδικές ανάγκες, εντελώς διαφορετικές περιπτώσεις ανθρώπων, αλλά στο βάθος όλες ίδιες.

Και ωστόσο, ποιος θα έπρεπε να έχει καταλήξει, σε εκείνο το δωμάτιο στο υπόγειο ενός ψυχιατρικού ινστιτούτου σε ένα νησί χαμένο; Και αν είχε τελικά είχε καταλήξει εκεί, όπως είχε συμβεί σε αυτή τώρα, τι θα είχε μπορέσει να συγκεντρωθεί, από εκείνους τους τόνους της σκονισμένης χαρτούρας, κιτρινωμένης και φαγωμένης από τα ασημόψαρα;

Τίποτα. Μα εκείνη ήταν κάποιος, κάποιος πρέπει να ήταν αν εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή βρισκόταν εκεί, στο φως του κεριού ήδη αρκετά λιωμένου που τρεμόπαιζε και με τις άκρες των δακτύλων γκρίζες από τη σκόνη που είχαν μαζέψει ξεφυλλίζοντας λεπτό χαρτί σαν γερασμένο ανθρώπινο δέρμα.

Ανέπνεε, υπέφερε, ένιωθε πόνο, θλίψη και μνησικακία για τις κατεστραμμένες ζωές που κοιμόνταν εκεί και που έμοιαζαν πολύ σε εκείνη του αδερφού της.

Οι ώρες περνούσαν γρήγορα, και καθώς ξεσκαρτάριζε τους φακέλους η Αντζελα έγραφε ονόματα και ημερομηνίες σε ένα μεγάλο σημειωματάριο με καρό χαρτί που είχε χωρίσει σε τμήματα, το καθένα αφιερωμένο σε ένα έτος. Ήταν ένας τεράστιος όγκος δουλειάς και δεν ήξερε αν σε μόλις τρεις μήνες θα κατάφερνε να το φέρει εις πέρας. Ποιος θα ήταν ο τελικός σκοπός, έπειτα, δεν αναρωτιόταν καθόλου. Είχε μπροστά της ένα είδος σκισμένης ταπετσαρίας και έπρεπε να ξαναενώσει τα νήματα, να ανακαλύψει τα αρχικά χρώματα και να την ξαναφέρει στο φως.

Αρχικά, αυτό που την ενδιέφερε περισσότερο ήταν το κυνήγι των φακέλων των ασθενών που είχαν νοσηλευτεί κατά τον τελευταίο χρόνο.

Όπως είχε ανακαλύψει νωρίς, σχεδόν κανείς από αυτούς που βρίσκονταν στο νησί δεν είχε έναν ιατρικό φάκελο δικό του στον οποίο να υπήρχε η πρόοδος ή η επιδείνωση και που έδειχνε ολοκληρωτικά και σε βάθος την πορεία του. Πάρα πολλά από εκείνα τα άτομα δεν ήξεραν το αληθινό τους όνομα, την ημερομηνία γέννησης, την καταγωγή. Αυτό το λίγο που υπήρχε γι' αυτούς βρισκόταν στο υπόγειο, αλλά οι ιατρικοί φάκελοι δεν έφεραν πάντα τη φωτογραφία του εν λόγω ασθενούς.

Η Αντζελα αντιλαμβανόταν πως το τόλμημά της ήταν μάταιο, μα της φαινόταν ένα σημάδι της μοίρας: ήταν εκεί, στο φως ενός κεριού, με τις φωνές και τα βήματα από πάνω της και μια σκοτωμένη falena ως μοναδική παρέα της, γιατί εκεί έπρεπε να βρίσκεται, απ' όλα τα μέρη της γης.

Έλα να μας πάρεις, αν έχεις κουράγιο,μουρμούριζαν στο σκοτάδι.

Έλα να μας βγάλεις από εδώ, τώρα, αμέσως.

7.

Κι έτσι, κάθε βράδυ, η Άντζελα άρχισε να γνωρίζει τα άτομα που είχαν ζήσει μέσα σε εκείνους τους ίδιους τοίχους στους οποίους αυτή βρισκόταν τώρα: οι καιροί ήταν διαφορετικοί, αλλά μερικές φορές είχε την αίσθηση πως αν είχε τείνει ένα χέρι πέρα από τον κύκλο που σχημάτιζε το φως της λάμπας θα μπορούσε να αγγίζει τα πρόσωπα τους. Ένα ρίγος διέσχισε την πλάτη της και κατέληγε στον αριστερό της ώμο. Ένα βάρος ανεπαίσθητο, όπως εκείνο ενός μικρού πουλιού. Περίμενε ακίνητο να πετάξει μακριά, γιατί εκείνη το ήξερε ότι αυτοί βρίσκονταν εκεί και την κοιτούσαν, ίσως μάλιστα να έτειναν τα ελαφριά τους χέρια προς το πρόσωπό της χωρίς να καταφέρουν να την αγγίξουν.

Ψαχούλευε στους καταλόγους και με τη βοήθεια ενός μικρού ελληνο-ιταλικού λεξικού, διάβαζε τους φακέλους εκείνων των ασθενών που τουλάχιστον είχαν μια καρτέλα και ένα όνομα. Κάποιες φορές υπήρχαν η ημερομηνία γέννησης και εισαγωγής. Η πλειοψηφία των φακέλων είχε μια διάγνωση ελεεινή που ηχούσε στα αυτιά κάποιου πάνω κάτω ως φρενασθένεια βιοπαθητική με ελαφριά, μέτρια ή βαριά νοητική υστέρηση. Δηλαδή, τα πάντα και τίποτα, δεδομένου ότι ο όρος βιοπαθητική φρενασθένεια σημαίνει ούτε λίγο ούτε πολύ γενική νοητική υστέρηση.

Μια από τις καρτέλες την εντυπωσίασε ιδιαίτερα: το όνομα του ασθενούς, αληθινό ή επινοημένο δεν κατάφερνες να το εξακριβώσεις, ήταν Θεμιστοκλής. Θεμιστοκλής Β.84Ι, χωρίς κανένα επώνυμο, ούτε ένδειξη καταγωγής. Είχε γεννηθεί τον Μάρτιο του 1961 και είχε νοσηλευτεί τον Σεπτέμβριο του 1968. Άρα την ημερομηνία της νοσηλείας του ήταν επτά ετών.

Ως διάγνωση υπήρχε μια μόνο γραμμή:

"Φρενασθένεια βιοπαθητική, ελαφριά νοητική υστέρηση, αδυναμία ομιλίας, επιθετικότητα, φόβος για το σκοτάδι".

Πόσα εφτάχρονα παιδιά δεν έχουν φόβο για το σκοτάδι; Ίσως όλα. Και πόσα παιδιά δεν εκδηλώνουν, τουλάχιστον κάθε τόσο, λίγη επιθετικότητα; Και έπειτα, τι σημαίνει είναι κανείς επιθετικός, τί είχε κάνει, αυτό το παιδί, ώστε η οικογένειά του να θεωρήσει απαραίτητη μια νοσηλεία και κάποιοι ψυχίατροι να είχαν επιβεβαιώσει πως αυτή η νοσηλεία ήταν νόμιμη; Δηλαδή το 1968 αρκούσε το να έχεις φόβο για το σκοτάδι και να είσαι επιθετικός για να κλειστείς σε ένα ψυχιατρείο;

Δεν είναι πολύ λίγα, επτά χρόνια, για να αποφασίσεις για τη ζωή ενός ατόμου; Και δεν είναι πολύ λίγα τα δεκαέξι, δεκαεφτά ή είκοσι πέντε; Δεν είναι πάντα πολύ λίγα, τα χρόνια, και τόσο απεριόριστη η ζωή που ακόμα τον περιμένει, για να απομονώσεις ένα ανθρώπινο ον και να του κόψεις το μέλλον, πολύ ή λίγο ποιος ξέρει;

Φυσικά ο Θεμιστοκλής δεν πρέπει να ήταν το μοναδικό παιδί που είχε καταλήξει εκεί μέσα: ποιος ξέρει πόσοι, ανάμεσα στους ασθενείς που εκείνη τη στιγμή βρίσκονταν στο νοσοκομείο, βρίσκονταν εκεί εδώ και δεκαετίες. Εκεί είχαν μεγαλώσει και είχαν μετατραπεί σε εκείνους τους παράφρονες ενήλικες που τώρα περπατούσαν πέρα δώθε στο προαύλιο, κάτω από τον ήλιο, ξύνοντας τον πισινό τους, παίζοντας με τα σκατά τους, μουρμουρίζοντας ακαταλαβίστικες λέξεις και μαζεύοντας από κάτω τις δαγκωμένες γόπες κάποιου άλλου.

Η Αντζελα έμαθε πως στο παρελθόν στο νησί υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις φτωχών οικογενειών που είχαν μεταναστεύσει προς τη στεριά προς αναζήτηση εργασίας και είχαν αφήσει πίσω ένα παιδί. Ίσως να επρόκειτο για παιδάκια λίγο δύσκολα, πολύ ζωηρά ή καθόλου. Και αν δεν υπήρχαν συγγενείς, ή οι συγγενείς δεν μπορούσαν ή δεν ήθελαν να τα αναλάβουν, εκείνο το κορίτσι ή το αγόρι κατέληγε εδώ, στο νοσοκομείο, χωρίς μητέρα ή πατέρα, αδερφές ή αδερφούς, παππούδες, θείους ή ξαδέρφια, σχολείο ή φίλους. Πετάγονταν εκεί σαν δέματα ανάμεσα σε σωματικά και ψυχικά μειονεκτούντα άτομα. Δεν υπήρχε συνειδητή βιαιότητα σε αυτό, αντιθέτως: όλοι θεωρούσαν πως το έκαναν για το καλό τους. Καλύτερα να έχεις την κοιλιά γεμάτη και ένα κεραμίδι πάνω από το κεφάλι, ακόμα κι αν πρέπει να το μοιραστείς με τρελούς, από το να πεθάνεις της πείνας.

Η εκπαίδευση στη ζωή περνά και μέσα από τα βάσανα, αλλά κανένα βάσανο δεν είναι συγκρίσιμο με την πείνα. Και αυτό το ξέρει μόνο όποιος την έχει δοκιμάσει. Έκαναν τον

σταυρό τους και άφηναν στα χέρια του Θεού, πέρα από τις αμαρτίες τους, και το μέλλον των παιδιών τους. Έτσι γινόταν, παντού, σε κάθε ψυχιατρείο του κόσμου, εδώ και τριακόσια χρόνια, από τότε που υπάρχουν ψυχιατρεία.

8.

Ένα πρωί ανατέθηκε στην Αντζελα η εξαγωγή ενός από τους πιο ηλικιωμένους ασθενείς. Θα ασχολούνταν αυτή και άλλα δύο άτομα από την ομάδα της, επειδή η Μαρία και η Λίνα εκείνη την ημέρα ήταν απασχολημένες αλλού.

Ο ασθενής ήταν ένας άντρας πιθανόν μεταξύ εξήντα και εβδομήντα ετών που όλοι τον φώναζαν ο Μοναχός και που ήδη εδώ και δεκαετίες περνούσε μεγάλο διάστημα δεμένος σε ένα κρεβάτι προκειμένου να μην κάνει κακό στον εαυτό του. Είχε τη συνήθεια να γρατζουνίζει το πρόσωπο, τα μπράτσα και τα πόδια με τα νύχια. Οι μανιακές φάσεις γίνονταν σιγά-σιγά ολοένα και πιο έντονες μέχρι που κατέρρευε ολοκληρωτικά σε ένα ντελίριο και ήταν απαραίτητο να ανατρέξει κανείς σε μέτρα περιορισμού. Κανείς δεν ήξερε - κανείς δεν ήξερε να απαντήσει σε αυτή την πάρα πολύ απλή απάντηση- γιατί δεν πετάχτηκε πέρα από τον τοίχο, στην τσιμεντένια αυλή μαζί με τους άλλους απείθαρχους.

Το δέρμα του Μοναχού ήταν καλυμμένο με ουλές μεγάλες και λεπτές και στο στόμα δεν του είχε μείνει ούτε ένα δόντι. Το στέρνο του, που έπρεπε να είναι φαρδύ και καλοσηματισμένο, τώρα ήταν ένα κλουβί με ένα σωρό δέρμα χαλαρό και κολλώδες. Έμοιαζε με πτηνοτροφείο με μια κουρτίνα ριγμένη επάνω. Δυσκολευόταν να περπατήσει και δεν είχε δύναμη στα μπράτσα, κι όταν τον ελευθέρωναν, έπειτα από έναν μακρύ αναστεναγμό γλιστρούσε από το κρεβάτι και στα τέσσερα, ασθμαίνοντας, κατευθυνόταν προς την πόρτα και προσπαθούσε να βγει από το δωμάτιο. Παρέμενε ακουμπισμένος στην κλειστή πόρτα, με τα χέρια σφιγμένα σε γροθιές που χτυπούσαν αργά στο ξύλο. Έπειτα γαλήνευε και παρέμενε καθισμένος όλο το απόγευμα με τα δύο αγόρια που του μιλούσαν και ασχολούνταν πρώτα με τα μαλλιά του, έπειτα με τα νύχια των ποδιών και των χεριών, ήδη μακριά και σκληρά σαν νύχια πουλιού. Άφησε να του κόψουν και να του λιμάρουν δεκαπέντε νύχια, αλλά όταν άγγιζες το δεξί χέρι τον έπιασε μανία και αποφάσισαν να το αφήσουν. Αν τραυματιζόταν, τότε θα ξαναπροσπαθούσαν, αλλά μόνο αφού τον είχαν δέσει ακόμα μια φορά.

Όλη την ημέρα, ο Μοναχός παρέμενε ήρεμος. Μετακινούνταν σερνάμενος κατά μήκος του πατώματος του δωματίου, αγκαλιάζοντας τους τοίχους με μισόκλειστα μάτια σαν να έψαχνε μια ρωγμή από την οποία θα ήταν δυνατό να ξεφύγει.

Έτρωγαν και οι τέσσερις μαζί, σάντουιτς και μικρά γλυκά με μέλι, και αυτός έτρωγε μαζί τους, στη σιωπή, παίρνοντας μπουκιές από τα χέρια τους. Ήταν ικανοποιημένοι από το πώς πήγαιναν τα πράγματα και στο τέλος της ημέρας αποφάσισαν να μην κλείσουν την πόρτα. Θα έμεναν δίπλα του με βάρδιες και θα προσπαθούσαν να καταλάβουν πώς πήγαινε η επάνοδος του ανάμεσα στους άλλους ασθενείς. Για την ώρα, ο Μοναχός δεν πλησίαζε κανέναν και κανείς δεν πλησίαζε σε αυτόν. Η πόρτα του δωματίου του παρέμενε ανοιχτή, αλλά ο ηλικιωμένος δεν περνούσε το κατώφλι και ούτε οι άλλοι. Κατά τη διάρκεια της νύχτας όμως τα παιδιά κοιμήθηκαν και ο ηλικιωμένος εξαφανίστηκε. Το επόμενο πρωί τον έψαξαν μάταια στα τμήματα και γύρω από τα κτήρια, το γνωστοποίησαν, μα τίποτα. Τώρα το μόνο που έμενε ήταν να περιμένουν να δουν αν το σώμα του θα ξεβραζόταν στην παραλία ή στην άλλη πλευρά του κόλπου. Όπως πολλοί πριν από αυτόν, ήταν πιθανόν, σχεδόν σίγουρο, ότι είχε πέσει στη θάλασσα και είχε ψάξει μια οδό διαφυγής. Στην Αντζελα όμως ήρθε στο νου πως η διαδρομή θα μπορούσε να είναι η αντίθετη. Θυμήθηκε πως είχε διαβάσει κάπου ότι οι τρελοί κάποιες φορές πάνε προς τα πάνω. Ή ίσως δεν το είχε διαβάσει, αλλά το είχε ακούσει να το λέει κάποιος, ίσως να ήταν μια από τις παράξενες αυθυποβολές. Ήταν μια ιδέα όπως και οι υπόλοιπες, αλλά αποδείχθηκε σωστή.

Ξαναβρήκαν τον Μοναχό μετά από έξι μέρες, σε ένα ξέφωτο προς το ακρωτήριο του Μαύρου Κάβου, πεσμένο στη γη, σχεδόν νεκρό από τη δίψα. Το δεξί του χέρι, εκείνο στο οποίο δεν είχαν καταφέρει να κόψουν τα νύχια, ήταν κλεισμένο σε γροθιά σαν σε μια βλασφημία προς έναν Θεό που πλέον δεν κατάφερνε να τον βρει κανείς πουθενά, ούτε στην κορυφή ενός βουνού.

Η ζωή μας συναντά μέσω μυστηριωδών οδών εκείνη άλλων ζωντανών όντων, και μερικές φορές κανείς έχει την αίσθηση πως μπορεί να τροποποιήσει και να εξαργυρώσει την ύπαρξη κάποιου. Με το πέρασμα των ημερών, ή των χρόνων, ένας κόμπος λιώνει, ένα αιωρούμενο σωματίδιο μετά από πολύ καιρό κατακάθεται, ένα σιωπηλό φυτό ανθίζει ξανά. Είναι έτσι, και δεν υπάρχει λογική εξήγηση.

Ίσως είναι αυτό που άρχισε να συμβαίνει εκείνη την ημέρα του Ιουνίου του 1992, όταν κατέβασαν τον Μοναχό από το βουνό.

Στην Άντζελα πήρε πολύ χρόνο μέχρι να τον πείσει να ξεσφίξει τη γροθιά του και να της δώσει αυτό που είχε στο χέρι: ένα παλιό μπουκάλι καλυμμένο με κουρέλια.

Προσπαθούσε να τον απασχολήσει με τον χυμό του ροδιού που έριχνε κάθε φορά στο ποτήρι ένα δάχτυλο, με τον ουρανό που άλλαζε χρώμα πέρα από τα κάγκελα του δωματίου. Αυτός δεν άκουγε. Κρατούσε το βλέμμα σταθερό στην κλειστή του γροθιά.

Στο ποτήρι με τον κόκκινο χυμό που ήταν ακουμπισμένο πάνω στο τραπέζι επέπλεε μια σκοτωμένη μύγα: έμοιαζε πνιγμένη στα ίδια της τα οργανικά υγρά και η Άντζελα μαχόταν μεταξύ δύο αντίθετων παρορμήσεων: να βάλει το ένα δάχτυλο και να βγάλει το έντομο, ή να χύσει κάτω όλο το περιεχόμενο του ποτηριού και να το γεμίσει με άλλο χυμό για να το προσφέρει ακόμα μια φορά στον γέρο.

Ενώ οι δύο εθελοντές συνέχιζαν να γεμίζουν τον Μοναχό με ερωτήσεις και κόντρα ερωτήσεις, στην προσπάθειά τους να τον ξυπνήσουν από την κατάσταση μούδιάσματος στην οποία βρισκόταν, η Άντζελα θυμήθηκε εκείνη την φορά που κατάφερε να κάνει τον αδερφό της να φάει μια ολόκληρη γαβάθα με σούπα αποσπώντας του την προσοχή με τις κινέζικες φιγούρες σκιών πάνω στον τοίχο της κουζίνας. Το κουτάλι γεμάτο με τον ζωμό ήταν ένας πελαργός που μετέφερε το μικρό μιας λεοπάρδαλης, το στόμα του Κυριάκου μια φωλιά μυστική μέσα στη ζούγκλα.

Τον Κυριάκο ίσως εκείνη η ιστορία δεν τον ενδιέφερε καθόλου και ίσως να μην την καταλάβαινε κιόλας. Αντιθέτως, εκείνο που τον ενδιέφερε, εκείνο που κατάφερνε να του αποσπάσει την προσοχή, ήταν η μαγεία της μικρής σκιάς που σχημάτιζε κινούμενες μορφές στον τοίχο. Είχε πιάσει τον ρυθμό, και κάθε φορά που η σκιά πλησίαζε στην άκρη της εστίας του φούρνου αυτός άνοιγε τα χείλη και η Άντζελα κατάφερνε να τον ταΐσει. Από εκείνη τη φορά της ανατέθηκε να ασχολείται με το τάϊσμα του αδερφού της κι εκείνη το έκανε κάθε μέρα, τρεις φορές τη μέρα -το πρωί στο πρωινό, στο μεσημεριανό όταν επέστρεφε από το σχολείο και το βράδυ στο δείπνο, πριν ξανακάτσει να διαβάσει- για όλο το διάστημα που αυτός ήταν ζωντανός. Δεν ήταν εύκολο, γιατί το παιδί σε κάθε γεύμα κινδύνευε να πνιγεί, και για αυτή κάθε κουταλιά που κατέβαινε πιο

ευθεία ήταν μια νίκη.

Σκέφτηκε πως θα μπορούσε να δοκιμάσει. Τα δάχτυλά της κινήθηκαν στον αέρα, στο ύψος της κοιλιάς, χωρίς κανείς να το αντιληφθεί, έπειτα πιο γρήγορα και με θάρρος. Σήκωσε το χέρι μπροστά από τα κλειστά μάτια του ηλικιωμένου και του άγγιξε τα βλέφαρα. Ο Μοναχός τα σήκωσε. Το χέρι της κοπέλας, ανοιχτό μπροστά από το πρόσωπό του, άρχισε να κινείται. Μέσα από τα δάχτυλα έμπαιναν ακτίνες φωτός και αυτός άρχισε να θυμάται πράγματα που είχε ξεχάσει εδώ και πάρα πολύ καιρό. Ξαναείδε μια φθινή σόμπα λερωμένη από σάλτσα, έναν τοίχο σκεπασμένο με καπνιά, μια γυναίκα αδύνατη με γκρίζα μαλλιά σαν την σκόνη, η οποία ανακάτευε κάτι μέσα σε μια κατσαρόλα.

Τα δάχτυλα του χεριού μπροστά από το πρόσωπό του κινούνταν ακόμα, πιο γρήγορα και ελαφριά, σαν το χτύπημα των πτερυγίων μιας χοντρής, σκούρας φάλαινας, και αυτός είδε τα κρυμμένα μάτια στο δάσος. Μάτια που τον κοιτούσαν, που ακολουθούσαν τις κινήσεις του, τον μελετούσαν, τον μετρούσαν. Άκουσε τις κρατημένες ανάσες όλων των θηρίων που κατοικούσαν στο ακρωτήρι και που τον φοβόντουσαν. Ήταν τόσο ψηλός και φωτεινός. Το πιο ψηλό και φωτεινό ον που είχαν δει ποτέ να περνά από το δάσος τους.

Η Αντζελα κούνησε τον καρπό και άφησε το χέρι να κάνει κυματισμούς στον αέρα με γρήγορα χτυπήματα.

Το φως του ήλιου εμφανιζόταν και εξαφανιζόταν από το πρόσωπο του Μοναχού σαν να βρίσκονταν κάτω από τα δέντρα, σε ένα ξέφωτο.

Η Αντζελα εντυπωσιάστηκε, παρατηρώντας πόσο μακριά και βελούδινα ήταν τα βλέφαρά του, και ξαφνικά μπροστά της είδε το πρόσωπο ενός παιδιού: οι ρυτίδες είχαν σβηστεί και τα μαλλιά είχαν ξαναμεγαλώσει ίσια και μαύρα σαν μεταξένιες κλωστές.

Άπλωσε το χέρι και έψαξε εκείνο του μοναχού. Ήταν μαλακό, μικρό και ζεστό και αυτός το άφησε μέσα στα δάχτυλά της μέχρι που όλο το χέρι τεντώθηκε και άνοιξε.

Ο Μοναχός κουνούσε το κεφάλι προς πίσω, τα μάτια ξανά μισόκλειστα, στραμμένα προς ένα ύψος που κανένας εκτός από αυτόν μπορούσε να φανταστεί πως θα άντεχε: οι άντρες και οι γυναίκες δεν είναι φτιαγμένοι για τις κορυφές. Αλλά αυτός δεν ήταν ένας

απλός άνθρωπος, αυτός ήταν ο Βασίλης, πιο ψηλός και από τους αετούς. Ξαφνικά, κάρφωσε την κοπέλα ευθεία στα μάτια, τα χείλη του άνοιξαν με έναν μικρό, ξηρό ήχο σαν χαρτί που σκίζεται.

-Θέλω να σε πάω σε ένα μέρος. Θέλεις να έρθεις;

Σιγά-σιγά, η Αντζελα άρχισε να μαθαίνει όντως ελληνικά, και αν και δεν ήξερε να πολλές ολοκληρωμένες φράσεις ήταν σε θέση να καταλαβαίνει αυτά που έλεγαν οι άλλοι.

Έγνεψε και χαμογέλασε σε εκείνα τα μάτια με τα μακριά μαύρα βλέφαρα που γνώριζαν την μαγεία του χρόνου.

9.

Ποιος ξέρει τι και πόσο τα ψάρια καταφέρνουν να δουν όταν το νερό είναι θολό. Τις ημέρες του σιρόκου, τα μακριά ρεύματα ανασήκωναν το ίζημα και ανακάτευαν τη θάλασσα. Μπροστά από τους φακούς της μάσκας θαλάσσης ανοιγόταν ένα πράσινο τείχος, ένα τοπίο στέρεο στο οποίο κυματίζουν φύκια, krill και άλλες άγνωστες ουσίες. Τα ψάρια τρύπωναν μέσα στα βράχια χωρίς να εκδηλώνουν καμία παράξενη συμπεριφορά, οι κινήσεις τους δεν ήταν επιβραδυμένες και αβέβαιες σαν τον ανθρώπινων όντων όταν βρίσκονται μέσα σε ομίχλη. Τα ψάρια δεν βασίζονται στην κρίση τους για τον κόσμο στον οποίο είναι βυθισμένα στην όραση, αλλά στις ηλεκτρικές εκκενώσεις, στους ήχους και στα μονοπάτια των οσμών που περνούν το νερό. Πράγματα για τα οποία εμείς οι άνθρωποι δεν ξέρουμε τίποτα. Η σιωπή της θάλασσας, επαναλαμβάνουμε εκατοντάδες χρόνια. Η αβυσσώδης ατέλειωτη σιωπή των βαθιών τόπων. Μια σιωπή ζωγραφισμένη, που έχει προκληθεί, που έχει περιγραφεί, μυθική, αλλά που δεν υπάρχει πουθενά. Η θάλασσα είναι ήχος, μουσική, κραυγή. Όταν την ακούει κανείς με το υδρόφωνο των θαλάσσιων βιολόγων αποκαλύπτεται γεμάτη από έναν εκκωφαντικό θόρυβο, όπου κραυγές, βογκητά και μουσικές αλληλεπικαλύπτονται και ανακατεύονται σε μια μυστηριώδη συμφωνία.

Στην Άντζελα φαινόταν να έχει πεταχτεί στο νερό και να ξανανεβαίνει στην επιφάνεια αφήνοντας πίσω της ένα σύννεφο από μπουρμπουλήθρες. Γύρω της ο χώρος ήταν άηχος και αδιαφανής. Υπήρχαν φωνές για να ακούσεις, κομμάτια ιστοριών να συλλέξεις στο βάθος και να ξαναφέρεις στην επιφάνεια, οράματα που περίμεναν να ιδωθούν με όλα τα στοιχεία τους, αλλά εκείνη δεν είχε ιδέα πώς να το κάνει. Δεν αρκούσε να διηγηθεί την ιστορία εκείνου του μέρους όπως ήταν τώρα, να το φωτογραφήσει και να τυπώσει: όχι, χρειαζόταν να γυρίσει πίσω, να ξεθάψει τους νεκρούς και έπειτα να βάλει στη σειρά τα κόκαλα.

Δεν υπήρχε καμία λογική εξήγηση για την απόφαση που πήρε να ακολουθήσει έναν ηλικιωμένο τρελό στην κορυφή ενός βουνού. Δεν το είπε σε κανέναν από τους

συναδέλφους της γιατί δεν ήθελε να τη συνοδέψουν και ούτε ήθελε εκείνη η στιγμή να μολυνθεί από άλλα βλέμματα: αυτός την είχε διαλέξει κι αυτή είχε δεχθεί το προνόμιο.

Απομακρύνθηκαν από το ίδρυμα αργά το απόγευμα και κανένας δεν πρόσεξε εκείνη την κοπέλα και εκείνο τον άντρα με την γυρτή πλάτη που μαζί εξαφανίζονταν πίσω από τον όγκο του κεντρικού κτηρίου και ανέβαιναν σε ένα στενό και ολισθηρό μονοπάτι, κρατώντας ο ένας το χέρι του άλλου.

Έπειτα από τέσσερα ή πέντε βήματα ο Βασίλης ήταν αναγκασμένος να σταματήσει για να πάρει ανάσα και η Άντζελα τον κρατούσε με το ένα της μπράτσο γύρω από την πλάτη του. Χρειάζονταν προσπάθειες δύο εβδομάδων για να καταφέρουν να φτάσουν εκεί όπου αυτός ήθελε να την πάει. Κάθε απόγευμα ανέβαιναν λίγο πιο πάνω και όταν ο Βασίλης αισθανόταν πως δεν μπορούσε να ακολουθήσει, καθόταν κάτω κι άρχιζε να διηγείται. Η φωνή του ξαναποκτούσε όγκο σιγά-σιγά, ένταση και αποχρώσεις. Της αφηγήθηκε για τη μητέρα του και τη γιαγιά του, για το μοναστήρι, για την ασθένεια που καταβρόχθισε τον πατέρα του, τρώγοντάς τον από μέσα, για τη ρυτιδιασμένη, ακίνητη για χρόνια στην πολυθρόνα γριά γιαγιά του, για τον σκούφο από βελούδο, για την ημέρα που η Κορίννα τον είχε σύρει έξω από το σπίτι και τον είχε βάλει στο λεωφορείο για τη Θεσσαλονίκη. Θυμόταν ακόμα τα μαύρα σκυλιά που ψαχούλευαν στους κάδους απορριμμάτων, θυμόταν κάθε μικρή λεπτομέρεια της κάθε ημέρας, αλλά δε θυμόταν πλέον πως είχε τόσο μεγάλη πίστη ώστε να τρελαθεί. Τώρα το ήξερε πως ο Θεός δεν ήταν ούτε επάνω ούτε κάτω, ούτε δεξιά ούτε αριστερά, ούτε ψηλά στους ουρανούς, ούτε στον βυθό της θάλασσας, δεν ήταν στα μάτια των παιδιών και ούτε στα χέρια των γυναικών, δεν ήταν στα δέντρα, και ούτε στα ψάρια, όχι στις πέτρες, στα αστέρια ή στο κρασί. Ίσως, πάρα πολύ καιρό πριν, να υπήρχε κάποιος που λεγόταν Θεός και στον οποίον πίστευαν οι άνθρωποι, αλλά τώρα δεν είχε μείνει ούτε ένα κομματάκι κι αυτός το ήξερε με σιγουριά γιατί κάποιο απόγευμα του Σεπτέμβρη τον είχε δει να πεθαίνει.

Η Άντζελα δεν το πίστευε; Δεν μπορούσε να μην το πιστέψει, γιατί ήταν ακριβώς αυτός που τον είχε σκοτώσει. Της έδειξε έναν ροζ ογκόλιθο που ξεπρόβαλε από κάτι ζιζάνια. Η πέτρα ήταν λιασμένη, σαν κάποιος να καθόταν εκεί κάθε μέρα για εκατοντάδες χρόνια.

Η Άντζελα πλησίασε και έσκυψε για να αγγίξει την πέτρα με τα δάχτυλα.

Γι' αυτό μιλάς Βασίλη; Τι σχέση έχει αυτό με τον Θεό; Είναι μόνο μια πέτρα. Οι πέτρες δεν κινούνται, δεν μιλούν, δεν έχουν καν αναμνήσεις.

Ο Βασίλης πλησίασε στηριζόμενος στο μπαστούνι από ελιά σέρνοντας το πόδι κάτω. Άφηνε πίσω του μια κυματοειδή λεπτή γραμμή, ένα μονοπάτι πολύ μικρό που ίσως τα μυρμήγκια θα το περνούσαν για δρόμο.

Έκατσε κάτω, κοντά στον ογκόλιθο και άρχισε να σκάβει. Όταν τελικά τα δάχτυλά του βρήκαν αυτό που έψαχνε, ο Βασίλης σήκωσε το κεφάλι προς τον ουρανό, μισοέκλεισε τα μάτια κι ανέπνευσε.

Το φως άρχιζε να πέφτει, έπρεπε να ξεκινήσουν να κατεβαίνουν. Η Άντζελα έβαλε το ένα χέρι της στην πλάτη του και τον βοήθησε να σηκωθεί. Μέχρι το τελευταίο βήμα του μονοπατιού, ο Βασίλης κρατούσε σφιχτά στο στήθος το μπουκάλι που είχε βρει με τα σκισμένα κουρέλια, σαν γατάκι που το κρατούσε στα ζεστά.

Τελικά, πριν χωριστούν, της έδωσε το μπουκάλι και της είπε: -Οι ογκόλιθοι είναι τέσσερις, ένας σε κάθε γωνία. Στη μέση, υπάρχει αυτό που μένει από τον Θεό.

Το μυστήριο την είχε αρπάξει με ένα αόρατο νύχι και τώρα την κρατούσε σφιχτά πάνω του, τη ζέσταινε με την ανάσα του που ερχόταν από μακριά και απέπνεε μυρωδιά ψητού κρέατος και θαλασσινού νερού.

Οι λέξεις των τρελών είναι μαγικές.

Οι λέξεις των τρελών είναι πάντα ψεύτικες και είναι το πιο αληθινό πράγμα απ' όλες.

Αν μπεις στις λέξεις ενός τρελού, ψάξεις να ακολουθήσεις τον συλλογισμό του και να καταλάβεις τι σου λέει, σε κάποιο σημείο αντιλαμβάνεσαι πως έχει χαθεί. Τώρα είσαι για τα καλά στο μέσο ενός λαβυρίνθου. Ο πανικός μεγαλώνει. Δεν ξέρεις πλέον κατά πού να στρίψεις, πώς να συνεχίσεις, δεν καταφέρνεις πλέον ούτε να θυμηθείς πώς έφτασες έως εκεί, ξέρεις μόνο πως υπάρχεις, σε εκείνο το απροσδόκητο μέρος στο οποίο όλα εκείνα που νόμιζες πως γνωρίζεις και που σου έδιναν σιγουριά δεν υπάρχουν πια.

Τον πιστεύεις ή δεν τον πιστεύεις;

Δεν ξέρεις πια τι να κάνεις, μα ό,τι κι αν επιλέξεις, όποιο βήμα κι αν κάνεις, σε οποιαδήποτε κατεύθυνση, ήδη έχει πάει πολύ μακριά.

Έτσι, η Αντζελα επέλεξε να πιστέψει τον Βασίλη και επέστρεψε στο βουνό μόνη της. Έσκαψε στο συγκεκριμένο σημείο που ο Μοναχός της είχε υποδείξει: δεν υπήρχαν άλλα μπουκάλια και δεν υπήρχαν ούτε κουτιά. Τίποτα.

Παρέμεινε εκεί καθισμένη κάτω ενώ το φως έπεφτε χωρίς να ξέρει θα έπρεπε να κάνει με εκείνα τα αντικείμενα. Έπειτα το βλέμμα της έπεσε σε μια πέτρα πλατιά και στρογγυλή που έβγαινε από τη γη και αντιλήφθηκε πως στην επιφάνειά της υπήρχαν κάποιες γραμμές που δε φαίνονταν φυσικές. Την ξεσκότισε στο παντελόني της και έκπληκτη είδε να διακρίνεται, πάνω στην γκρι και πορώδη πέτρα, το προφίλ δύο προσώπων το ένα πλάι στο άλλο. Ήταν το σχέδιο με μελάνι με θέμα τη μητρότητα: μια γυναίκα με μαλλιά μακριά και σγουρά έσφιγγε στον λαιμό της το πρόσωπο ενός παιδιού με όμορφα χαρακτηριστικά. Η μύτη και τα χείλη και των δύο τα σκαψίματα και τη φυσική κυρτότητα της πέτρας, σαν το σχέδιο να αναδείχθηκε από τον ανώνυμο καλλιτέχνη, αλλά να είχε γεννηθεί μαζί με την πέτρα.

10.

Έμεινε ξύπνια όλη τη νύχτα. Η λάμπα αναμμένη πάνω στο τραπέζι του μικρού γραφείου έριχνε το φως σε έναν στενό στρογγυλό χώρο, και το υπόλοιπο μέρος του δωματίου ήταν βυθισμένο στο σκοτάδι.

Είχε φάει στα γρήγορα, στο πόδι, το πιάτο με το ρύζι και τα λαχανικά στο ένα χέρι και το κουτάλι στο άλλο, με τη βιασύνη να επιστρέψει στο δωμάτιο του αρχείου.

Με τη λαβή του κουταλιού έβγαλε από το μπουκάλι ένα είδος φελλού φτιαγμένου από χρώμα, χαλίκια και ύφασμα. Κούνησε το μπουκάλι προσπαθώντας να βγάλει το περιεχόμενο, αλλά στο τέλος αναγκάστηκε να το σπάσει. Ένα σύννεφο από φύλλα χαρτί τυλιγμένα σε στενά ρολά όπως εκείνα της λοταρίας του χωριού την τριγύρισε μαζί με κομματάκια γυαλιού. Έμεινε ακίνητη, φοβισμένη από τον θόρυβο που είχε προκαλέσει και που δεν σταματούσε να ακούγεται ως ηχώ στο δωμάτιο. Έπειτα ο θόρυβος σταμάτησε και γύρω από αυτή η Άντζελα δεν είδε άλλα.

Τα χαρτιά ήταν όλα διαφορετικά: χαρτί καφέ και υγρό, φύλλα εφημερίδας, εισιτήρια, αποκόμματα παλιών ιλουστρασιόν περιοδικών, λωρίδες χαρτονιού. Αντί για λαστιχάκι ή για ταινία ήταν δεμένα με μια σταγόνα κιτρινωπής ρετσίνας. Ρετσίνα που είχε μασηθεί επί μακρόν για να μαλακώσει και που ακόμα διατηρούσε ένα απαλό ίχνος από το αρχικό της άρωμα.

Πήρε ένα στην τύχη, με το νύχι του αντίχειρα έβγαλε τη μικροσκοπική σταγόνα και ξετύλιξε το ορθογώνιο χαρτί κάτω από τη λάμπα. Η γραφή του μικροσκοπική και κανονική και οι γραμμές φαίνονταν τραβηγμένες με ένα πράσινο μολύβι όχι καλά ξυσμένο.

No 440

Βλέποντας από εδώ τη θάλασσα είναι ήρεμη, τα κύματά της είναι ανεπαίσθητα, υπάρχει ένα τεχνητό φως που αλείφει τα χαμηλά σύννεφα. Δεν πρέπει να θυμάσαι, δεν πρέπει να ξεχνάς. Μόνο το παρόν. Φτάνει κάποιος τη νύχτα, κάθεται εδώ έξω, έπειτα φεύγει. Εμείς κλείνουμε τις λάμπες λαδιού και πέφτουμε στα κρεβάτια. Οι σκιές μας σκαρφαλώνουν στον τοίχο μαζί με εκείνους που φεύγουν.

Το άφησε στην άκρη, αμήχανη, και πήρε ένα άλλο.

No 221

Για το τέλος, όλες τις νύχτες, ο θόρυβος του κλειδιού στην κλειδαριά.

Και ένα τρίτο.

No 15

Να κρατήσεις ημερολόγιο είναι αδύνατο. Να συλλέξεις τα ποιήματα και τα σχέδια είναι αδύνατο. Αρκούμαστε στο να γράφουμε, να σχεδιάζουμε, όταν το καταφέρνουμε, όταν μπορούμε. Εμπιστευόμαστε το χαρτί στη γη, πιστεύοντας να μην πεινάει ακόμα τόσο πολύ ώστε να φάει κομμάτια παλιών εφημερίδων και μουτζουρωμένους χάρτινους φακέλους.

Και ένα τέταρτο.

No 312

Με την σπασμένη μύτη ενός μολυβιού ξαναπερνώ πρόσωπα σε μια πέτρα. Μύτες, στόματα και μπούκλες μαλλιών ξεπροβάλλουν από την πέτρα, ξαναβρίσκω τα στήθη της γυναίκας μου στα ομαλά εξογκώματα μια πέτρας, το απαλό και συνοφρυωμένο πηγούνι ενός κοριτσιού που μελετά. Την απλή αγκαλιά μιας μητέρας κι ενός παιδιού.

Κάθε σημείωμα έφερε κι έναν αριθμό: για να τα βάλει σε χρονολογική σειρά θα χρειαζόταν καιρό που τώρα δεν είχε, κι επίσης έναν κατάλληλο χώρο που σίγουρα δεν ήταν εκείνο το βρώμικο, κακοφωτισμένο και χρησιμοποιημένο από πολύ κόσμο, τραπέζι.

Έβγαλε από την τσέπη του τζιν την πέτρα που είχε βρει στο βουνό και παρατήρησε στο φως της λάμπας τα δύο πρόσωπα σχεδιασμένα λοξά. Ήταν η ίδια πέτρα για την οποία μιλούσε η μυστηριώδης φωνή των σημειωμάτων; Έτσι φαινόταν.

Έσβησε το φως και κατευθύνθηκε προς τον κοιτώνα με το μυστήριο να της πιέζει την καρδιά. Το είχε κρύψει μέσα στο ντουλαπάκι, καλά κρυμμένο στο βάθος του σακιδίου με τα προσωπικά της αντικείμενα. Για την ώρα, δεν είχε πρόθεση να το μοιραστεί με κανέναν.

Η Αντζελα ξάπλωσε στο ντιβάνι της, στο σκοτάδι, και μέσα από τα μάτια είδε τη σχολαστική γραφή εκείνου του χαμένου στον χρόνο αγνώστου. Προσπάθησε να φανταστεί τα χέρια του και τα είδε να τρέμουν, εύθραυστα, αν και πολύ πιθανόν να μην ήταν καθόλου, ή ίσως να μην ήταν πριν φτάσει σε αυτό το μέρος. Είδε δάχτυλα με τετράγωνα νύχια κι ένα ασημένιο δαχτυλίδι, ένα είδος σπιράλ βέρας, στενό γύρο από έναν μαυρισμένο δείκτη. Κι ενώ γλιστρούσε στον ύπνο, κι από τον κάτω όροφο ακούγονταν βίαια χτυπήματα και οι συνήθεις τρομακτικές κραυγές της νύχτας, είδε το πρόσωπο ενός άντρα ακόμα νέου, πολύ όμορφου, με τα μάτια σκούρα γαλάζια, σχεδόν μπλε, που την κάρφωνε ευθεία στο πρόσωπο και χωρίς να μιλάει έβαζε τον δείκτη του στο στόμα, σαν να την καλούσε να σιωπήσει. Στο κεφάλι της ήχησε μια φράση που όμως δε θυμόταν να έχει διαβάσει κάπου.

Το τελευταίο που πεθαίνει είναι το σώμα.

Τι παράξενη φράση, κυρίως όταν εκστομίζεται από ένα φάντασμα.

11.

Κατά τη διάρκεια των μηνών που η Άντζελα πέρασε στο νησί, τουλάχιστον πέντε ασθενείς πέθαναν στο τμήμα 16. Τουλάχιστον, γιατί ήταν πιθανόν να της είχε ξεφύγει κανένας θάνατος.

Τα πτώματα, στην πράξη, τα μάζευαν σε ένα δωμάτιο στο ισόγειο, δίπλα στο πλυσταριό, ξαπλωμένα το ένα δίπλα στο άλλο, γεμισμένοι με βάτα σε κάθε σχισμή, ένα κορδόνι για να κρατιέται κλειστή η οδοντοστοιχία τους και την εικόνα ενός Αγίου στο στήθος, περιμένοντας να συμπληρωθεί ο αριθμός των νεκρών ώστε να προχωρήσουν στην ταφή. Χρειάζονταν τέσσερις, κι έτσι περίμεναν να συμπληρωθεί ο αριθμός. Συνήθως δεν χρειαζόταν να περιμένουν πολύ.

Η Ρόζα, μια γυναίκα γύρω στα πενήντα, είχε πνιγεί με μια μπουκιά που είχε καταπιεί πολύ γρήγορα. Δεν έτρωγε τίποτα για εβδομάδες, έπειτα μπουκωνόταν με οτιδήποτε φαγώσιμο κατάφερνε να βρει, κι εκείνη τη φορά η βιασύνη να καταβροχθίσει και να γεμίσει την κοιλιά της την είχε προδώσει. Σε κάποιο άλλο μέρος και σε κάποια άλλη εποχή, η διαταραχή της Ρόζας θα είχε αξιολογηθεί ως νευρική ανορεξία, αυτή θα είχε αμέσως κάποια νοσηλεία κάθε τόσο -περισσότερο για να βάλει σε λειτουργία τον μηχανισμό του σώματός της ώστε να της επιτρέψει να συνεχίσει τη νηστεία, ή να καταβροχθίζει και να κάνει εμετό για κανα μήνα ακόμα- σε μια ρόδα δίχως τέλος που για κάποιες περιόδους, ακόμα κι μεγάλες, γυρνά καλά λαδωμένη και με σταθερή ταχύτητα. Αλλά εκεί στη Λέρο δε θεράπευαν την ανορεξία: για να πούμε την αλήθεια δε θεράπευαν απολύτως τίποτα, φύλασσαν κάποιους χαλασμένους μηχανισμούς και τους ακουμπούσαν κάπου. Ο χρόνος σίγουρα κάτι θα τους έκανε, αν όχι απλά θα περνούσε.

Ο Κωνσταντίνος ήταν 27 ετών, η καταραμένη ηλικία ως αντονομασία, εκείνη που τόσες ροκ σταρ και τόσοι καλλιτέχνες είχαν δώσει ραντεβού με τον θάνατο: Jimi Hendrix, Jim Morrison, Janis Joplin, Kurt Cobain, Brian Jones, και η λίστα συνεχιζόταν, αλλά ο Κωνσταντίνος δεν ήταν ούτε καλλιτέχνης ούτε ροκ σταρ, ήταν μόνο ένα αγόρι που

προερχόταν από ένα παραθαλάσσιο χωριουδάκι στις ακτές της Πελοποννήσου όπου το τελευταίο πράγμα που συνέβαινε, σε έναν ολόκληρο χρόνο με τέσσερις εποχές, ήταν ακριβώς οι εποχές. Στα δεκαεφτά του είχε επιχειρήσει να αυτοκτονήσει αφού είχε χτυπήσει άγρια τον πατέρα του επειδή είχε αρνηθεί να του δώσει τα χρήματα που του χρειάζονταν για να αγοράσει μια μηχανή. Όταν συνήλθε και από το νοσοκομείο τον έστειλαν στο σπίτι, είχε προσπαθήσει να μαχαιρώσει έναν άντρα στον δρόμο επειδή καθώς έλεγε είχε κακή σκιά.

Οι κακές σκιές ήταν παντού, και τον απειλούσαν.

Από το ψυχιατρείο της Θεσσαλονίκης είχε μεταφερθεί στο νησί και για δύο χρόνια, έλεγαν οι φρουροί που τον φρόντιζαν, πως ήταν υπό την επήρεια μιας ύπνωσης: γαλήνιος, ήρεμος, περνούσε τις ημέρες να δένει και να λύνει κόμπους σε όλα τα κορδόνια που του τύχαιναν κοντά. Αυτοκτόνησε ένα πρωινό του Αυγούστου, αφού κρεμάστηκε με ένα από τα κορδόνια που μάζευε και έκρυβε στην αυλή, τυλιγμένα σε ένα ξύλο χωμένο σε έναν κάδο απορριμμάτων. Το σώμα του γυμνό, νέο και απαλό κρεμόταν από το δοκάρι ενός κοινού δωματίου που για δύο ώρες το πρωί είχε μείνει απολύτως αφύλαχτο. Κανείς δεν το περίμενε ποτέ, αν κι ένας από τους φρουρούς είπε πως την προηγούμενη ημέρα τον είχε δει να κλαίει, λες και ξαφνικά είχε αντιληφθεί που βρισκόταν και ποια ήταν η κατάστασή του.

Συμβαίνει, -κουτσομπόλευαν οι μαγείρισσες ενώ ξεπουπούλιαζαν κότες στο μπαλκόνι της κουζίνας, - ότι η λογική γυρνάει πίσω έτσι, σαν μια γροθιά: συνέβη σε τόσους, εδώ μέσα, και είναι το χειρότερο πράγμα που μπορεί να σου συμβεί.

Ένα άλλο αγόρι, ο Λάζαρος, ερχόταν από την Αθήνα και είχε σπουδάσει Φιλολογία πριν πέσει σε μια κατάθλιψη παρανοειδούς τύπου που τον ανάγκαζε να παραμένει ακίνητος σε μια γωνία για μέρες ολόκληρες να κοιτάζει τριγύρω σαν να περιμένει ένα χτύπημα από οποιονδήποτε περνούσε από μπροστά του. Ένα απόγευμα είχε χαμογελάσει σε έναν φύλακα που του κρατούσε ένα ποτήρι νερό κι έπειτα έπεσε κάτω. Ο φύλακας λεγόταν Ηλίας και είχε στην επίβλεψή του, μονάχος, εκατόν δύο ασθενείς. Δεν μπορούσες να του ζητήσεις να κρατά στο μυαλό του τα προβλήματα όλων, τις ιστορίες, τη διάθεση και την κακή διάθεση καθημερινά εκατόν δύο παράξενων ή παραφρόνων ασθενών. Αυτός είχε

τείνει προς το μέρος του ένα ποτήρι με νερό, ο Λάζαρος είχε χαμογελάσει και έπειτα είχε σωριαστεί στο έδαφος. Τέλος. Αυτή ήταν η επίσημη εκδοχή που είχε ειπωθεί το βράδυ και κανείς δεν κατάφερε να εξηγήσει. Ο γιατρός που επισκέφθηκε τον νεκρό -να μιλήσουμε για αυτοψία/νεκροψία θα ήταν υπερβολικό- είπε πως η αιτία του θανάτου θα μπορούσε να είναι πνευμονία. Πνευμονία. Τον Σεπτέμβριο.

Η Αντζελα τα είχε χαμένα. Το πρωί, όταν σηκωνόταν, ούτε που κοιτούσε τον εαυτό της πια στον καθρέφτη. Δεν καταλάβαινε τα όρια του σώματός της και τα χέρια και τα πόδια της επαναλάμβαναν τις καθημερινές κινήσεις σαν αυτή να μην υπήρχε. Δεν της είχε τύχει ποτέ να αισθανθεί τόσο παράξενη, τόσο λίγο παρούσα. Έπλεε σε αυτόν τον δροσερό αέρα που ερχόταν από τη θάλασσα, εμβρόντητη, και στο κεφάλι της αισθανόταν να φουσκώνουν οι λεπτομέρειες των πραγμάτων που έβλεπε, θραύσματα που δεν ενώνονταν ποτέ.

Το φουσκωμένο πρόσωπο της γυναίκας που είχε πεθάνει από πνιγμό. Οι φτέρνες της γιατρού Δελλή που γλιστρούσαν έξω από τα τσόκαρα από καουτσούκ. Τα κενά ανάμεσα στα δόντια του άντρα που δίνει στις γάτες να φάνε.

Στην αρχή είχε σκεφτεί πως είναι θωρακισμένη, έτοιμη για όλα. Είχε ζήσει την αγωνία του αδερφού της, είχε υποφέρει, ήξερε τι πάει να πει θάνατος, το είχε μάθει σε μια ηλικία που συνήθως δε συμβαίνει. Όμως τώρα το νησί δεν ήταν πλέον μόνο μια προβολή μέσα στο κεφάλι της, αλλά κάτι συγκεκριμένο και τρομερό, κι εκείνη αντιλαμβανόταν ότι ήταν πράγματι πολύ νέα για να μπορέσει να επωμιστεί ψυχολογικά όλα αυτά που συνέβαιναν. Τύχαινε να κλαίει πεσμένη σε μια γωνία, με την πλάτη στον τοίχο, δαγκώνοντας τα γόνατά της για να μην ουρλιάξει. Σκεφτόταν ότι θα τρελαινόταν κι αυτή κι ότι δε θα έφευγε ποτέ πια από εκεί. Θα την ξεχνούσαν κι αυτή όπως όλοι είχαν ξεχάσει ποιος ήταν εκεί πριν από αυτή. Όταν η κρίση περνούσε, και μέχρι τότε πάντα περνούσε, επέστρεφε ξανά στη δουλειά και δε μιλούσε σε κανέναν για την αγωνία που την έτρωγε.

Εκείνες τις εβδομάδες έμαθε να κάνει μπουγάδα βράζοντας τα ασπρόρουχα με διττανθρακικό στις κατσαρόλες, να μαγειρεύει μουσακά κόβοντας και τηγανίζοντας τις μελιτζάνες σε φέτες, να απολυμαίνει μια πληγή, να σηκώνει ένα σώμα με πληγές κατάκλισης. Μικρά πράγματα που αποδεικνύονταν εξαιρετικής σημασίας. Ανακάλυψε

επίσης πως ο ιδεαλισμός της δεν συμφωνούσε και τόσο πολύ με τη δυσώδη πραγματικότητα εκείνων των σωμάτων: κάθε μέρα, κάθε λεπτό έπρεπε να μάχεται κατά του εαυτού της. Μερικά από εκείνα τα άτομα τα φοβόταν, άλλα της προκαλούσαν αηδία, δεν άντεχε τη μυρωδιά που απέπνεαν και ένιωθε τρόμο για την παραμόρφωσή τους.

Η ιστορία της, η ζωή της, ήταν μικροσκοπικές σε σχέση με την άβυσσο που ήταν εκείνος ο τόπος, του άθλιου πεπρωμένου όλου αυτού του κόσμου, και ο αδερφός της, οι γονείς της, τα βάσανά τους, η ντροπή και η ανικανότητά τους, όλο εκείνο τον καιρό τον ξοδεμένο να αντέχουν αντί να ζουν, να επιβιώνουν. Ήταν μόνη. Και ντρεπόταν να σκέφτεται για το μανό στα νύχια των ποδιών και για την επιθυμία που είχε να φιληθεί από κάποιον.

Κι όμως κάποιες ημέρες, για κάποιες ώρες, κατάφερνε να ξεχάσει τα πάντα. Το νησί ήταν γεμάτο με δεντράκια φορτωμένα με κίτρινα λουλούδια σε σχήμα μικρών χωνιών που μοσχοβολούσαν κρέμα λεμόνι, υπήρχαν ροδιές και συκιές βαριά από καρπούς που θα ωρίμαζαν προς το τέλος του καλοκαιριού, υπήρχε ένας αέρας δροσερός που έκανε τον ήλιο υποφερτό, και το νερό των κόλπων ήταν ήρεμο και είχε ένα διάφανο γαλάζιο. Όταν είχε λίγο χρόνο κατέβαινε να κάνει μπάνιο στην παραλία του Ξυρόκαμπου, πέντε λεπτά δρόμος με το μηχανάκι, ή όταν ο χρόνος που είχε στη διάθεσή της ήταν περισσότερος, αυτή και η Μαρία πήγαιναν μέχρι τις Παναγιές, όπου το ναυάγιο ενός πειρατικού γερμανικού πλοίου βρισκόταν από το 1943 κάτω από το νερό, λίγα μέτρα από την ακτή, και αποφορτίζονταν.

Κοιτούσαν τις πάπιες που κολυμπούσαν σε κύκλο δαγκώνοντας τον ποπό η μια της άλλης. Δε μιλούσαν σχεδόν ποτέ, κατά τη διάρκεια εκείνων των εκδρομών, απολάμβαναν η μια τη συντροφιά της άλλης χωρίς να νιώθουν την ανάγκη να γεμίσουν το κενό. Πετούσαν πλατιές πέτρες στην επιφάνεια της θάλασσας και πιτσιλιζόντουσαν με το νερό. Γίνονταν οι κοπέλες που ήταν πριν βρεθούν σε εκείνο το μέρος, οι κοπέλες των καλοκαιριών που είχαν περάσει μαζί στην Κω πολλά χρόνια πριν, οι κοπέλες που δε θα ήταν ποτέ πια οι ίδιες.

Είχε φτάσει ο Σεπτέμβρης και φυσούσε μελτέμι. Η Ελλάδα, για την Αντζελα, είχε πάρει τη φόρμα των απλωμένων ασπρορούχων στον ήλιο για να στεγνώσουν, σεντόνια που

χτυπούνε στον δροσερό άνεμο και το γλυκόπικρο, πνιγηρό άρωμα του τριμμένου άνηθου πάνω σε ψάρι και λαχανικά.

Ο κόλπος του Ξυρόκαμπου ήταν ζωσμένος δεξιά κι αριστερά από δύο μπλε εξογκώματα -το ακρωτήρι Διάπορος και το ακρωτήρι Μαύρος Κάβος- που από μακριά φαίνονταν σαν καβούκια τεράστιων χελωνών. Κανα δέντρο, κυρίως θαλάσσια πεύκα λυγισμένα μπροστά και κυρτωμένα από τον άνεμο που αντιστέκονταν πάνω από την κορυφή των ακρωτηρίων, και όταν ο ήλιος έπεφτε πίσω από το βουνό έπαιρναν τη μορφή αντρών και γυναικών με τα χέρια σηκωμένα προς τον ουρανό.

Ήταν τα δέντρα που επανέφεραν την Άντζελα στην πραγματικότητα: εκείνα τα σχήματα της θύμιζαν τους ασθενείς του ιδρύματος, την τυφλή οργή που τους έσπρωχνε να χτυπήσουν το κεφάλι στους τοίχους ή να δαγκώσουν ένα κομμάτι ξύλου μέχρι να τους πέσουν τα δόντια και να ματώσουν τα ούλα τους.

Μάζευε τα ρούχα, την πετσέτα της, τη μάσκα και το σωληνάριο με την αντιηλιακή κρέμα και τα έχωνε στο σακίδιο. Η Μαρία έκανε πάντα περισσότερη ώρα από αυτή και έτσι η Άντζελα την περίμενε στον δρόμο, ανεβασμένη ήδη στη σέλα της μηχανής με το δεξί χέρι έτοιμο να γκαζώσει. Ο δρόμος της επιστροφής, έπειτα από εκείνα τα μπάνια, ήταν όλος ένας χαιρετισμός με το χέρι των ηλικιωμένων γυναικών και αντρών που κάθονταν κάτω από πέργκολες σε βεράντες σκεπασμένες με καταρράκτες από οριγκάμι φυτών: φούξια και άσπρες βουκαμβίλιες. Δεν είχαν σταματήσει ποτέ να μιλήσουν μαζί τους, αλλά ήδη όλοι γνώριζαν το σκούτερ που στην ανηφόρα γκάριζε σαν γαιδούρι και στην κατηφόρα έβγαζε σύννεφα μαύρου καπνού. Μέσα σε λίγες εβδομάδες είχαν γίνει αναπόσπαστο κομμάτι του χωριού, και αν κρίνουμε από τα ξεδοντιασμένα χαμόγελα στα πρόσωπα που γύριζαν να τις δουν, φαινόταν πως κανείς δεν τις θεωρούσε λεία, και ούτε ενόχληση. Ήταν μόνο δύο ξένες κοπέλες ανάμεσα σε όλους τους ξένους που είχαν κατοικήσει το νησί τον τελευταίο καιρό: περνούσαν την κοιλάδα τους πέρα δώθε αφήνοντας πίσω τους ένα λιγδερό και δύσοσμο σύννεφο καυσαερίου, έφερναν τα σημάδια του κόσμου που βρισκόταν έξω από το νησί: ήταν τυπωμένα στα μπλουζάκια που φορούσαν, χαραγμένα στο κόψιμο των μαλλιών τους, στον τρόπο που είχαν να σηκώνουν το μπράτσο και το δεξί χέρι για να τους χαιρετήσουν, και πλέον μόνο να τις βλέπουν να περνούν, για εκείνους τους ηλικιωμένους ψαράδες και για εκείνες τις

γυναίκες περιορισμένες μέσα στα σπίτια και στους λαχανόκηπους τους εδώ και δεκαετίες, ήταν ένα αξιοσημείωτο γεγονός, για το οποίο συζητούσαν για ώρες.

Κάποιες εικόνες τυπώνονταν στη μνήμη της και τις μετέφερε στο τετράδιό της: τρεις άντρες που έπαιζαν χαρτιά κάτω από τη βεράντα ενός εστιατορίου απέναντι από τη θάλασσα. Πρέπει να ήταν το 1947, το 1967 ή και τώρα. Ηλικιωμένοι ψαράδες με ένα εκατομμύριο ιστορίες να διηγηθούν: καταγίδες, ναυάγια, ημέρες και νύχτες απίστευτων λεηλασιών και άλλες απόγνωσης. Ένας κόσμος αρσενικός που η Άντζελα παρατηρούσε και ανέπνεε απέξω, ακριβώς όπως οι γυναίκες τους, που πάντα έμεναν στο σπίτι, ανάμεσα στις εστίες της κουζίνας, τα παιδιά, με άγχος στην καρδιά για τις επιστροφές τους που και παρά το πέρασμα των χρόνων ακόμα δεν είχε φύγει. Κάθε φορά που οι άντρες γυρίζουν από την ταβέρνα, οι γυναίκες μυρίζουν το κρασί, τον καπνό, την αρμύρα στα σακάκια τους και στα τσόχινα καπέλα, ονειρεύονται αυτό που υπάρχει πέρα από τον ορίζοντα, που για τη γυναίκα συχνά σταματάει στο κατώφλι του σπιτιού.

Έγραφε για μέτωπα που προεξείχαν, για μάτια με στραβισμό, για μπράτσα και πόδια πολύ κοντά ή πολύ μακριά, για ανθρώπους πολύ μικρούς ή πολύ μεγάλους, ανθρώπους με σταυρωμένα τα χέρια και καθισμένοι σταυροπόδι σχηματίζοντας παράξενη γωνία, ανθρώπους που περπατούσαν στις μύτες των ποδιών, στα τέσσερα, ή που δεν περπατούσαν καθόλου. Κάποιοι ήταν καθισμένοι κάτω με τον ποπό γυμνό και άλλοι γύριζαν με πουκάμισο πράσινο δεμένο πίσω στην πλάτη με λερά κορδόνια. Γυναίκες χοντρές με ρούχα μαύρα ή με λουλούδια -πάντα έτσι, μαύρα ή με λουλούδια και καμιά φορά, αλλά ήταν σπάνιο, μαύρα με λουλούδια- που τίναζαν σεντόνια, άντρες μεγάλοι και χοντροί που έπαιρναν αγκαλιά άλλους άντρες γυμνούς και τους έπλεναν ξύνοντας τους με τα νύχια ή με μια σιδερένια βούρτσα όπως τρίβουν τις καμένες κατσαρόλες, γιαγιάδες με μαλλιά άσπρα πιασμένες από ένα σύρμα ή καθισμένες κάτω δίπλα σε ένα κουρέλι γεμάτο ψίχουλα, γάτες που έτρωγαν από τις ίδιες γαβάθες με τους ανθρώπους.

Στο σημειωματάριό της, η Άντζελα έγραφε *άτομα*, έγραφε *ανθρώπινα όντα*, αλλά ακόμα και τα ζώα εκεί φαίνονταν να μην καταλαβαίνουν τη διαφορά με το είδος τους και κάποιες φορές αμφέβαλε ακόμα και η ίδια. Κάποιες φορές, κι ένοιωθε ντροπή γι' αυτό, έτεινε να σκέφτεται αυτούς, τους τρελούς, ως κτήνη. Τους παρατηρούσε στα κρυφά και προσπαθούσε να φανταστεί τι τερατώδες ήταν αυτό που είχαν κάνει ώστε κάποιος είχε

σκεφτεί να τους κλείσει εκεί μέσα. Κοιτούσε τα χέρια τους και φανταζόταν ότι είχαν σφάξει ή στραγγαλίσει κάποιον. Ότι είχαν επιτεθεί στο σκοτάδι της νύχτας, ύπουλα, στα άτομα που τους αγαπούσαν, ότι τα είχαν δηλητηριάσει, πυροβολήσει, μαχαιρώσει, στραγγαλίσει, βασανίσει. Ή πως είχαν κάνει κακό στον ίδιο τους τον εαυτό, είχαν προσπαθήσει να αυτοκτονήσουν ή να ακρωτηριαστούν μπήγοντας λάμες στο σώμα τους, καταπίνοντας τες ή κόβοντας πόδια και μπράτσα για να πεταχτεί παντού το αίμα τους. Σπίτια γεμάτα αίμα: πατώματα, τοίχοι, παράθυρα. Έψαχνε, πίσω από τα κλειστά βλέφαρα μιας ηλικιωμένης που κοιμόταν, τους εφιάλτες που την είχαν κάνει να τρελαθεί, και φοβόταν. Φόβος πως εκείνοι οι εφιάλτες ξαφνικά θα μπορούσαν να βγουν από τα στόματα και τα μάτια όλου εκείνου του τερατόμορφου κόσμου που βρίσκονταν υπό περιορισμό, να πάρει σάρκα και οστά και να μετατρέψει το νησί σε μια ταινία τρόμου.

Υπήρχε ένας άντρας με στραβά πόδια και πρόσωπο μαύρο από τις τρίχες, ο Μίκης, που ασχολούνταν με τις γάτες και μια μέρα, ενώ η Άντζελα περνούσε από την αυλή κατευθυνόμενη προς το γραφείο, την είχε φωνάξει κάνοντάς της νόημα να πλησιάσει. Όταν η Άντζελα τον πλησίασε, ο Μίκης σήκωσε έναν κουβά γεμάτο με κομμάτια κρέατος και ξερό ψωμί ανακατεμένα με νερό ενώ με το άλλο χέρι, με τα δάχτυλα ενωμένα όλα βρώμικα, της έγνεφε να φάει. Της πρόσφερε το φαγητό που ετοίμαζε για τις γάτες με όλα τα αποφάγια που κατάφερνε να βρει γύρω από το ίδρυμα. Χαμογελούσε φανερόνοντας τα ξεδοντιασμένα ούλα του και η Άντζελα δεν ήξερα τι να πει ή τι να κάνει. Στο τέλος χαμογέλασε κι αυτή, χαμηλώνοντας το βλέμμα από ντροπή και έφυγε τρέχοντας, νιώθοντας ανακάτεμα στο στομάχι στην ιδέα να βάλει στο στόμα της αυτόν τον αναμασημένο πολτό. Ποιος ξέρει γιατί της είχε προσφέρει το φαγητό. Ίσως, απλούστατα, πίστευε πως κι εκείνη πεινούσε. Όλοι πεινούσανε, εκεί. Και δεν είχε και τίποτε άλλο να σκεφτείς, πέρα από το φαγητό.

Σκέφτηκε την παχύσαρκη κοπέλα, της οποίας το όνομα δε γνώριζε, που περνούσε όλες τις μέρες ψάχνοντας φαγητό. Το έκλεβε, φιλονικούσε με τους άλλους εσωκλειστούς και τις γάτες, ψαχούλευε στους κάδους απορριμμάτων, καταβρόχθιζε χώμα, φλούδες, τσόφλια αβγών προσπαθώντας να κορέσει εκείνη την ατέλειωτη πείνα που ούρλιαζε μέσα της και δεν μπορούσε να ησυχάσει.

Η Άντζελα μάθαινε να διαβάζει τις χειρονομίες, τις εκφράσεις των προσώπων, το πως

στέκονταν τα σώματα. Ένα βογκητό, ένα παράπονο ή μια γκριμάτσα ήταν ένα κομμάτι διαλόγου. Αλλά αντιλαμβανόταν επίσης το πως οι στόχοι γρήγορα γίνονται πιο μικρή σε περίπτωση δυσκολίας. Δεν ήταν ψυχίατρος, γιατρός και ούτε νοσοκόμα, δεν ήταν συγγραφέας ούτε δημοσιογράφος, δεν ήταν τίποτε: μόνο μια κοπέλα που ήθελα να πιστέψει στη δικαιοσύνη και στην ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους και δεν ήταν ούτε σίγουρη πως τα καταφέρνει και τόσο καλά. Μια κοπέλα που είχε ένα τεράστιο αίσθημα ενοχής κολλημένο στους ώμους της και που το ένιωθε βαρύ σαν τον ουράνιο θόλο που έφερε στις πλάτες του ο Άτλαντας. Μόνο που αυτή δεν ήταν Τιτάνας και δε θα μπορούσε ποτέ να μεταμορφωθεί σε βουνό. Έσκυβε κάτω για να μαζέψει τις μασημένες γόπες και τα λερωμένα ασπρόρουχα και δούλευε κάθε μέρα χωρίς να παραπονιέται σε κανέναν.

Κάθε δύο ή τρεις μέρες από τον φούρναρη του χωριού αγόραζε ένα σακουλάκι κριτσίνια ξεροψημένα με δίχρωμο σουσάμι: εκείνο το μαύρο είχε μια γεύση αηγιά που της έμνε στο στόμα για ώρες και για το υπόλοιπο της ζωής της θα ήταν η γεύση εκείνων των μηνών στο νησί. Επέστρεφε από το κολύμπι της με εκείνο το άρωμα στη γλώσσα και την αρμύρα στα μαλλιά, όμως καθώς πλησίαζε στο ίδρυμα η τουρκουάζ εικόνα που είχε μείνει μπροστά στα μάτια της ξεθώριαζε. Στο κεφάλι της σχεδίαζε την περίμετρο της πλατείας των όπλων καμένη από τον ήλιο πάνω στην οποία θα ξανάβρισκε δεκάδες ημίγυμνα άτομα, ξεροψημένα και που τους έτρεχαν τα σάλια, και στις προσπάθειες να τα κάνεις να αντιδράσουν σε κάποιο ερέθισμα αντίκρουαν με μια επίμονη άρνηση.

Ξανασκεφτόταν τις τέσσερις γυναίκες που ζούσαν κάτω από μια παράγκα στο κεντρικό αίθριο ενός από τα περίπτερα: γυμνές, αγκαλιασμένες, ακίνητες. Ξεδιπλώνοντας τα άκρα τους, αν και μόνο για να κάνουν ένα μπάνιο ή να φάνε, φανερωνόταν μια κατάσταση απίθανη. Σαν φρικιαστικές σιαμαίες, περνούσαν τις μέρες και τις νύχτες τους κολλημένες, ψιθυρίζοντας μυστικά στο αυτί η μια της άλλης, με τα βλέφαρα κολλημένα από τη βρωμιά. Κανείς δεν ήξερε τα ονόματά τους ή πόσο χρονών ήταν και κυρίως γιατί τις είχαν επιλέξει. Για να καταφέρουν να τις πλύνουν, οι φύλακες είχαν εφεύρει ένα σύστημα που είχε αποκαλυφθεί εξάισιο και για πολλούς άλλους ασθενείς: ένας πλαστικός σωλήνας για τον κήπο. Τις πότιζαν σαν λαχανικά, αλλά αυτές δε θα ωρίμαζαν ούτε θα μεγάλωναν ποτέ.

12.

Η Αντζελα παρκάρισε το μηχανάκι στην αυλή της εισόδου του ιδρύματος και ένα σύννεφο ροζ σκόνης την τύλιξε και κάθισε πάνω της. Δεν είχε χρόνο να κάνει ένα ντους και ο ιδρώτας ήταν κολλημένος επάνω της μέχρι το βράδυ. Κούνησε το κεφάλι ενοχλημένη ενώ έβγαζε το σακίδιο από την πλάτη κι εκείνη την ώρα η Λίνα έστριψε από την γωνία του κεντρικού κτηρίου. Είχε πάντα μια ρυτίδα ανάμεσα στα φρύδια και τα χείλη σφιγμένα. Σταμάτησε ξαφνικά και πέρασε το ένα της χέρι από το μέτωπο για να το ελευθερώσει από τα μαλλιά της. Στο δεξί της χέρι έσφιγγε μια δεσμίδα με δακτυλογραφημένα χαρτιά.

-Αυτές πρέπει να είναι οι καρτέλες των παιδιών. Στις τέσσερις ξεκινούν, θα έρθεις κι εσύ;

Η Αντζελα έγνευσε, έπειτα άπλωσε το ένα της χέρι στο δικό της και την άγγιξε, σαν για να την κρατήσει.

-Θες έναν καφέ;

Η Λίνα δεν απάντησε τίποτα, αλλά από το βλέμμα της η Αντζελα κατάλαβε πως αυτή τη φορά θα σταματούσε.

Πήγα μαζί προς το κιόσκι μπροστά από το προκατασκευασμένο σπιτάκι που είχε μετατραπεί σε γραφείο για τους εθελοντές.

Η Λίνα ακούμπησε τη δεσμίδα με τα χαρτιά πάνω σε ένα τραπεζάκι κι έβαλε επάνω ένα ποτήρι ώστε να μην τα πάρει ο αέρας, έκατσε σε μια πλαστική καρέκλα κι έβγαλε τα σανδάλια της. Τα πόδια της είχαν γίνει δίχρωμα, μαυρισμένα όπου το δέρμα ήταν ακάλυπτο και λευκά του γάλακτος όπου υπήρχε το δερμάτινο λουράκι. Πλέον φαινόταν ξεκούραστη, εισέπνεε το άρωμα του καφέ που μόλις είχε γίνει και κοιτούσε τα μπισκότα με το φιστίκι που ήταν τοποθετημένα σε ένα γαλάζιο, χλιοφαγωμένο κεραμικό πιατάκι.

-Στο σπίτι μου αρέσει να μαγειρεύω, κυρίως γλυκά, αλλά από τότε που είμαι εδώ μου έχει κλείσει το στομάχι και τρώω με κόπο ακόμα κι αυτό που μαγειρεύουν οι άλλοι. Σήμερα τα αγόρασες αυτά;

Η Λίνα δάγκωσε ένα μπισκότο και μισοέκλεισε τα μάτια, απολαμβάνοντας το άρωμα της κανέλας.

Ναι, τα πήρα στον Πλάτανο, από τον φούρναρη στην πλατεία.

Η Λίνα ήπια μια γουλιά καφέ, με προσοχή, αλλά ήδη το κατακάθι είχε κάτσει όλο.

Πήρε ακόμα ένα μπισκότο.

-Τα έφτιαχνε και η μητέρα μου. Ήταν μανιακή με τα τηγανιτά γλυκά, στο σπίτι υπήρχε πάντα μυρωδιά λαδιού.

Η Αντζελα χαμήλωσε το βλέμμα ενώ έψαχνε το κουράγιο να πει κάτι που ακόμα δεν είχε καθαρό στο μυαλό της, αλλά που έσπρωχνε να βγει.

-Από τότε που έφτασα έχω την αίσθηση πως προσπαθήσεις να με αποφύγεις. Κάνω λάθος;

Η Λίνα ακούμπησε το φλιτζάνι στο τραπέζι, φόρεσε τα σανδάλι, με αμηχανία, έτοιμη ήδη να σηκωθεί.

Η Αντζελα τώρα την κοιτούσε ευθεία στο πρόσωπο.

-Είδα πως είσαι πολύ φίλη με τη Μαρία, είστε πάντα μαζί.

-Είναι ξαδέλφη μου.

-Δε σου μοιάζει. Κι ωστόσο, με αυτή δεν νιώθω πολύ άνετα, αυτό είναι όλο. Κι έπειτα αισθάνομαι πως εσύ έχει πολύ όρεξη να μιλάς, εγώ προτιμώ να πράττω. Συνήθως το να μιλάω μου προκαλεί πλήξη.

Η Αντζελα έγενυσε χωρίς να πει τίποτα, χτυπούσε η καρδιά της, ήθελε να ρίξει επάνω της όλη την αγωνία που αισθανόταν μέσα της, να της διηγηθεί τα όνειρα που έβλεπε το βράδυ από τότε που έφτασε στο νησί, να μοιραστεί μαζί της τις σκέψεις της, να της

διηγηθεί για το δωμάτιο του υπογείου, για τις ιατρικές καρτέλες, για όλες εκείνες τις ιστορίες που έβγαιναν από το σκοτάδι, αλλά καταλάβαινε πως δεν είχε κανένα νόημα. Δεν καταλάβαινε ούτε γιατί είχε αυτή την πρόθεση, δεδομένου ότι όταν ήταν μόνη με την ξαδέλφη της την Μαρία, και θα μπορούσε να μιλήσει πράγματι με κάποιον, κάποιον αληθινό -κάποιον που γνώριζε και την γνώριζε, κάποιον που θα την άκουγε- οι λέξεις σιωπούσαν μέσα στο κεφάλι της.

Στην Λίνα υπήρχε κάτι που την έλκυε, κάτι μυστηριώδες που είχε να κάνει με το σκοτεινό της βλέμμα, με εκείνα τα μαύρα μαλλιά στο χρώμα του πετρελαίου που της έπεφταν στο πρόσωπο κρύβοντας τα χαρακτηριστικά της. Ίσως ήταν ο τρόπος που περπατούσε: έμοιαζε με γάτο, ευλύγιστο και γρήγορο, και είχε τον ελαφρύ βηματισμό αυτού που είναι ικανός να εξαφανίζεται όταν θέλει.

Και στην Άντζελα θα άρεσε να είναι έτσι, αντιθέτως ήταν άγαρμη, τα πράγματα έπεφταν από τα χέρια της συνεχώς και συχνά τύχαινε να χτυπά πάνω στις γωνίες. Αισθανόταν σαν ένα κουτάβι που ακόμα δεν είχε μάθει να μετρά τις αποστάσεις και να τις καταλαβαίνει ενστικτωδώς, μεταξύ του σώματός της και του έξω κόσμου.

Η Λίνα ήταν διαφορετική και από τη Μαρία ακόμα. Δεν υπήρχε ντροπαλότητα στο τόσο σφιχτό και άγριο είναι της, φαινόταν απόμακρη από όλα και τόσο συγκεντρωμένη. Κάθε κίνηση που έκανε ήταν τόσο καθαρή και κλειστή, χωρίς άλλες αποχρώσεις. Ίσως είχε δίκιο αυτή, το να μιλάς είναι μάταιο, ήταν αναγκαίο να πράττεις και να αφήνεις τις σκέψεις για αργότερα.

-Ευχαριστώ για τον καφέ, και για τα μπισκότα, -είπε η Λίνα γλείφοντας την άχνη ζάχαρη από τον αντίχειρα. -Τα λέμε μετά.

Η Άντζελα την κοίταξε μέχρι που χάθηκε πίσω από το αλσύλλιο με τους ευκαλύπτους. Ήθελε να τη ρωτήσει από που ερχόταν, ποια ήταν η ιστορία της, και ποιος ο λόγος που την είχε ωθήσει μέχρι εκεί, αλλά η Λίνα περπατούσε γρήγορα και ήδη είχε απομακρυνθεί, τα μαύρα μαλλιά έμοιαζαν με σγουρό βέλο στους ώμους και τη λινή φούστα στο χρώμα της άμμου τη φυσούσε ο άνεμος γύρω από τις μαυρισμένες γάμπες.

13.

Τελικά είχαν καταφέρει να τα μετρήσουν: ήταν εκατόν ογδόντα παιδιά με κάθε είδους φυσική και ψυχική αναπηρία που είχαν καταλάβει την μια πτέρυγα του ιδρύματος και δεν έβγαιναν ποτέ, χειμώνα-καλοκαίρι. Υπήρχαν παραπληγικά, τετραπληγικά, με μογγολισμό, αυτιστικά κι άλλα φαινομενικά φυσιολογικά, υπήρχαν αντιπροσωπευτικά δείγματα όλων των ειδών των γενετικών συνδρόμων που δεν είχαν εμφανιστεί ποτέ επί προσώπου γης, όλα συγκεντρωμένα κάτω από την ίδια στέγη και κάτω από την ίδια μοναδική ταμπέλα: ανάπηροι, άτομα με σωματικές και ψυχικές ειδικές ανάγκες, καθυστερημένοι, τρελοί. Μερικοί, οι πιο διαταραγμένοι και με κινητικές ικανότητες επαρκείς να μετακινηθούν μόνοι τους, κρατιούνταν δεμένοι και αλυσοδεμένοι και τα κορμάκια τους ήταν παραμορφωμένα από την αναγκαστική ακινησία. Είχαν το βλέμμα ονειροπαρμένο και δε φαίνονταν πλάσματα αυτού του κόσμου.

Η Αντζελα, υπό την επίβλεψη της γιατρού Δελλή, είχε πάρει από την αρχειοθήκη έναν φάκελο με τις ιατρικές καρτέλες των πιο νέων ασθενών του ιδρύματος. Ο αριθμός των πιστοποιητικών που είχε καταφέρει να βρει και να ξαναβάλει σε τάξη ανταποκρινόταν λίγο πολύ σε εκείνον των παιδιών που ήταν παρόντα, αλλά το να ανατρέξει στις ξεχωριστές τους ταυτότητες σε πολλές περιπτώσεις ήταν μια δύσκολη υπόθεση. Αναρωτήθηκε επίσης ποια από αυτά θα μπορούσαν να είναι κι εξεπλάγη με το να φανταστεί τι θα μπορούσε να προκύψει τότε από τον συνδυασμό δύο χαλασμένων DNA, ή πιο ποιητικά, από δύο χαμένες ψυχές. Στο μυαλό της είδε τέρατα, δαιμονισμένα πλάσματα, παραμορφωμένα, τρομακτικά. Αισθανόταν τόσο έκπληκτη, τόσο ανίδη, τόσο λίγο προετοιμασμένη απ' όλες τις πλευρές για να αντιμετωπίσει εκείνο το μέρος. Σχεδόν καμία καρτέλα δεν είχε φωτογραφία, αλλά ακόμα κι αν υπήρχε μια, τα παιδιά αλλάζουν τόσο γρήγορα και κάποιες φορές με τρόπο τόσο ανησυχητικό που ωστόσο ήταν δύσκολο να τα αναγνωρίσεις. Έπρεπε να αρχίσουν τη δουλειά από την αρχή, να τα φωτογραφίσουν το καθένα χωριστά και να τους δώσουν ένα όνομα, μια ηλικία και μια διάγνωση.

Λίγες δεκάδες μέτρα από τις πτέρυγες ήταν η ακτή. Το τσιμέντο είχε απλωθεί στην ακτογραμμή. Τα φύκια γραπώνονταν στο παγκάκι και υπήρχαν γλιστεροί όγκοι καλυμμένοι με μούσκλια πάνω στα οποία ήταν αναγκασμένοι να περπατάνε για να φτάσουν στο σημείο όπου ο πυθμένας ξαφνικά ξεπρόβαλε κι από εκεί μπορούσες να βουτήξεις. Φυσικά, με την προϋπόθεση πως ξέρεις να κολυμπάς. Υπήρχε μόνο μια μικρή λωρίδα παραλίας γεμάτη σκουπίδια. Τι χρειαζόταν για να φανταστεί κανείς να την καθαρίσει, να την κάνει προσβάσιμη κι εν τέλει να φέρει εκείνα τα κακόμοιρα παιδιά μέσα στο νερό και να τα κάνει να δοκιμάσουν το θαύμα του σώματος που ελαφραίνει, της δροσιάς που φτάνει ως το κόκαλο και απαλύνει τον πόνο; Να τα κάνει να παίξουν, να τα χαϊδέψουν τα κύματα. Τίποτα. Χρειαζόταν μια ευγενική σκέψη, που είναι κάτι πολύ απλό στο βάθος και που όμως σημαίνει και κούραση, περισσότερο χρόνο και δουλειά. Εκατόν ογδόντα σώματα να τα σέρνεις πρώτα εμπρός κι έπειτα πίσω. Σώματα που πρέπει να ντυθούν, να μετακινηθούν, να κινηθούν κι έπειτα, στην επιστροφή να πλυθούν και να ξαναντυθούν. Οι βοηθοί κουνούσαν το κεφάλι ενώ κάποιοι εθελοντές, εξοπλισμένοι με σφυριά και φτυάρια, έσπαγαν πέτρες, έξυναν τα φύκια και ελευθέρωναν ένα κομμάτι παραλίας, και οι άλλοι, μεταξύ των οποίων η Άντζελα, ασχολούνταν με τα παιδιά. Κάτω από τα χέρια, στα δάχτυλα, στα ακροδάχτυλα και μέσα στα νεύρα την έκαιγε η θύμηση του σώματος του μικρού της αδερφού, των ατροφικών άκρων και της παράξενης φόρμας του μικρού του κρανίου που από μικρή πήγαινε και αγκάλιαζε κρυφά, όταν κανείς δεν μπορούσε να την αιφνιδιάσει. Ήταν σίγουρη πως του άρεσε να τον αγγίζουν, αν και δεν μπορούσε να το πει ούτε να το εκδηλώσει με κάποιο τρόπο.

Η Λίνα δούλευε δίπλα της, γρήγορα, το πρόσωπό της προσηλωμένο και ίσως ήταν η μόνη μεταξύ όλων που δεν πρόδιδε κανένα συγκεκριμένο συναίσθημα. Κάθε τόσο τα μπράτσα τους ακουμπούσαν και η Άντζελα αισθανόταν σιγουριά από αυτό το άγγιγμα. Έπειτα η Λίνα σταμάτησε κι άναψε ένα τσιγάρο. - Θέλεις να καπνίσεις κι εσύ; - Η Άντζελα πήρε το πακέτο που της έτεινε η κοπέλα και προσπάθησε να στρίψει ένα χωρίς επιτυχία. Ο καπνός χύθηκε κάτω και το χαρτάκι πέταξε μακριά. Η Λίνα ξαναπήρε το πακέτο -άσε, θα το κάνω εγώ -και σε λίγα δευτερόλεπτα έστριψε ένα τσιγαράκι στενό και μακρύ συμπιεσμένο τέλεια. Αν και δεν ήταν ποτέ κανονική καπνίστρια, κάθε τόσο η Άντζελα τύχαινε να ανάψει ένα τσιγάρο, κι εκείνο το απόγευμα είχε όρεξη για ένα. Απομακρύνθηκαν μαζί κατά μήκος της ακτής κι όταν έφτασαν στο βάθος του κόλπου

γύρισαν για να θαυμάσουν τη δουλειά τους: ήδη σε λίγες ώρες η όψη εκείνου του μέρους είχε αλλάξει και τώρα άρχιζε να μοιάζει πράγματι με παραλία.

-Εσύ είσαι καλή με τα παιδιά; -την ρώτησε η Λίνα ξεφυσώντας την τελευταία ρουφηξιά από τη γόπα. Έπειτα, ενώ έβγαζε τον καπνό, χωρίς να περιμένει την απάντηση, συνέχισε: -Εγώ όχι. Τα παιδιά δεν μου αρέσουν. Ίσως με φοβίζουν, δηλαδή, θέλω να πω, περισσότερο από φόβο με κάνουν να πλήττω. Εσύ θυμάσαι πώς ήσουν μικρή; Εγώ ήμουν τρομερή, έκανα ένα κάρο ερωτήσεις και δεν με κάλυπταν ποτέ οι απαντήσεις. Η μητέρα μου έμοιαζε κουτή, προσπαθούσε να μου αποσπάσει την προσοχή, αλλά εγώ επέμενα, αν υπήρχε κάτι που ήθελα να ξέρω δεν έκανα πίσω μέχρι να καταφέρω να τους κάνω να μου απαντήσουν. Έτσι είναι τα παιδιά, όχι; Κάνουν ένα σωρό ερωτήσεις και δεν ικανοποιούνται ποτέ από εκείνο που τους λες. Με φέρνουν σε δύσκολη θέση, σαν να τους διηγήσε μόνο βλακείες. Η Άντζελα χαμογέλασε, ήταν το πρώτο πράγμα που η Λίνα της αφηγούνταν για τον εαυτό της. Πέταξε το αποτσιγάρο στις πέτρες, έπειτα μετάνιωσε και έσκυψε να μαζέψει τόσο το δικό της όσο και της Λίνας.

-Εμένα με φοβίζουν περισσότερο οι ενήλικες. Άρχισε να περπατά ξανά, έπειτα σταμάτησε και γύρισε.

-Θέλεις να πιούμε κάτι μαζί, απόψε μετά το δείπνο;

Της βγήκε έτσι, χωρίς να το έχει σκεφτεί πριν, και εξεπλάγη με την ίδια γιατί δεν είχε κοκκινίσει ούτε είχε τραυλίσει ενώ μιλούσε. Η Λίνα έμεινε ακίνητη να την κοιτά, με εκείνα τα μάτια με το μπλε του μετάλλου που έμοιαζαν να διαπερνούν κάθε πράγμα και πριν απαντήσει άπλωσε το ένα χέρι της προς το πρόσωπό της. Τα τραχιά της δάχτυλα άγγιξαν το μέτωπο της Άντζελας.

-Σου έχει μπλεχτεί αυτό στα μαλλιά. Ένα μικρό, διαφανές έντομο με δύο πολύ μακριά επιμήκη φτερά έτρεμε ανάμεσα στον αντίχειρα και τον δείκτη της Λίνας, έπειτα αυτή άνοιξε τα δάχτυλα και το έντομο χάθηκε στον αέρα.

-Εντάξει, αλλά χωρίς ούζο κι απόψε μιλάς εσύ.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης βραδιάς μαζί με την Λίνα, η Άντζελα κάποια στιγμή σκέφτηκε πως αυτές οι δύο έφευγαν για ένα μέρος που κανένας δε θα μπορούσε πλέον να

τις προσεγγίσει, ένα μέρος που δεν έβρισκες την τοποθεσία του σε κανέναν γεωγραφικό χάρτη. Χωρίς όνομα, έξω από τους χάρτες, σαν ένα νησί που μόλις είχε αναδυθεί από τη θάλασσα και που κανείς ταξιδιώτης στον κόσμο δεν είχε ακόμα τη δυνατότητα να ανακαλύψει. Τα πάντα ήταν καινούργια, κι όμως έρχονταν απλά και φυσικά. Καμία από τις δύο δεν είχε αγγίξει ποτέ το σώμα άλλης γυναίκας με πρόθεση διαφορετική από εκείνη που ωθεί έναν μαθητή λυκείου να αγγίξει τον αγκώνα της συμπαίκτριάς του ή να τη σφίξει σε μια αγκαλιά έπειτα από μια ιδιαίτερα καλή βολή στο βόλεϊ. Η Αντζελα δε θυμόταν να έχει ποτέ ακουμπήσει το κεφάλι στο κοίλωμα του λαιμού κάποιας από τις λίγες φίλες που είχε μέχρι εκείνη τη στιγμή. Αντιλήφθηκε, παρακολουθώντας την Λίνα που κοιμόταν κουλουριασμένη στο ντιβάνι, πως εκείνη ήταν η πρώτη φορά που έβλεπε από τόσο κοντά το γυμνό σώμα μιας άλλης γυναίκας, πέρα από την ξαδέλφη της Μαρία. Δεν είχε δει τόσο καλά ούτε τη μητέρα της. Τις φορές που τη συναντούσε στην πόρτα του μπάνιου, ήταν σφιγμένη σε ένα πετσετέ κίτρινο, ξεφτισμένο μπουρνούζι, το μοναδικό που είχε. Την είχε δει καμιά φορά στη θάλασσα, αλλά η μητέρα της φορούσε πάντα ένα πολύ αυστηρό ολόσωμο μαγιό που της έκανε το μπούστο τόσο στενό παραμορφώνοντας το στήθος και την κοιλιά. Όλη της τη ζωή μέχρι και σήμερα, όταν σκεφτόταν τη μητέρα της την ξανάβλεπε όπως την είχε δει εκείνη την ημέρα στο νοσοκομείο, με τον Κυριάκο στην αγκαλιά και το νυχτικό της ροζ κουφετί γεμάτο με παράξενους φιόγκους, δαντέλες και μπορντούρες: εξασθενημένη κι όμως ακόμη παχιά, με το δέρμα πλαδαρό και άσπρο που ξεχώριζε στο εμετικό ροζ εκείνου του φθηνού σατέν.

Την πλειονότητα των ανθρώπων, για όλη τους τη ζωή, τους βλέπουμε πάντα και μόνο ντυμένους, σαν το ύφασμα να είναι χυμένο στο δέρμα τους, και αν και τα ρούχα προφανώς αλλάζουν, κάποια φορά μια φούστα, μια άλλη ένα παντελόνι, μια ζακέτα ή ένα πουλόβερ, την αλήθεια εκείνων των σωμάτων που ανήκουν σε άτομα που πιστεύουμε πως τα γνωρίζουμε πολύ καλά στην πραγματικότητα δεν την ξέρουμε.

Η Αντζελα άφησε να γλιστρήσει η άκρη ενός δακτύλου της στο πλευρό της Λίνας. Ήταν τραχύ και ξηρό και το δέρμα ήταν σκληρό, σχεδόν είχε κρούστα, μαυρισμένο και γεμάτο με μικρά εξογκώματα σαν εκείνα της κότας. Δεν ήταν άσχημο, αλλά φυσικά δεν ήταν και όμορφο: θύμιζε μια φλούδα που την προφύλασσε από τον εξωτερικό κόσμο. Ακόμα και

γυμνή, η Λίνα με κάποια έννοια δεν γδυνόταν ποτέ ολοκληρωτικά. Και αν και είχε απολαύσει τα δάχτυλά της, η Άντζελα γι' αυτό ήταν σίγουρη, υπήρχε κάτι σε αυτή που δεν ήξερε ή δεν ήθελε να αφηθεί.

Από την άλλη πλευρά, δεν κατάφερε ούτε να την κατηγορήσει δεδομένου ότι κι εκείνη είχε κάποια μυστικά: για παράδειγμα, ένας άντρας με γαλάζια μάτια και χέρια μαυρισμένα που έγραφε σημειώματα στο φως μιας λάμπας πετρελαίου και της ψιθύριζε ποιήματα στο φως το φεγγαριού, χαϊδεύοντας το ένα της μάγουλο με τα χείλη.

Ένας άντρας που την καλούσε στο βάθος της νύχτας και της ζητούσε να πάει κοντά του, με κάθε τρόπο που θα μπορούσε να το κάνει.

Είσαι εσύ που ράβεις μαζί τους καιρούς

μέσα στην παλάμη του χεριού.

Είναι οι απλές χειρονομίες, είπες,

που έγιναν κρέας.

Το φαγητό που μου προσφέρεις,

Ένα ξαναδιπλωμένο τραπεζομάντιλο.

Το ξαναβαλμένο πιάτο.

Εγώ μπορώ να με διαβάσω, μέσα σου.

Να μετακινηθώ από την μια αρχή στην άλλη,

μεταξύ του παρελθόντος και του μέλλοντος χρόνου,

και του απλού παρόντος που είναι εδώ, τώρα.

Είμαι εγώ που ράβω μαζί τους καιρούς

μέσα στο στόμα, και γράφω.

14.

Η γιατρός Δελλή της είχε καλέσει στο γραφείο της στις επτά και μισή το πρωί και τώρα βρίσκονταν εκεί, και οι δύο, με τα μάτια χαμηλωμένα και τις γροθιές σφιγμένες από την ένταση. Στην πραγματικότητα καμία από τις δύο δεν είχε την παραμικρή ιδέα για τον λόγο που βρίσκονταν σε εκείνο το δωμάτιο, μαζί, σαν μαθήτριες λυκείου που είχαν κάνει κάτι χοντρό, μα η καθεμιά τους, μέσα της, έτρεμε για κάτι συγκεκριμένο.

Το γραφείο της γιατρού ήταν απλό και άδειο, με ένα τραπέζι από άσπρη φορμάικα ακουμπισμένο σε έναν τοίχο, πέντε ή έξι μαύρες καρέκλες με φουσκωτά μαξιλάρια που σχημάτιζαν ημικύκλιο κι ένα παλιό μεταλλικό πορτατίφ εδάφους που είχε ξεφλουδίσει αφημένο σε μια γωνία. Πάνω στο τραπέζι δεν υπήρχε τίποτα σπουδαίο: κανα δυό φάκελοι γεμάτοι με χαρτιά, μια τσάντα από καφέ δέρμα από την οποία ξεπρόβαλε μια θήκη για γυαλιά και ένας μεγάλος μεγεθυντικός φακός. Έμοιαζε με αίθουσα αναμονής κάποιου άσχημου οδοντιατρείου της επαρχίας, χωρίς ούτε την παρηγοριά των διάσπαρτων περιοδικών στις καρέκλες. Ο χρόνος περνούσε πάρα πολύ αργά ενώ η γιατρός ρουφούσε τον καφέ της κοιτάζοντας έξω από το παράθυρο, σαν να μην τις είχε ακούσει να μπαίνουν.

-Δεσποινίς Λίνα Ταβλαρίδη, Δεσποινίς Άντζελα Ντονάτι. Άκουσα να λένε πως το βράδυ στον κοιτώνα σας δεν κοιμάται κανείς καλά: μου το επιβεβαιώνεται;

Η φωνή της αναπήδησε προς το τζάμι του παραθύρου και έφτασε αιχμηρή στο κέντρο του δωματίου. Οι δύο κοπέλες παρέμειναν σιωπηλές. Δεν ήταν φυλακή, δεν ήταν στο σχολείο, ήταν δύο γυναίκες ενήλικες που βρίσκονταν σε εκείνο το ίδρυμα με δική τους επιθυμία κι όχι αναγκαστικά, δύο εθελόντριες που δεν έπρεπε να δίνουν αναφορά σε κανέναν για το πώς περνούσαν τα βράδια τους, από τη στιγμή που η γιατρός Δελλή δεν ήταν καν η προϊσταμένη τους. Κι όμως αισθάνονταν να φταίνε, γιατί εκείνο το μέρος ήταν σπίτι της, όχι δικό τους. Ήταν δική της η ευθύνη για τους εσώκλειστους, ήταν εκείνη που περνούσε εκεί τους χειμώνες, τους μήνες, τα χρόνια. Αυτές γρήγορα θα

έφευγαν, ενώ εκείνη θα έμενε.

Η γιατρός Δελλή, σε συγκεκριμένες στιγμές, ιδιαίτερα όταν είχε γυρισμένη την πλάτη ή το προφίλ, με εκείνα τα σφιχτά της οπίσθια και τη γερή πλάτη της πρώην αθλήτριας, έμοιαζε με έναν μονόλιθο από πέτρα. Έδινε την εντύπωση πως ήταν φυτεμένη εκεί από αμνημονεύτων χρόνων, πιο παλιά κι από τους τοίχους που την φιλοξενούσαν και φυσικά από το βουνό που φαινόταν πάνω από το ίδρυμα.

Είχε μια ιδιαίτερη ικανότητα να συγκεντρώνεται σε ένα μόνο πράγμα κάθε φορά μέχρι τέλους κι αυτό προερχόταν από το παρελθόν της ως κολυμβήτρια.

Όταν έγινε δεκαεφτά ετών όμως, η συμφωνία μεταξύ αυτής και του νερού λύθηκε. Συνέβη ένα βράδυ, το καλοκαίρι, στη θάλασσα, ενώ κολυπούσε μόνη προπονούμενη για τον αγώνα που θα γινόταν σε λίγες εβδομάδες. Μια κράμπα στη γάμπα την είχε πιάσει ξαφνικά σαν δάγκωμα σφύραινας. Αισθανόταν την καρδιά της σαν να έχει αρρυθμία κι ένιωσε να παγώνει. Για κάποια λεπτά ο φόβος του θανάτου την είχε παραλύσει. Στον επίπεδο βράχο από τον οποίο είχε πέσει δεν υπήρχε κανείς, και δεν υπήρχε κανείς ούτε στο δρομάκι που οδηγούσε μέχρι το πάρκινγκ όπου είχε αφήσει το ποδήλατο. Ο ήλιος έπεφτε πέρα από τον ορίζοντα και το νερό γύρω της είχε γίνει μαύρο. Αφού βρήκε την απαραίτητη ηρεμία να επιστρέψει στην ακτή, όταν τελικά άγγιξε την γη είχε πάρει την απόφασή της: δε θα κολυπούσε ποτέ ξανά.

Έπειτα πήρε πτυχίο στην Ιατρική, τελείωσε την ειδίκευσή της στην Ψυχιατρική και δούλεψε στο αγροτικό ιατρείο. Δεν είχε υπάρξει μια κοπέλα ιδιαίτερα χαρούμενη και δεν ήταν μια ευτυχισμένη γυναίκα. Μέσα της υπήρχε κάτι που δε λειτουργούσε, "το χαλασμένο μου γρανάζι", το ονόμαζε, χωρίς να δοκιμάσει στο ελάχιστο να το ψάξει πιο βαθιά. Ήταν παράξενο που είχε επιλέξει να αφιερώσει τη ζωή της στο μυαλό των άλλων αλλά είχε τόση αδιαφορία για το δικό της. Ήταν παράξενο, αλλά ήταν έτσι: υπάρχουν πράγματα που είναι όπως είναι.

Όταν έμαθε για μια υπηρεσία που κανείς δεν ήθελε σε ένα νησί των Δωδεκανήσων, αποφάσισε να κάνει αίτηση. Κι όταν αποβιβάστηκε στη Λέρο κατάλαβε πως ήταν το σωστό μέρος γι' αυτή. Δεν φοβόταν τα φαντάσματα, ούτε τα νεκρά ούτε τα ζωντανά, γιατί ήταν σίγουρη πως τα φαντάσματα δεν υπάρχουν πουθενά αν δεν είσαι εσύ ο ίδιος

που θέλεις να τα δεις.

Η γιατρός Δελλή γύρισε προς τις δύο νεαρές κοπέλες, έσκυψε να μαζέψει έναν πλαστικό φάκελο κι έβγαλε ένα κάρντιγκαν από μωβ ύφασμα με μακριά μανίκια. Ήταν της Λίνας, το είχε δανείσει στην Αντζελα πριν κάποιο βράδυ.

-Ανήκει σε κάποια από εσάς;

Καμία από τις δύο δεν απάντησε.

Η Λίνα κοίταξε την Αντζελα: κοιτούσε ανέκφραστη τη φανελένια καζάκα που η γιατρός Δελλή κρατούσε ψηλά με τον δείκτη και τον αντίχειρα και των δύο της χεριών σαν να έπαιζε κρυφτό με το πρόσωπο.

-Την βρήκα στο υπόγειο σε μια από της αίθουσες του αρχείου, κι αντιλήφθηκα πως κάποιος περνά χρόνο εκεί και ψάχνει τους φακέλους. Δεν μπορώ να είμαι σίγουρη πως τους έχει υπεξαιρέσει, αλλά δεν μου είναι δύσκολο να το φανταστώ, αν και δεν μπορώ να καταλάβω τη χρησιμότητα. Μέσα σε μια τσέπη βρήκα ένα σημειωματάκι γραμμένο στα ιταλικά με το όνομα και την ημερομηνία γέννησης της δεσποινίδος Αντζελα κι εκείνο μιας κάποιας... Λίνας και... κάποιους παράξενους αστρικούς υπολογισμούς που δεν κατάλαβα καλά... τώρα, δε θα ήθελα να μπω σε λεπτομέρειες που θα έφερναν σε δύσκολη θέση τόσο εμένα όσο κι εσάς, είμαστε ενήλικες γυναίκες και η καθεμιά με την σεξουαλικότητα και τη ζωή της κάνει εκείνο που θέλει. Δεν είναι φυσικά αυτό το θέμα. Το θέμα είναι πως από το μάτσο με τα κλειδιά μου λείπει ένα, συγκεκριμένα το κλειδί εκείνου του δωματίου. Θα μπορούσα να μην το καταλάβω για μήνες, αλλά δε συνέβη. Και για να μπορέσω να την ανοίξω σήμερα το πρωί, έπρεπε να την σπάσει ο σιδεράς. Έχετε να πείτε κάτι σχετικά;

Καμία δεν έβγαλε κιχ.

-Το πρόβλημα, όπως μπορείτε να καταλάβετε εύκολα, δεν είναι ούτε το δωμάτιο που βεβαίως δεν είναι απαγορευμένο και δεν κρύβει τίποτα το ιδιαίτερο, αλλά το να βάζεις τα χέρια στα έγγραφα αυτού του ιδρύματος είναι ένα πράγμα που μπορεί να κάνει κάποιος μόνο αφού έχει πάρει επίσημη άδεια και δεν μου προκύπτει πως κάποιος την έχει και ούτε την ζήτησε.

Συνέχιζε να κοιτάζει πότε τη μια πότε την άλλη.

-Το σκάνδαλο το οποίο έχει ξεσπάσει σε αυτό το νοσοκομείο είναι γνωστό σε όλους και δεν χρειάζεται να το αναφέρουμε ξανά: δε θα ήσασταν εδώ διαφορετικά, κάνω λάθος;

Πέταξε τα γυαλιά πάνω στο τραπέζι και στις δύο φάνηκε μια κίνηση μελετημένη που είχε επαναλάβει εκατοντάδες φορές, γι' αυτό και προέκυπτε θεατρικό. Τα γυαλιά προσγειώθηκαν ακριβώς πάνω σε έναν σωρό δακτυλογραφημένα χαρτιά και η Δελλή άρχισε να μιλάει χωρίς να χαρίζει ένα βλέμμα ούτε στο τραπέζι, ούτε στα γυαλιά και ούτε σε αυτές τις δύο. Κάρφωνε ακίνητη με το βλέμμα τον ορίζοντα έξω από το παράθυρο και με τις άκρες των δακτύλων του δεξιού χεριού πίεζε το σαγόني της. Έπειτα το χέρι της γλίστρησε στο πλευρό της και γύρισε να τις κοιτάζει ευθεία στα μάτια.

-Ξέρετε μόνο πως κάθε είδηση που θα βγει από εδώ χωρίς την άδειά μου, από αυτή τη στιγμή θα μπορούσε να καταλογιστεί σε εσάς. Μέχρι το βράδυ θέλω εκείνο το κλειδί στο γραφείο μου.

-Και αυτό πάρτε το από εδώ.

Η Αντζελα άπλωσε το χέρι προς τον λιλά υφασμάτινο σωρό που ριγμένος έτσι, πάνω σε εκείνο το γυμνό τραπέζι, έμοιαζε με το δέρμα ενός πάρα πολύ παλιού ερπετού, μια νιφάδα τέφρας ή το κουρέλι ενός ρούχου που έμεινε θαμμένο για χρόνια.

Όταν έμεινε μόνη, η γιατρός Δελλή κάθισε στο τραπέζι και για μισή ώρα παρέμεινε ακίνητη. Τα χέρια της ακουμπισμένα μπροστά της, τα μάτια ανοιχτά και καρφωμένα σε μια σχισμή του τοίχου. Αν την έβλεπες απ' έξω έδινε την εντύπωση ενός μετεωρίτη ριγμένου στη γη εδώ κι ένα εκατομμύρια χρόνια. Κανένας μυς του σώματος και του προσώπου της κινούνταν κι ήταν σχεδόν σαν να είχε σταματήσει να αναπνέει. Δεν σκεφτόταν, όχι, δεν ήταν ακριβώς μια κίνηση αυτή που γινόταν μέσα στο σώμα της: ήταν κυρίως μια κατάσταση και ήταν μια κατάσταση που είχε να κάνει με τον χρόνο. Το παρελθόν. Το δικό της. Ξαφνικά, δεν ήταν πλέον τόσο σίγουρη πως τα φαντάσματα δεν υπήρχαν.

15.

Εκείνο το βράδυ, έπειτα από το δείπνο, η Αντζελα και η Λίνα πήγαν να κάνουν μια βόλτα μέχρι την μικρή παραλία του ιδρύματος. Είχαν και οι δύο ένταση, γιατί αν και είχαν κάνει έρωτα και τα σώματά τους γνωρίζονταν λίγο, ακόμα δεν υπήρχε άνεση στις κινήσεις τους. Αντιθέτως, ντρέπονταν για εκείνο που είχε συμβεί και δεν κατάφερναν ούτε να μιλήσουν κοιτάζοντας η μια την άλλη στα μάτια. Περιπατούσαν σε απόσταση, η καθεμιά με τον ρυθμό της, κοιτάζοντας μπροστά τους χωρίς το θάρρος να σταματήσουν και να σταθεί η μια απέναντι από την άλλη. Και στις δύο φαινόταν πως ίσως το να μιλάνε έτσι, στα τυφλά, σαν να απευθύνονταν σε μια αόρατη ύπαρξη, θα ήταν πιο απλό.

-Γιατί δεν μου είχες μιλήσει γι' αυτό;

-Δεν ξέρω. Δεν υπήρχε καιρός.

-Ο καιρός υπήρχε. Δεν ήθελες. Μα τί υπάρχει σε εκείνο το δωμάτιο; -ρώτησε η Λίνα, χωρίς πολλά λόγια.

Και η Αντζελα αποφάσισε να απαντήσει κι αυτή με τον ίδιο τρόπο: ξερά, γρήγορα.

-Παλιά έγγραφα, ιατρικοί φάκελοι, φωτογραφίες.

Έπειτα σταμάτησε να μιλά και το πρόσωπό της φωτίστηκε από μια λάμψη κακίας.

-Το ξέρεις; Η Δελλή κατεβαίνει στο υπόγειο για να πηδηχτεί με τον Κώστα, το βράδυ. Αλλά χρησιμοποιούν ένα άλλο δωμάτιο.

-Άντε!

Η Αντζελα σήκωσε τους ώμους. -Έτυχε να τους ακούσω, από τύχη δεν τους συνάντησα ποτέ στις σκάλες. Όταν έρχονται κάτω περιμένω πρώτα να τελειώσουν για να φύγω.

-Δεν είχα αντιληφθεί πως το βράδυ δεν ήσουν στο κρεβάτι σου.

-Δεν πάω πάντα.

-Πόσο παλιά;

-Τι πράγμα;

-Τα έγγραφα όχι, τι άλλο;

-Δεκαετίας '60.

-Γιατί σε ενδιαφέρουν; Τι ψάχνεις;

-Εγώ πραγματικά δεν έψαχνα τίποτα, κατέληξα εκεί μέσα τυχαία. Ένα πρωί της Δελλής της έπεσαν τα κλειδιά κάτω, εγώ είχα ακούσει να μιλάει με τον Κώστα για το υπόγειο και για ένα έγγραφο που της χρειαζόταν κι εκείνος έπρεπε να πάει να της το φέρει και δεν ξέρω τι μου ήρθε στο μυαλό. Πήρα τα κλειδιά και κατέβηκα. Έπειτα άφησαν ξανά τα κλειδιά εκεί όπου είχαν πέσει αλλά εκείνο του δωματίου το κράτησα. Δεν ήταν το δωμάτιο όπου ήθελε να στείλει τον Κώστα. Ήταν ένα άλλο. Υπήρχαν όλοι εκείνοι οι φάκελοι. Άρχισα να τους ξεφυλλίζω.

-Και τι βρήκες;

-Με ποια έννοια;

Η Λίνα ξεφύσησε. -Με τη μοναδική έννοια: τί υπήρχε το τόσο σημαντικό που η Δελλής φοβάται ότι θα αποκαλυφθεί;

-Τίποτα. Έγγραφα, ιατρικοί φάκελοι, φωτογραφίες. Είναι μόνο ιστορίες, οι ιστορίες των ανθρώπων που κατέληξαν εδώ μέσα και δεν βγήκαν ποτέ. Μερικοί από αυτούς είναι ακόμα ζωντανοί, είναι εδώ, τους γνωρίζουμε, αν και δεν ξέρουμε ποιοι ήταν πρώτα. Ίσως, με το να διαβάσουμε εκείνα τα έγγραφα μπορούμε να το ανακαλύψουμε.

-Είναι για την πτυχιακή σου;

-Όχι, η πτυχιακή μου δεν έχει να κάνει σε τίποτα... ή ίσως στην αρχή ναι, όμως τώρα δεν ξέρω πολύ καλά τί είναι αυτό που ψάχνω...

Η Αντζελα έμεινε σιωπηλή και σταμάτησε να περπατά. Κοίταξε την αντανάκλαση του

φεγγαριού στα ήρεμα νερά του κόλπου, ένας φωσφορίζον και κινούμενος δίσκος που απομακρυνόταν και ξαναπλησίαζε κάτω από τα μάτια της. Η Λίνα ψαχούλεψε στις τσέπες του τζιν μπουφάν της, πήρε τον φάκελο με τον καπνό και έστριψε ένα τσιγάρο. Η φλόγα του αναπτήρα ξάφνιασε την Αντζελα και την έκανε να σφίξει τα βλέφαρα σαν να φοβόταν πως θα κάψει τα μάτια της.

-Βρήκα τον ιατρικό φάκελο ενός παιδιού... λεγόταν Θεμιστοκλής, ή καλύτερα, τον φώναζαν έτσι, αλλά το πραγματικό του όνομα πιστεύω πως ήταν άλλο... ξέρεις, -έσκυψε να βρει μια πέτρα και την πέταξε στο νερό, προς την αντανάκλαση του φεγγαριού, -εγώ είχα έναν αδερφό, τον έλεγαν Κυριάκο.

Η Λίνα την κοιτούσε σιωπηλή, τα μπλε της μάτια έλαμπαν στο σκοτάδι και η καύτρα του τσιγάρου έφεγγε στο σκοτάδι.

-Γεννήθηκε με ένα πολύ σπάνιο γενετικό σύνδρομο που ονομάζουν cri du chat. Λέγεται έτσι επειδή το κλάμα των μωρών που το έχουν μοιάζει με νιαούρισμα. Θα ήθελα πολύ να τον δω να μεγαλώνει, αλλά δεν κατάφερα να τον σώσω. Πέθανε όταν ήμουν δεκατεσσάρων ετών. Αυτός ήταν σχεδόν εφτά.

Η Λίνα έσκυψε να σβήσει το τσιγάρο στις πέτρες και κάθισε στην άμμο, τράβηξε το μανίκι της Αντζελας και την υποχρέωσε να καθίσει στο πλάι της. Έμειναν εκεί σιωπηλές, ακουμπισμένες η μια στην άλλη, χωρίς να κοιτάζονται. Έπειτα η Λίνα είπε: -Ήσουν μόνο ένα κοριτσάκι. Τα παιδιά δε σώζουν τα άλλα παιδιά.

Η Αντζελα δεν απάντησε: κοιτούσε τα φώτα του λιμανιού στην άλλη πλευρά του κόλπου, υπήρχε ένα στρατιωτικό πλοίο που είχε δέσει με τα φώτα του που έτρεχαν πάνω στο σκάφος σαν χριστουγεννιάτικο στολίδι. Θυμήθηκε όλα εκείνα τα Χριστούγεννα μετά τον αδερφό της, μόνοι τους, αυτή, οι γονείς της κι εκείνη η άδεια θέση, διαγραμμένη, μα που τίποτα δεν το είχε αντικαταστήσει.

Η αναπηρική καρέκλα είχε ξεσυναρμολογηθεί και είχε τοποθετηθεί στην σοφίτα και εκείνη στη γωνία με τα σπασμένα πράσινα και καφέ πλακάκια, όπου ο αδερφός της είχε ζήσει για εφτά χρόνια, τώρα είχε τοποθετηθεί ένα τραπεζάκι από μαόνι που είχε επάνω μια μικρή φωτεινή φάτνη από πλαστικό. Όμως τίποτα, ούτε ένα ντουλάπι, δεν είχε

μπορέσει να διώξει την μικρή σκιά, την αόρατη αλλά σταθερή παρουσία του Κυριάκου.

Η Λίνα έβγαλε από την τσάντα της ένα πλαστικό μπουκαλάκι γεμάτο με ρακί και το πρόσφερε στην Άντζελα.

-Εγώ δεν είμαι Ιταλίδα, δεν το είχες καταλάβει, ε;

Η Άντζελα έψαξε το βλέμμα της στο σκοτάδι, αλλά η Λίνα είχε ξαπλώσει στην άμμο και είχε ακουμπήσει το μπράτσο της πάνω στα μάτια. Κατάφερνε να δει μόνο το μεγάλο στόμα της που κινούνταν.

-Γεννήθηκα στην Αθήνα, έζησα στη Σάμη με τη μητέρα μου μέχρι τα πέντε μου, έπειτα πήγα στη Ρώμη. Οι γονείς μου ήταν και οι δύο Έλληνες.

-Άντε, δεν ακούγεται καθόλου η προφορά.

-Πέντε χρόνια είναι λίγα. Ήμουν μικρή. Κι έπειτα εγώ τα ελληνικά ήθελα να τα ξεχάσω.

-Κι εγώ είμαι ελληνικής καταγωγής, το ξέρεις; Η μητέρα μου είναι από την Κω. Αλλά εγώ γεννήθηκα στην Ιταλία.

Η Λίνα άρχισε να γελά.

-Άρα έχουν δίκιο όταν λένε δεν συναντάς ποτέ κάποιον τυχαία. Το δικό μου πραγματικό όνομα, δηλαδή, το ολόκληρο, είναι Ακυλίνα. Το θηλυκό του Αχιλλέα. Ίσως στο μυαλό των δικών μου γονιών έπρεπε να είμαι άτρωτη, όπως εκείνος, εκτός από ένα σημείο, προφανώς. Ποιος ξέρει ποιο να είναι, εκείνο το σημείο, αλλά πάντα αναρωτιόμουν. Ένας αγκώνας; Το μικρό δαχτυλάκι του δεξιού ποδιού, ή κάτι ακόμα πιο μικρό, πολύ καλά κρυμμένο;

Χαμογέλασε χαιρέκακα, έπειτα σοβάρηξε ξανά.

-Το διάλεξε ο πατέρας μου, το όνομα. Έγραφε ποιήματα.

Η φωνή της είχε έναν πικρό τόνο, πλέον.

-Ο πατέρας μου ήταν εδώ.

Η Λίνα το είπε ξαφνικά, έπειτα σηκώθηκε, έβγαλε γρήγορα όλα τα ρούχα προχωρώντας σβέλτα προς την ακτή και περπατώντας βυθίστηκε στο νερό. Το σώμα της, αν το έβλεπες απέξω, ήταν μια λεπτή και λαμπερή σκιά, ένα πέπλο που άφηνε να περνά το φως του φεγγαριού. Για λίγο η Άντζελα δεν την ξαναείδε, άκουγε τον ήχο που έκαναν τα χέρια της ενώ έσχιζαν το νερό, τον ήχο που έκαναν οι σταγόνες καθώς ξανάπεφταν στην ήρεμη και ακίνητη επιφάνεια του κόλπου. Ήταν ένας πάρα πολύ όμορφος ήχος, που στα αυτιά της εξακολουθούσε να ηχεί μαζί με την τελευταία φράση που είχε πει η Λίνα και που εκείνη δεν κατάφερνε να ερμηνεύσει.

Τί ήθελε να πει πως ο πατέρας της είχε βρεθεί εκεί;

Έγραφε ποιήματα. Κι έπειτα; Ήταν γιατρός, ψυχίατρος, δημοσιογράφος, τι πράγμα;

Και πότε είχε γίνει;

Η Λίνα επέστρεψε προς αυτή, τα χέρια σφιγμένα στο στέρνο προσπαθώντας να σταματήσει τα ρίγη από το κρύο, και η Άντζελα της άπλωσε την βαμβακερή ζακέτα ώστε να σκουπίσει έστω τα μαλλιά, έπειτα έμεινε σιωπηλή. Ήθελε να την προλάβει και να της κάνει ένα εκατομμύριο ερωτήσεις, αλλά ήξερε πως ήταν μια από εκείνες τις στιγμές κατά τις οποίες χρειαζόταν να έχει υπομονή και να αφήσει τον άλλο να μιλήσει, να αποφασίσει τη στιγμή, να διαλέξει τις ακριβείς λέξεις που του χρειάζονται για να σου πει αυτό που θέλει να πει.

Από την άλλη πλευρά, ούτε αυτή είχε πει τα πάντα στη Λίνα και ούτε ήξερε το γιατί. Σκέφτηκε το πάνινο σακουλάκι γεμάτο με στραβά και σκουριασμένα τσιμπιδάκια μαλλιών που είχε βρει μέσα στους φακέλους κάτω στο αρχείο. Σφίγγοντας το στα δάχτυλα αντιλήφθηκε και στο βάθος, ακριβώς στην άκρη της ραφής, υπήρχε κάτι πιο σκληρό που φούσκωνε σαν να είχε χωθεί μέσα στο ύφασμα. Με ένα από τα τσιμπιδάκια είχε ξεχειλώσει το πανί. Χρειαζόταν αρκετή ώρα, επειδή το ύφασμα ήταν πολύ σφιχτό και το τσιμπιδάκι χαλασμένο, αλλά στο τέλος τα είχε καταφέρει. Είχε βγάλει ένα μικρό αντικείμενο παραμορφωμένο που φαινόταν μεταλλικό, έπειτα είχε καταφέρει να βγάλει ακόμα ένα και κατάλαβε πως ήταν δόντια. Ακόμα λερωμένα με αίμα. Υπήρχε κι ένα σημείωμα σκισμένο στα δύο, αλλά οι λέξεις με το ζόρι διαβάζονταν.

Ήταν σίγουρη ότι η καλλιγραφία ήταν η ίδια με τα σημειώματα μέσα στο μπουκάλι του Βασίλη.

Η Λίνα έκατσε στο πλευρό της Άντζελας και ακούμπησε το βρεγμένο κεφάλι στον ώμο της. Βολεύτηκε ακουμπώντας σε αυτή, έπειτα με εκείνη την σκούρα και ζωντανή φωνή της άρχισε να μιλάει και από το στόμα της έβγαιναν φράσεις που στην Άντζελα φαινόταν να αναγνωρίζει αν και δεν τις είχε ακούσει ποτέ. Σκέφτηκε πως εκείνες οι λέξεις είχαν την ίδια σφραγίδα -το ίδιο χρώμα, την ίδια μουσική- με τα σημειώματα που είχαν βρεθεί στο μπουκάλι και σφίγγοντας πάνω της το σώμα της φίλης της που έτρεμε, έκλεισε τα μάτια και ένιωσε ρίγος ενώ στο μυαλό της έπαιρνε μορφή το μαυρισμένο πρόσωπο του άντρα με τα γαλάζια μάτια που κάθε βράδυ, από όταν είχε φτάσει στο νησί, της φανερωνόταν στο μισούπνι.

Η μητέρα μου και ο πατέρας μου
είχαν βράγχια αντί για πνεύμονες
μαύρα λουλούδια ανάμεσα στα δάχτυλα των ποδιών
ίσια φύκια στα μαλλιά
αίμα πουλιού θαλασσινού
και αφηγηματική κύστη στη θέση της φωνής.

Μεταξύ του να είμαστε ζωντανοί και του να είμαστε ελεύθεροι
επιλέξαμε πάντα το νερό.

Μέρος δεύτερο

Επάνω στο μυστικό μέρος

Ιστορία του Στέφανου, της Τερέζας και του παιδιού με την πέτρα στο στόμα

Μονεμβασιά, Αρδάνη, Αθήνα, Λέρος

1.

1968, Λέρος.

Το παιδί βρισκόταν πάντα στο ίδιο μέρος: στον βράχο που κρέμονταν στη θάλασσα, σχηματίζοντας ένα είδος κόγχης μεταξύ των μαύρων βράχων. Ποτέ ένα εκατοστό πιο μπροστά ή πιο πίσω. Δεν το είχαν δει ποτέ να κλίνει προς το κενό ή να αλλάζει θέση: καθόταν ακούνητο και κοιτούσε τον ορίζοντα σαν σε εκείνο σημείο της θάλασσας ίδιο με όλη την άλλη θάλασσα υπήρχε κάτι που μόνο τα μάτια του ήξεραν να ξεχωρίζουν.

Ο Στέφανος καθόταν στην ίδια θέση σε σχέση με τον σκόπελο και κοιτούσε μαζί με το παιδί. Κοιτούσε το σταματημένο νερό αν η θάλασσα ήταν ήρεμη, ή τα κύματα που έφταναν μέχρι αυτούς με τις πράσινες και άσπρες κορυφές αν ήταν ταραγμένη, και σκεφτόταν μια κορυφή που θα εμφανιζόταν ξαφνικά στο μέσον του νερού. Το ξαφνικό πήδημα ενός μεγάλου ψαριού που είχε σκίσει το δέρμα της θάλασσας και είχε πηδήσει προς τα πάνω με μια βουτιά. Έναν ναυαγό που άπλωνε τα χέρια προς την κατεύθυνσή τους και προσπαθούσε να ζητήσει βοήθεια. Σκεφτόταν, φανταζόταν, αλλά εκεί δεν υπήρχε πραγματικά τίποτα, μόνο το νερό και η αντανάκλαση του ήλιου που έπεφτε και βυθιζόταν, αφήνοντας πίσω ένα κόκκινο χνάρι.

Το παιδί εξακολουθούσε να κοιτάζει, το μικρό κεφάλι ευθεία και τα χέρια αφημένα στο πλάι. Οι κάλτσες ξεχειλωμένες του γλιστρούσαν προς τα κάτω και αφήναν να φανεί μια ολόλευκη γραμμή δέρματος. Όταν ο ήλιος εξαφανίστηκε τελείως, μια γυναίκα ντυμένη

στα πράσινα ανέβαινε προς την κορυφή του γκρεμού, έπαιρνε από το χέρι το παιδί και το ξανακατέβαζε τραβώντας του το χέρι με το ζόρι, σέρνοντάς το κατά μήκος του μονοπατιού σαν ένα σακί γεμάτο πέτρες. Κι εκείνη τη στιγμή, κάθε βράδυ, ο Στέφανος έκλεινε τα μάτια για να μη δει εκείνο το μικροσκοπικό σώμα που στην προσπάθειά του να αντισταθεί, έμοιαζε σαν να προσπαθεί να γίνει πέτρα ή ρίζα και να γραπωθεί, χωρίς ποτέ να τα καταφέρνει.

Ο Στέφανος είχε δει το παιδί πρώτη φορά την ίδια μέρα που το είχαν φέρει στο ίδρυμα. Ήταν αρχή Σεπτεμβρη κι έκανε ακόμα πολύ ζέστη.

Η βάρκα είχε αγκυροβολήσει στο κάτω μέρος της αποβάθρας και ήθελαν κάποιον χρόνο μέχρι να κατέβουν. Δεν υπήρχε κάτι άλλο να κάνεις από το να περιμένεις τις βάρκες που έφταναν και να στοιχηματίσεις αν αυτή τη φορά το σκάφος θα σταματούσε στον μόλο από την πλευρά του ψυχιατρείου ή θα συνέχιζε προς την κατεύθυνσή τους, να στοιχηματίσουν για το φορτίο, αν θα ήταν άντρες ή γυναίκες, γυμνοί ή ντυμένοι, να στοιχηματίσεις αν θα έπρεπε να τους σύρουν ή θα περπατούσαν μόνοι τους.

Ήταν ακόμα καλοκαίρι, ο Στέφανος κοίταζε το φως που από κάποια στιγμή και μετά φώτιζε τη θάλασσα και είχε μια μεγάλη επιθυμία να βουτήξει και να κολυπήσει μέχρι να το φτάσει, να μείνει ανάσκελα, να απλώσει τα χέρια και τα πόδια και να μείνει εκεί να κάνει τον νεκρό κάτω από τον ήλιο με τα αυτιά γεμάτα νερό και τα μάτια κλειστά.

Έπειτα το είδε, πάρα πολύ αργό, ένα πολύ μικρό αλιευτικό γαλανόλευκο βαρκάκι με τη μουσούδα τσακισμένη και την έκφραση θλιμμένη.

Παρατήρησε τα μικρά παραθυράκια με την περίμετρο τους τονισμένα με γαλάζιο βερνίκι μέσω των οποίων έβλεπες τη μυστική ζωή του σκάφους και των ψαράδων που το κατοικούν. Γιατί μια βάρκα δε χρησιμοποιείται, κατοικείται, ακριβώς όπως ένα σπίτι. Πίσω από τα παραθυράκια της *Τύχης*, αυτό ήταν στο ζωγραφισμένο όνομα στο πλάι του αλιευτικού σκάφους, από τη μια πλευρά υπήρχαν μερικές κουβέρτες και μαξιλάρια και από την άλλη ένας παλιός πομποδέκτης, ένα μαχαίρι κουζίνας κρεμασμένο σε ένα κορδόνι, ένα κεφάλι σκόρδο και ένα καλάθι γεμάτο με τυλιγμένους πλοηγούς. Επάνω

στο σκάφος δε φαινόταν κανείς εκτός από τον καπετάνιο, ένας άντρας όπως χιλιάδες άλλοι, μαυρισμένος και με ένα παλιό ναυτικό καπέλο στο κεφάλι.

Η πρώτη έκπληξη δεν ήταν το γεγονός πως επρόκειτο για ένα παιδί, και ούτε πως ήταν ο μοναδικός επιβάτης. Περισσότερο ήταν εκείνη η κίνηση η πολύ γρήγορη: το παιδί μάζεψε κάτι από κάτω, ίσως μια πέτρα, και χωρίς καν να την κοιτάξει την έβαλε στο στόμα του. Έκλεισε το στόμα και το πρόσωπό του άλλαξε μορφή, τώρα φαινόταν σαν να μην είχε δόντια, ένας μικροσκοπικός γέρος με τη διάπλαση ενός μικρού αγοριού.

Ο Στέφανος ως πρώτο πράγμα αναρωτήθηκε ποιο να ήταν το όνομά του, αλλά όταν κατάφερε να το πλησιάσει, τις επόμενες μέρες, αντιλήφθηκε πως το παιδί δεν ήξερε και δεν ήθελε να μιλήσει. Κατέβηκε από εκείνη τη βάρκα και στάθηκε στα πόδια του, αλλά ωστόσο του φάνηκε σαν ένα έπιπλο, μια κουβέρτα διπλωμένη στα τέσσερα, ένα κασόνι σαρδέλες και ζαργάνες ακίνητες πλέον, ένα ρολό με κερωμένο σχοινί. Και συνέχιζε να μη θέλει να έχει να κάνει καθόλου με τον κόσμο γύρω του, σαν να είχε κλειστεί σε ένα σημείο σίγουρο μέσα στο σώμα του και του μυαλού του από όπου παρατηρούσε ανενόχλητος τα άτομα και τα γεγονότα χωρίς να πρέπει να έχει να κάνει για κανέναν λόγο με αυτά.

Ο Στέφανος είδε πως μια βοηθός των έπαιρνε από το χέρι και χωρίς πολλές φιλοφρονήσεις τον έσερνε μέχρι την είσοδο του κτηρίου. Τα ξυπόλητα πόδια του παιδιού κινούνταν χωρίς να θέλουν, καταλάβαινε πως ήταν υποχρεωμένο να περπατήσει, για να μην πέσει, αλλά το πρόσωπό του ήταν ανέκφραστο, αφηνόταν να τον πάνε όπου ήθελαν να πάει, σαν η επιθυμία των άλλων να μην είχε καμία επίπτωση στην ψυχική του κατάσταση. Το σώμα κινούνταν, το υπόλοιπο όχι.

Εκείνο το βράδυ, στο φως της λάμπας πετρελαίου, ο Στέφανος έγραψε ένα ποίημα σε ένα κομμάτι γαλάζιου χαρτονιού που είχε βρει πεταμένο κάτω. Είχε αποκτήσει τη συνήθεια να συλλέγει οποιοδήποτε κομμάτι χαρτί κατάφερνε να βρει, σακουλάκια ψωμιού, σελίδες εφημερίδας από τις οποίες έσκιζε με σκληρή υπομονή τα άδεια από γράμματα πλαίσια που περιέβαλαν τα άρθρα, πακέτα από τσιγάρα, σκισμένα και γυρισμένα από την πλευρά που δεν είχαν μελάνι, οτιδήποτε πράγμα μπορούσε να χρησιμεύσει ως χαρτί, και έβαλε όλα αυτά μέσα σε ένα ατσάλινο δοχείο όπου φύλαγε τα προσωπικά του αντικείμενα:

υπολείμματα μολυβιών, μια ξύστρα, ένα κασκόλ από γαλάζιο μαλλί φαγωμένη από τον σκόρο αλλά ακόμα κομψή, ένα βιβλίο παλιών ποιητών, καμιά πέτρα και μια κοκάλινη πίπα που του είχαν επιτρέψει να την κρατήσει, αλλά δεν ήξερα σχεδόν ποτέ με τι να τη γεμίσει.

Πρόσωπο του φεγγαριού, λευκή σάρκα.

Στην κοιλιά της μητέρας σου γεννήθηκες

νυχτολούλουδο, υδάτινο τέρας.

Στο χέρι μου μεγάλωσες

λέξη που γράφεται

σχέδιο που si slabbra

αραιωμένο χρώμα τώρα πια ολόκληρο μια σκιά.

Se dici parola non mi è dato

sapere io immagino

φαντασία είναι δύναμη γαλάζια

που λαχταρά μέσα και αντιτίθεται

στις λόγχες σάλιο και αίμα.

Είμαι πατέρας της Ακυλίνας, και γράφω.

2.

Λέρος, Αθήνα.

Ενώ το φεγγάρι μετακινούνταν στον ουρανό και οι άλλοι φυλακισμένοι παραπονιόντουσαν στον ύπνο τους, ροχάλιζαν και έκλαναν, ο Στέφανος σκέφτηκε την κόρη του. Θα έκλεινε έναν χρόνο στις δέκα του Δεκέμβρη κι εκείνος δε θα ήταν εκεί. Είδε την γυναίκα του την Έμυ σκυμμένη στο τραπέζι της κουζίνας σε εκείνο το γκρι φως του τσιμέντου που είναι το φως της Αθήνας όπου δε φαίνεται η θάλασσα. Κάθε δωμάτιο εκείνου του μικρού διαμερίσματος ήταν ταπετσαρισμένο με βιβλία και η θέα από τα παράθυρα κλεισμένη από τα γύρω κτήρια. Η Έμυ θα είχε φτιάξει μερικές *δίπλες*, γεμίζοντας τα δωμάτια με την μυρωδιά του τηγανισμένου λαδιού που προκαλεί ναυτία και το άρωμα της κανέλας. Θα υπήρχαν κομμάτια από καρυδότσουφλα σε όλη την κουζίνα κι αυτός θα της ούρλιαζε, γιατί φοβόταν πως η μικρή θα τα έβαζε ένα στο στόμα και θα μπορούσε να πεθάνει από πνιγμό. Ναι, αργά ή γρήγορα θα συνέβαινε, με εκείνο το χάος που η Έμυ άφηνε σε κάθε γωνιά, πάντα απασχολημένη με ένα καινούργιο πράγμα που την εμπόδιζε να τελειώσει εκείνο που είχε ξεκινήσει πρώτα: βελόνες πλεξίματος καρφωμένες στα μαξιλάρια του καναπέ, το βελονάκι αφημένο σε μια καρέκλα, βρώμικα μαχαίρια από μέλι και κρεμμύδι, τσιμπιδάκια για τα μαλλιά σκορπισμένα παντού.

Αλλά όχι, τι πήγαινε να σκεφτεί, η Έμυ δεν ήταν εκεί. Εκείνο το διαμέρισμα τώρα πια θα πρέπει να είχε καταληφθεί από ποντίκια και κατσαρίδες που χωρίς τη δική τους καθημερινή αντίσταση θα το είχαν βρει σίγουρα πολύ άνετο να εγκατασταθούν εκεί μόνα τους. Φαντάστηκε τα χειρόγραφα του φαγωμένα, *scagazzati*, σιωπηλά.

Η Έμυ είναι και αυτή σε ένα νησί, σε ένα σπίτι που αυτός δεν είχε δει ποτέ, φιλοξενούμενη σε φίλους φίλων. Ποιος ξέρει αν καταφέρνει να οργανώσει τις ημέρες, αν κάποιος τη βοηθά με την μικρή, αν τα χρήματα που οι σύντροφοι της Αθήνας είχαν υποσχεθεί να της δίνουν κάθε μήνα έφταναν και είναι επαρκή για τις καθημερινές

ανάγκες.

Ήταν εδώ και πολλές βδομάδες που δε λάμβανε νέα της και άρχισε να φοβάται. Όχι γι' αυτόν, γι' αυτόν δεν ανησυχούσε ποτέ, δε φοβόταν την εξορία, την φτώχεια, τις διώξεις, τη σιωπή, δεν είχε ανησυχήσει, θα ήταν το σωστό να πει, γιατί μέχρι τη στιγμή που κάποιος δεν έχει παιδιά είναι αθάνατος. Με τα παιδιά, τον συμβιβασμό είναι απαραίτητο να τον καταβροχθίσεις και ο φόβος γίνεται ο αέρας που αναπνέεις. Ήταν ένα πράγμα που δεν είχε υπολογίσει, όταν σαν ασυνείδητοι είχαν αποφασίσει να δεχτούν τη ζωή που είχε ξεκινήσει στην κοιλιά της Έμυς χωρίς να την έχουν προγραμματίσει. Σκεφτόντουσαν ότι το ένα πράγμα προστίθεται στο άλλο, και πως αν και είναι φανερό πως οι ισορροπίες αλλάζουν κανείς θα μάθει να τις κρατά, αλλά δε λειτουργεί έτσι, σχεδόν ποτέ και σίγουρα όχι σε εκείνους τους καιρούς.

Τώρα η Έμυ ήταν μόνη με την Ακυλίνα, πολύ πιθανόν, δε θυμόταν πλέον το πρόσωπο και τη φωνή του πατέρα της. Ήταν σίγουρο πως η Έμυ θα της μιλούσε γι' αυτόν και την φανταζόταν με την μικρή στην αγκαλιά, καθισμένη στον παλιό καναπέ από καφέ δέρμα που είχαν αγοράσει από έναν παλαιοπώλη επάνω στο χωριό και που είχαν μεταφέρει πάνω σε ένα φορτηγάκι μέσω της μισής Ελλάδας μέχρι την Αθήνα, μαζί με κιβώτια με βιβλία και τετράδια που ήταν ο μοναδικός πραγματικός του πλούτος. Αν και προφανώς δεν ήταν εκείνος, ο καναπές πάνω στον οποίο κάθονταν τώρα, και ίσως δεν ήταν καν καναπές, ίσως μια ψάθινη πολυθρόνα σε μια βεράντα, ή μια καρέκλα με τη γέμισή της μασημένη και τριμμένη από τις γάτες της αυλής. Της το διηγούνταν ο πατέρας της ο «ώριμος» που ήταν ηθοποιός του θεάτρου, ταχυδακτυλουργός, χορευτής, ραψωδός, διορθωτής, δημοσιογράφος, μαρξιστής κομμουνιστής, ένας παράξενος κύριος ηλικιωμένος και διπολικός που την ημέρα κάθεται στο τραπέζι ενός σκοτεινού συμβολαιογραφείου και κερδίζει έτσι το ψωμί του και το βράδυ χάνεται στα θέατρα, στις ταβέρνες, στους δρόμους και στα σπίτια, τα πάντα ανοιχτά για φίλες και φίλους.

Ήταν ευτυχισμένοι, πριν την Ακυλίνα, και ήταν και έπειτα, ενώ την περίμεναν κι εκείνη έπαιρνε μορφή μέσα στην κοιλιά της μητέρας της. Κι έπειτα ακόμα, όταν εκείνη γεννήθηκε ένα βράδυ που φυσούσε του προηγούμενου Δεκέμβρη, ενώ ακόμα δε φαντάζονταν -ή καλύτερα, δεν ήθελαν να φανταστούν- το κακό που θα έπεφτε επάνω τους.

Μήνες αργότερα, τον Απρίλιο, ένα βράδυ επέστρεψαν στο σπίτι νωρίς: το ήξεραν πως κάτι υπήρχε στον αέρα. Ο καιρός είχε ωριμάσει για μια βία esibita e ritualizzata. Το μεγάλο χέρι της Αμερικής έσφιγγε πάνω από την Ελλάδα. Με τους φίλους και τους συντρόφους είχαν πει να είναι έτοιμοι για όλα κι έτσι η Έμυ είχε μαζέψει τα απαραίτητα σε μια τσάντα: έγγραφα, γυαλιά, κλειδιά, τα λίγα κοσμήματα και τις φωτογραφίες της οικογένειας. Αυτός είχε κάνει ένα γρήγορο ξεκαθάρισμα των βιβλίων τα οποία ήταν αδιανόητο να αφήσει και των τετραδίων με τα ποιήματα που είχε αντιγράψει σε αντίτυπο. Έλειπαν μόνο τα πράγματα της μικρής επειδή χρειάζονταν μέχρι την τελευταία στιγμή κι έτσι θα τα μάζευαν σε περίπτωση ανάγκης. Έπειτα αποκοιμήθηκαν, με την μικρή που ροχάλιζε ανάμεσά τους στο διπλό κρεβάτι, δίχως τέλος, λέγοντας πως ναι, φυσικά, ο κίνδυνος υπήρχε, αλλά ακριβώς απόψε έπρεπε να συμβεί, και έπειτα, γιατί σε αυτούς;

Πάντα αυτό λέμε, διαφορετικά θα τρελαινόμασταν: θα μπορούσε να συμβεί αλλά δε θα συμβεί, ας κοιμηθούμε, είναι αργά.

Κι έπειτα το θέμα είναι πως πιστεύουμε πως είμαστε έτοιμοι, αλλά δεν είναι αλήθεια. Η πραγματικότητα των όσων συμβαίνουν δεν είναι φτιαγμένη από το ίδιο υλικό με τη φαντασία, ούτε με την πρόβλεψη ή την αφήγηση αυτού που συνέβη σε άλλους.

Το χαρτί σκισμένο σε χίλια κομμάτια και πεταμένο στη λεκάνη, ξεχασμένο πλέον, τώρα γυρίζει στο μυαλό του σε όλο του το μεγαλείο, το σκληρό χαρτί ανάμεσα στα δάχτυλα, μελάνι μαύρο και γλώσσα γραφειοκρατική δίχως συναίσθημα: "Παρουσιαστείτε το συντομότερο δυνατό".

Μα που; Πότε; Σε ποιόν; Για ποιό πράγμα;

Το συντομότερο δυνατό, και τέλος.

Οι λεπτομέρειες τώρα εκρήγνυτο επάνω του: το τηλέφωνο που χτυπά στην καρδιά της νύχτας αλλά αυτός νυστάζει υπερβολικά για να σηκωθεί να απαντήσει και γυρίζει από το άλλο πλευρό, προς τα ζεστά κορμιά της Έμυς και της μικρής. Το χέρι που χτυπά στην πόρτα στις έξι το πρωί, οι άντρες με τη στολή κρυμμένοι σε τεράστια καπέλα και φορώντας δίχως λόγο σκούρα γυαλιά που ορμάνε μέσα στο διαμέρισμά του και τον

σέρνουν έξω χωρίς να του δώσουν τον χρόνο να βάλει καλά τα παπούτσια του και να πάρει τα απαραίτητα για ένα νεογέννητο: πάνες, πανάκια, το μπιμπερό, τα μήλα και τον τρίφτη, την βαμβακερή κουβερτούλα. Το τελευταίο βλέμμα της γυναίκας του -ένα σώμα εύθραυστο, σφιγμένο, με τους ώμους πολύ στενούς και την κοιλιά ακόμα χαλαρή από την εγκυμοσύνη κάτω από το γαλάζιο, φανελένιο νυχτικό -σπρωγμένη βίαια μέσα σε ένα μαύρο αυτοκίνητο, η μικρή ένα αποκοιμισμένο δισάκι τυλιγμένο σε ένα σεντόνι λερωμένο από ούρα. Σύντομα θα αρχίσει να κλαίει και αυτός δε θα την ακούει. Ένα ξένο χέρι στο κεφάλι, οι καρποί των χεριών δεμένοι πίσω από την πλάτη, μια κάνη που σπρώχνει στο ένα πλευρό και φοβάται πως ένας πυροβολισμός μπορεί να ξεφύγει χωρίς προειδοποίηση και να τον αποτελειώσει έτσι, μπροστά στα μάτια της Έμας. Φαντάζεται όλα τα ποιήματα, τα άρθρα, τα εγκαταλειμμένα βιβλία, πάνω στο μικρό τραπέζι της κουζίνας ανάμεσα στα αποφάγια του χθεσινού δείπνου, που δεν πρόλαβαν να τακτοποιήσουν. Φαντάζεται τα ποντίκια που τρέχουν πάνω κάτω πάνω στα δακτυλογραφημένα χαρτιά και ξεθωριάζουν το μελάνι με τα αποτυπώματα των μικρών τους ποδιών, σβήνοντας για πάντα τις λέξεις.

3.

Αθήνα, 1967.

Το μέρος όπου τον πήγαν ήταν μια εφιαλτική μονάδα: ήταν χιλιάδες τα άτομα που η ελληνική στρατιωτική αστυνομία, η ΕΣΑ, καθοδηγούμενη από τον στρατηγό Ιωάννη Λαδά, *aveva strappate ai loro letti* και είχε σύρει, αφού τα είχε στοιβάξει πάνω σε φορητάκια, στην Καλλιθέα, στα χωράφια του *velodromo* της Αθήνας. Κατά τη διάρκεια της νύχτας υπήρξαν ξυλοδαρμοί και βασανιστήρια και την επόμενη μέρα οι φήμες για τους πρώτους νεκρούς, θύματα της Χούντας, άρχισαν να γυρίζουν: το πρωί της 21ης Απριλίου πολύς κόσμος είχε συγκεντρωθεί στην πλατεία Αττικής για να καταλάβει τί συνέβαινε στη χώρα και ένα αγοράκι δεκαπέντε ετών μπήκε στον στόχο ενός αυτόματου όπλου. Αντιθέτως, μια νεαρή, η Μαρία Καλάμπρου, είχε πυροβοληθεί στο πεζοδρόμιο της οδού Πατησίων ενώ, *αγκαζέ με την αδερφή της*, περπατούσαν και κοιτούσαν την προσέλευση των *tanks* κατά μήκος του δρόμου. Μερικές μέρες αργότερα, στις 25 Απριλίου, ο σύντροφος Ηλίας Παναγιώτης εκτελέστηκε *en ψυχρώ* από έναν αξιωματικό που του έβαλε το πιστόλι στο κεφάλι και τον πυροβόλησε *μπροστά στα μάτια εκατοντάδων εμβρόντητων κρατούμενων*.

Ο Στέφανος, όπως πολλοί άλλοι, *χτυπήθηκε βάνουσα* και έμεινε όλη την πρώτη νύχτα *ριγμένος σε ένα κελί, ζαλισμένος, χωρίς φαγητό και νερό μαζί με άλλους βασανισμένους κρατούμενους όπως αυτός*.

Το βασανιστήριο δεν είναι κάτι που ξεχνιέται, που αφήνεται στην άκρη και έπειτα από αυτό μπορείς να συνεχίσεις να ζεις όπως πρώτα. Πριν να σου σπάσουν τα δόντια, τα κόκαλα, να σου ξεσκίσουν το δέρμα των όρχεων και να σου σκίσουν τις πατούσες *χτυτώντας* *τες με ξύλο*, το βασανιστήριο σπάει κάτι μέσα στο κεφάλι σου. Σε σκίζει στο πιο ευαίσθητο σημείο, εκείνο που είναι αδύνατο να επουλωθεί ή να γιατρευτεί. Όποιος έχει χτυπηθεί, χτυπηθεί πραγματικά, με αγριότητα, με πρόθεση και μέθοδο, ή έχει βιαστεί, το γνωρίζει. Εκείνο είναι το πρόσωπο που θα δεις μέσα στον καθρέφτη κάθε

πρωί για το υπόλοιπο της ζωής σου, μέχρι να αποφασίσεις ότι από το να τον κοιτάς, τον καθρέφτη, ίσως είναι καλύτερα να μην το κάνεις.

Την πρώτη φορά που ο Στέφανος είχε υποστεί ανάκριση, στη φυλακή της Γιάρου, ήταν το '40, ο αστυνομικός καθισμένος μπροστά του φαινόταν αρκετά ευγενικός κι εκείνος ήταν ένας νεαρός άντρας ακόμα αγνός. Υπήρχαν άλλοι τρεις άντρες πίσω από την πλάτη του. Ψιθύριζαν μεταξύ τους, γελούσαν, κάπνιζαν και δεν φαίνονταν να δίνουν την παραμικρή προσοχή στα λόγια του άντρα που κάθονταν μπροστά τους, ούτε στις απαντήσεις του. Φοβόταν; Ακόμα και σήμερα δεν καταφέρνει να το καταλάβει. Θυμάται ότι σκεφτόταν την εποχή που ήταν μικρός, τον δάσκαλο Λάμπρου που με ένα χαμόγελο περιφρονητικό του ζήτησε να γυρίσει το χέρι του και να του δείξει τη μικρή παλάμη. Η βέργα, αστραπιαία, χτυπά στην τρυφερή σάρκα δύο φορές: πόνος και έκπληξη τον αφήνουν χωρίς ανάσα. Τι θα διηγηθεί στη μητέρα του, όταν επιστρέψει στο σπίτι;

Η ευγένεια, στην τρίτη ερώτηση που δεν ήξερε να απαντήσει, μετατράπηκε σε ένα ξέσπασμα οργής: στην τέταρτη, το τέρας μετατράπηκε σε έναν τρεμάμενο μυ προς το δεξί μάγουλο εκείνου του αδύνατου άντρα, καλά ξυρισμένου και πολύ ήρεμου. Στην πέμπτη, ο Στέφανος έχασε τις αισθήσεις. Ξύπνησε έπειτα από μερικά λεπτά, πιθανόν, αν και δεν κατάφερνε να καταλάβει πόσος χρόνος είχε περάσει. Δεν έβλεπε πλέον από το ένα μάτι κι αισθανόταν το στόμα γεμάτο από ένα κολλώδες υγρό, που ήξερε, από σίδηρο. Από το στόμα του ένα υγρό άρχισε να πλημμυρίζει το στέρνο του και με το μάτι που έβλεπε διαπίστωσε πως ήταν κόκκινο.

Αυτή τη φορά, δεν υπήρχε καν μια μητέρα στην οποία θα έτρεχε να διηγηθεί τί του είχαν κάνει.

Ταξινομήθηκε με άλλους πρώτα στο μικρό νησί της Γυάρου: βράχια, ξεροί θάμνοι, σκασμένη γη, πέτρες, λαβύρινθοι, αποχωρητήρια, ποντίκια, μια φυλακή bunker από κόκκινους πλίνθους, απειλές, σύντροφοι κακοποιημένοι και νεκροί στα χέρια του, ο απίθανος γαλάζιος ορίζοντας *sparato contro gli occhi*.

Τώρα δεν είχε αλλάξει τίποτα από εκείνο το 1947 στην Μακρόνησο.

Είναι πάνω από είκοσι χρόνια που ο Στέφανος παλεύει, κι αν και το όνομα πρώτα ήταν

άλλο, το νησί είναι το ίδιο: η περίμετρος της κόλασης είναι σχεδιασμένη πάντα με τη μύτη του ίδιου μαχαιριού.

Στο μυαλό του θα είναι πάντα το νησί του φόβου.

Κανένα από αυτά που θα έρθουν έπειτα δε θα του προκαλέσουν τον ίδιο φόβο: κανένα, εκτός από το επόμενο, αυτό.

Το τελευταίο;

Στα τέλη του Ιουνίου του 1967 ήταν ριγμένος στο νησί της Λέρου, στο Παρθένι, όπου ένας στρατώνας του ελληνικού στρατού ήταν πολύ χαρούμενος που δεχόταν αυτή τη χούφτα των προδοτών της πατρίδας, αηδιαστικών άπιστων αναρχοκομμουνιστών, κόσμου της πεντάρας, φουκαράδες που θεωρούν τον εαυτό τους καλλιτέχνη, με το κεφάλι γεμάτο σκατά.

Ο Στέφανος άρχισε να αναρωτιέται μήπως είχαν δίκιο εκείνοι. Εκείνος ήταν εκεί, μόνος, ενώ η γυναίκα και η κόρη του δεν ήξερε που βρίσκονταν: για να αποδεχτεί το ρίσκο να χάσεις την οικογένειά σου, πρέπει να έχεις το κεφάλι γεμάτο σκατά. Κι όμως, υπήρχαν εκείνα τα τετράδια. Υπήρχε η ποίηση. Ένας κόσμος στον οποίο ο καθένας είχε την ελευθερία να αγαπάει, να επιθυμεί, να ακολουθεί όνειρα, να διαβάζει, να ακούει και να χορεύει. Έναν κόσμο όπου δεν υπάρχει κανείς που να διοικεί, πέρα από τα χρήματα, ομοίως την ψυχή των άλλων. Μαλακίες. Αλλά αυτός το είχε πιστέψει. Και ήταν υποχρεωμένος να το δεχτεί, το πίστευε ακόμα.

Για μερικούς μήνες έφταναν τα κιβώτια της Έμυ. Υπήρχαν βιβλία, τσιγάρα, μολύβια, εσώρουχα και καραμέλες, μόνο πράγματα που δεν αλλοιώνονταν δεδομένου ότι το ταξίδι ήταν πολύ μακρύ για να είναι σίγουροι πως θα έφταναν ακόμα ικανά να φαγωθούν. Είχε φάει ευχαρίστως ένα από τα γλυκά της Έμυς, ακόμα κι αυτά που γέμιζαν μυρωδιά τηγανιτού λαδιού και κανέλας το σπίτι και για τα οποία τώρα είχε μια έντονη νοσταλγία. Πέρα από τη νοσταλγία, ήταν και οι πνεύμονες που είχαν και πάλι φλεγμονή και έβηχε τόσο πολύ, που κάποιες φορές τύχαινε να πέσει κάτω ημιλιπόθυμος.

Άλλοι κρατούμενοι, οι οποίοι έφτασαν στο νησί μετά από αυτόν, του είχαν αφηγηθεί τι είχε συμβεί εκείνο το πρωί στην Αθήνα, όταν εκείνος βρισκόταν ήδη με χειροπέδες μέσα

σε ένα κελί, περιμένοντας κάποιος να του ξεκαθαρίσει ποια ήταν η θέση του, ποιο το κατηγορητήριό του και τι θα έπρεπε να περιμένει για τις ημέρες, τους μήνες ή ακόμα και τα χρόνια που έρχονταν.

Όλα τα ραδιόφωνα ήταν βουβά, ο κόσμος γύριζε και ξαναγύριζε το κουμπί, με επιμονή, αλλά τίποτα. Το σήμα είχε σιωπήσει, μόνο ο ραδιοφωνικός σταθμός του στρατού συνέχιζε να μεταδίδει εμβατήρια θριάμβου: ένας αλαλαγμός από χάλκινα και τρομπέτες. Τα τανκς παρέλαυναν αργά στους δρόμους σαν δεινόσαυροι κάνοντας την πόλη να μοιάζει με σκηνή ταινίας φαντασίας.

Από τις έξι και είκοσι πέντε το πρωί και μετά, μεταξύ των στρατιωτικών παρελάσεων, συνέχιζαν να βγαίνουν από το ραδιόφωνο οι ίδιες λέξεις: "Εδώ ραδιοφωνικός σταθμός των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων. Εξαιτίας της δραματικής κατάστασης που είχε δημιουργηθεί, από τα μεσάνυχτα ο στρατός πήρε την κυβέρνηση της χώρας. Θα ακολουθήσει μια ανακοίνωση του αρχηγού του στρατού". "Σύμφωνα με το άρθρο 19 του Συντάγματος κι έπειτα από προτροπή της κυβέρνησης καταργούμε τα άρθρα 6, 8, 10, 12, 14, 18, 20, 95 και 98 του Συντάγματος εξαιτίας της απειλής της ασφάλειας των πολιτών και του έθνους που προέρχεται από το εξωτερικό. Υπογράφουν: Ο Κωνσταντίνος Βασιλεύς της Ελλάδος. Ο πρόεδρος και τα μέλη του συμβουλίου των υπουργών".

Μερικές μέρες μετά, ο Γεώργιος Παπαδόπουλος ανακοίνωσε: "Η χώρα είχε πέσει σε μια βαθιά κρίση. Εγώ έψαχνα μια λύση καθώς η πολιτική βρισκόταν σε αδιέξοδο. Οι Έλληνες από την ιστορία τους δεν είναι κοντά στον κομμουνισμό, γιατί ο κομμουνισμός δεν έχει τίποτα κοινό με τη χριστιανική παράδοση που βρίσκονταν πάντα στη βάση της εκπαίδευσης των Ελλήνων. Σε αυτή την περίπτωση ο εθνικός στρατός και οι στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας ήταν η μόνη ουδέτερη δύναμη που μπορούσε να κατέβει στο πεδίο ενώ οι Έλληνες αντιτάσσονταν σθεναρά μεταξύ τους. Αυτή η δύναμη θεώρησε σωστό να επέμβει αισθάνοντας το ως χρέος να σταματήσει την πορεία της χώρας προς το βάραθρο".

Το βάραθρο για τον Στέφανο πήρε τη μορφή εκείνου του νησιού του Αιγαίου, αυτό το απόρρητο φρούριο το προστατευμένο από συρματόπλεγμα, άντρες με το τουφέκι στο

πλάι και τις ξιφολόγχες στραμμένες προς τον ουρανό.

Καμία είδηση από τον έξω κόσμο, μόνο ευκάλυπτοι και πέτρες και ορίζοντας κλειστός από γαλάζια κελύφη χελώνας, και έπειτα φυσικά αντιδρώντες, κακοποιούς, εγκληματίες, βομβιστές της πατρίδας και τρελούς, σωματικά και ψυχικά ανάπηρους. Δύο ομάδες που χωρίζονταν από έναν τοίχο από συρματοπλέγμα και αντάλλαζαν αποτσιγάρα και κουβέντες δίχως ουσία.

Οι φύλακες τους άφηναν, τι πληροφορίες θα μπορούσαν ποτέ να αποκαλύψουν οι μεν στους δεν; Κι αν όντως αντάλλαζαν πληροφορίες, θα παρέμεναν μέσα στην περίμετρο ενός νησιού από το οποίο δε θα υπήρξε έξοδος για την πλειονότητα αυτών.

Και τα σπίτια έχουν βιολογική ζωή.

Τα κουφώματα καταρρέουν σαν γέρικα γόνατα.

Πέφτουν οι σανίδες, τα πάντα sbraca, σωριάζεται.

Περισσότερο όμοιοι με σπηλιές από το νερό κατακτημένες
οι φωλιές που κατοικούμε, ενοικιαστές των τεράτων.

Ήμασταν ένα αμάλγαμα άμμου και νερού θαλασσινού
στραγγισμένοι από τα χοντρά δάχτυλα ενός παιδιού.

Ήμασταν μια καταστροφή ατελής και θαυμαστή.

Αλλά η πηχτή άμμος, με το πρώτο κύμα
λιώνει και φεύγει μακριά.

Έτσι η οικογένειά μου ανασυντίθεται υποθαλάσσια:
είμαστε μια αποικία από κοράλλια
είμαστε τα κόκαλα τα πιο αστραφτερά και σκληρά.

Είναι παγίδα η φωσφορίζουσα παρουσία των φυτών

δεν είμαστε σαρκοβόρα, ζούμε από το μίσος.

4.

Λέρος, 1968.

-Για έναν κομμουνιστή ζωγράφο άθεο και άπιστο, δεν είναι κακό ως τιμωρία να ζωγραφίσει μια Παναγία που πεθαίνει. Πιστεύω πως θα την ήθελα λίγο πουτάνα, εσείς τι λέτε; Λίγο κραγιόν κόκκινο;

Ο πιο κοντινός φύλακας προσποιήθηκε πως δεν άκουσε, κλώτσησε μια πέτρα και πλησίασε προς αυτούς για να θαυμάσει τη δουλειά της μέρας. Δεν είπε τίποτα, κοίταζε τα προπαρασκευαστικά σχέδια της τοιχογραφίας σα να κοιτούσε έναν σωρό κοπριάς αγγελάδας μέσα σε ένα χωράφι. Κινούσε τις κόρες των ματιών στα σχέδια με χρώμα γραφίτι, αλλά ήταν φανερό πως για την τέχνη δεν έδινε μια και πιθανόν ούτε για τη θρησκεία, ή τουλάχιστον, όχι στις οκτώ το βράδυ, αφού είχε περάσει την ημέρα όρθιος να καπνίζει το ένα τσιγάρο μετά το άλλο και να μην κάνει τίποτα, αυτό το τίποτα που το βράδυ σε κάνει να καταρρέεις εξουθενωμένος.

Ο Κυριάκος ακούμπησε το πινέλο βρεγμένο με κίτρινο της ώχρας σε ένα καπάκι από κασσίτερο, έκανε ένα βήμα πίσω και έξυσε το κεφάλι κάτω από το ψάθινο καπέλο που βρωμούσε ιδρώτα και βρώμικα μαλλιά. Δούλευαν δώδεκα ώρες τη μέρα, όλες τις μέρες, με τρεις στρατιώτες παλουκωμένους δίπλα τους, και αν και η ιδέα αυτών των τοιχογραφιών ήταν δική τους, πολιτικών κρατουμένων, και είχαν πέσει με τα μούτρα, πέρα από την καλύτερη των προθέσεων, αλλά και τον θυμό και την αγάπη, μερικές φορές του ερχόταν να αναρωτηθεί τι σκατά έκανε. Αυτοί θα σάπιζαν σε εκείνο το νησί και, πέρα από τους ντόπιους, ποιος θα τους ξανάβλεπε, αυτή η εκκλησία και τα πρόσωπα τα τόσο ανθρώπινα αυτού του Χριστού και αυτής της Παναγίας με το κόκκινο στόμα;

Ο Στέφανος δεν ήξερε να ζωγραφίζει. Τον είχαν πάει εκεί γιατί αυτός ήταν διανοούμενος, ποιητής, τα κατάφερνε με τις λέξεις και τους είχε βοηθήσει να διαλέξουν τα χωρία της Βίβλου που θα έγραφαν με ασβέστη στις τοιχογραφίες. Είχε επιλέξει το κατά Ματθαίων Ευαγγέλιο: "Αγαπάτε τους εχθρούς σας και προσευχηθείτε για τους

διώκτες σας (Mt 5.44). Μην πιστεύετε πως εγώ ήρθα για να φέρω ειρήνη στη γη. Δεν ήρθα για να φέρω ειρήνη, αλλά ένα σπαθί (Mt 10.34)". Αλλά όταν οι τρεις φρουροί διάβασαν τον πρώτο στίχο, σκέφτηκαν πως ήταν κάποιο είδος μηνύματος κωδικοποιημένου και, αφού τον υποχρέωσαν να τους δώσει το τετραδιάκι με τις σημειώσεις, αποφάσισαν να συμβουλευτούν τον ανώτερο διευθυντή.

Το επόμενο βράδυ, στο τέλος της εργασίας τον φόρτωσαν στο φορηγάκι πρώτο και αντί να τον πάνε στο στρατόπεδο μαζί με τους άλλους, έστριψαν προς την ακτή και συνέχισαν σε έναν δρόμο με ευκαλύπτους. Τον ανάγκασαν να κατέβει σπρώχνοντάς τον με το τουφέκι στην ωμοπλάτη.

Ο Στέφανος είχε ακόμα τα χέρια λερωμένα με χρώματα, κηλίδες γαλάζιου και κόκκινου που ανέβαιναν μέχρι τους αγκώνες. Δεν είχε ζωγραφίσει αλλά το ίδιο, στεκόμενος εκεί, μέσα στα πινέλα, είχε λερωθεί και του είχε αρέσει κιόλας, για όλη τη διάρκεια της ημέρας είχε συνεχίσει να σηκώνει τα χέρια στο φως και να κοιτάζει εκείνα τα σημεία του γαλάζιου και κόκκινου δέρματος, σαν φτερά πεταλούδας ραμμένα στη ζωντανή σάρκα. Φορούσε ένα μουσκεμένο μπλουζάκι κι ένα υφασμάτινο ξεχειλωμένο παντελόνι, με ένα σκοινί αντί για ζώνη.

Τον ξεφόρτωσαν μπροστά από μια πόρτα που κάποτε θα πρέπει να ήταν πολυτελής και τώρα δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένας σε αποσύνθεση μαστόδοντας από σκοροφαγωμένο ξύλο και σκουριασμένο σίδηρο.

Δεν υπήρχε κανείς. Ήταν ώρα για το δείπνο και στην τραπεζαρία σερβίριζαν το φαγητό.

Ένας φύλακας ήρθε να τον πάρει μπροστά από την πόρτα και χωρίς να τον κοιτάξει στο πρόσωπο του έδειξε τον δρόμο, σπρώχνοντάς τον στην ωμοπλάτη με ένα κοντό μπαστούνι που χρησιμοποιούσαν σαν ρόπαλο. Ο Στέφανος προσπάθησε να στραφεί εναντίον του, αλλά δεν πρόλαβε να γυρίσει και ο άντρας τον σημάδεψε στο πρόσωπο με ένα ξερό χτύπημα.

5.

Το δωμάτιο ήταν τεράστιο και σκοτεινό, το παράθυρο έβλεπε προς το βουνό και προστατευμένο από μια σιδεριά. Δεν υπήρχαν τζάμια ούτε παντζούρια και ο Στέφανος αναρωτήθηκε αν θα τα τοποθετούσαν για τον χειμώνα, έπειτα το βλέμμα του έπεσε στο γυμνό ντιβάνι.

Πάντα υπάρχει κάτι χειρότερο.

Ο φύλακας τον έκλεισε μέσα.

Θα κοιμόταν μόνος του εκεί; Ήταν απομόνωση; Κι αν ναι, πόσο θα διαρκούσε; Άγγιξε το δεξί του μάγουλο: υπήρχε ένα ανοιχτό τραύμα που ξεκινούσε από τον κρόταφο κι έφτανε ως τη μύτη. Το αίμα είχε κολλήσει στον λαιμό, το στήθος, τους ώμους κι έσταζε κάτω. Τον έπιασε πανικός. Υπήρχε γιατρός εκεί; Κι αν υπήρχε, θα τον θεράπευε; Άρχισε να φωνάζει βοήθεια, αλλά κανείς δεν απαντούσε, έξω από την πόρτα υπήρχαν κρότοι από μέταλλο που χτυπά και αδιάκοποι γδούποι που έκαναν το πάτωμα να σείεται. Ησύχασε, κι έπειτα δεν ήταν κάτι τόσο σοβαρό να έχει μια πληγή σε ένα μάγουλο, το σημαντικό ήταν να μην μολυνόταν, έτσι κατούρησε στα χέρια του που είχαν σχηματίσει μια κούπα και έριξε το κάτουρο στο πρόσωπο, έπειτα έκατσε σε μια γωνία, με τα δάχτυλα *strizzo i lembi di pelle separati* κι αποκοιμήθηκε. Ονειρεύτηκε πως κοιταζόταν στον καθρέφτη κι ενώ παρατηρούσε το πρόσωπό του γερασμένο αντιλήφθηκε πως στην χωρίστρα των μαλλιών του μεγάλωνε ένα καρότο άσπρο. Ήταν ένας κόνδυλος λεπτός με διακλαδώσεις και αυτός ήξερε πως οι ρίζες ήταν ήδη τόσο γραπωμένες στην εγκεφαλική του ύλη που αν προσπαθούσε να το ξεριζώσει θα ρίσκαρε να ξεκολλήσει και τον εγκέφαλό του.

Ο εγκέφαλος. αυτός γκρίζος και κυματοειδής χυλός. Ένα καρύδι ενάμιση κιλού μέσα στο οποίο χαράζονται σαν όγκοι τα ονόματα, οι αναμνήσεις, οι εφιάλτες. Φαντάστηκε να βυθίζει ένα κουτάλι στο ξέσκεπο/ανοιχτό κεφάλι του πατέρα του. Θα ήταν γλυκιά ή πικρή η εγκεφαλική του ύλη, λίγο πριν πεθάνει στο Δαφνί, στο ψυχιατρείο; Κι εκείνη της αδερφής του Ευανθίας; Θα μοσχοβολούσε βιολέτα, όπως τα ρούχα της όταν ήταν

κοριτσάκι;

Έβαλε το δάχτυλο στο ένα ρουθούνι. Σκέφτηκε πως με ένα μακρύ κουτάλι θα τα κατάφερνε, να φτάσει εκεί, στον εγκέφαλο. Ναι, θα το έκανε. Θα έσκαβε και θα το ξαναανακάτεβε και θα το έτρωγε μέχρι το τελευταίο κύτταρο, έτσι θα σταματούσε να σκέφτεται, να θυμάται. Όλες αυτές οι άχρηστες εικόνες κι εκείνα τα ονόματα θα τα μασούσε, αισθάνοντας να τρίζουν κάτω από τα δόντια και τελικά να εξαφανίζονται, ανακατεμένα με το αίμα και το σάλιο.

Μια μπουκιά και θα εξαφανιζόταν η μητέρα του, η μικρή νύφη/σύζυγος, έγινε γυναίκα στα δεκατρία της με τη συγκατάθεση του Θεού και ολόκληρης της οικογένειας.

Ο Στέφανος σκέφτηκε τα δύο μικρά άσπρα χέρια του που ξεφύλλιζαν απαγορευμένα βιβλία: η άγνοια ήταν ένα πλεονέκτημα στο σπίτι τους, το χαρτί ένα υλικό πολύ εύθραυστο για να το υπολογίζουν. Καλύτερα να εμπιστεύεσαι τα τούβλα, τον ασβέστη, τις ελιές και κυρίως το ζωντανό αίμα όποιου δούλευε προκειμένου το προνόμιο μας να διατηρούνταν. Τα χέρια της μητέρας του που γερνούσαν μέσα στο σπίτι, ανάμεσα στις κατασρόλες και τα πιατικά, αν και υπήρχαν τα χρήματα για οικιακή βοηθό, αλλά αυτός δεν ήθελε. Ελέγχει ότι είναι εκεί, μέσα στην κουζίνα τη γεμάτη μυρωδιές, η μικρή του νύφη ήδη γυναίκα καμωμένη, και αποκαμωμένη, η κοτσίδα με τα μαλλιά που γκριζάρουν στερεωμένη στον σβέρκο, η ποδιά δεμένη στον λαιμό και στη μέση σαν ζώνη αγνότητας. Η φυλακή της είναι η κουζίνα. Η αγωνία της, το εσωτερικό του σπιτιού.

Ανακατεύει στιφάδο και κλαίει. Ανακατεύει σουπές και δεν έχει χρόνο ούτε να μιλήσει με τα παιδιά. Από μια συγκεκριμένη στιγμή κι έπειτα, δεν έχει πλέον ούτε όρεξη. Κλείνουν οι σελίδες των απαγορευμένων βιβλίων, καίγονται τα αντίγραφα των περιοδικών ποίησης για παιδιά που είχε χαρίσει στο παιδί της τον καλλιτέχνη. Γίνεται μια μικρή γυναίκα μαύρη όπως όλες οι άλλες μαύρες γυναίκες. Υπάρχει ένα φως, στις κινήσεις που κάνει, κι εκείνος καταφέρνει να το δει, να το αναγνωρίσει, αν και δεν έχει το κουράγιο να το πει, "μαμά, εγώ σε καταλαβαίνω, εγώ σε βλέπω". Όταν αρρωσταίνει από φυματίωση γίνεται ακόμα πιο μικρή, διάφανη, είναι μόνο σαράντα δύο ετών τη μέρα που πεθαίνει.

Ακόμα μια μπουκιά κι εξαφανίζεται η αδερφή του.

Η Ευανθία, που όλοι ονομάζουν Εύα, είχε εκπαιδευτεί σαν δεσποινίδα. Τα μαθήματα του πιάνου προηγούνταν των οικιακών δουλειών. Στα δεκατρία της δεν ήξερε να βράσει ούτε αυγό. Δε θα της χρειαζόταν. Την είχαν ήδη υποσχεθεί ως γυναίκα σε έναν άντρα που είχε τα τριπλά της χρόνια που θα την έκλεινε σε ένα κουκλόσπιτο στο οποίο δε θα έκανε τίποτε άλλο από το να μετακινείτε με χάρη από το κρεβάτι στην πολυθρόνα, από την ξαπλώστρα του κήπου στον καναπέ της βεράντας. Δε φοβόταν. Όταν πατέρας τους την πήρε στην άκρη για να την ενημερώσει για το τι θα συνέβαινε στη ζωή της όταν μεγάλωνε, ήταν ένα απόγευμα του Ιανουαρίου που χιόνιζε πολύ. Η πόρτα του γραφείου έμεινε κλειδωμένη για δύο ώρες. Ο Στέφανος τότε ήταν οκτώ με εννέα χρονών.

Το σπίτι ήταν δίπλα σε μια εκκλησία. Οι τοίχοι τους συνόρευαν ακριβώς με το ιερό και ο Στέφανος θυμάται πως είχε ακουμπήσει το αυτί πολλές φορές, το βράδυ, στον σοβά πεπεισμένος πως ο Χριστός, από την άλλη πλευρά, κουνιόνταν μερικά βήματα μακριά από αυτόν. Στην πραγματικότητα ήταν ο ιερέας που είχε ξυπνήσει στην καρδιά της νύχτας γιατί υπέφερε από καούρες στο στομάχι, όπως έπειτα αφηγούνταν κάθε πρωί στη μητέρα του, συναντώντας τη στις σκάλες της εισόδου. Ο ιερέας δε μιλούσε ποτέ για τον Θεό, για τους Αγίους ή για τη θρησκεία, τον ενδιέφεραν τα μικροπράγματα, και περισσότερο απ' όλα τον ενδιέφερε να μιλά για φαγητά, ωράρια, για την ούρηση, για κενώσεις, για προβλήματα πίεσης. Το σώμα του ήταν ένα μυστήριο που προφανώς τον γοήτευε πολύ περισσότερο από τον μυστικισμό και τη θεολογία. Μερικά χρόνια αργότερα, όταν ο ιερέας πέθανε, ο Στέφανος έμεινε επί μακρόν δίπλα από το ανοιχτό του φέρετρο, για να θαυμάσει την παχιά σάρκα γαλήνια τοποθετημένη πάνω σε μαξιλάρια κόκκινου σατέν. Φαντάστηκε όλο το φαγητό που για δεκαετίες, τη μια μέρα μετά την άλλη, μπαίνοντας από το στόμα είχε διασχίσει εκείνα τα μέτρα του εντέρου προκαλώντας καούρες, κράμπες, πορδές και τελικά μετατρέπονταν σε σκατά. Ούτε ένας άνθρωπος του Θεού δεν μπορούσε να ξεφύγει από τους γήινους νόμους και ο Στέφανος το είχε σκάσει τρέχοντας από την σκοτεινή εκκλησία όπου ξεκινούσε η νεκρώσιμη τελετή για να πάει να παίξει μπάλα στην παραλία μαζί με τα άλλα παιδιά. Το βράδυ θα τις έτρωγες από τον πατέρα του, αλλά άξιζε τον κόπο, δύο ώρες χαράς για δύο ξυλιές: ήταν ένα λογικό αντάλλαγμα.

Η εκκλησία ήταν άσπρη ενώ όλο το υπόλοιπο της πόλης ήταν κόκκινο, ένα χρώμα

καμένης γης που έκανε να μπερδεύονται τείχη και βουνά. Είχε χτιστεί το '600 στα χαλάσματα ενός μοναστηριού του '200 και είχε μια μακάβρια ιστορία. Διηγούνταν ότι σε χρόνους μακρινούς ένας μουσουλμάνος είχε ένα σπίτι που συνόρευε με τους τείχους της Παναγίας της Χρυσ αφίτισσας, και καθώς το σπίτι ήταν μικρό και ο άντρας είχε ανάγκη από ένα δωμάτιο για μπάνιο με μια πισίνα και μια σάουνα, αποφάσισε να γκρεμίσει έναν τοίχο για να πάρει τον χώρο που του χρειαζόταν. Λίγο καιρό αργότερα όμως, τα παιδιά αυτού του άντρα άρχισαν να πνίγονται μέσα στην πισίνα, το ένα μετά το άλλο, μέχρι που ο μουσουλμάνος έμεινε χωρίς παιδιά. Μια μέρα ενώ έκανε το καθημερινό του μπάνιο, ξαφνικά ο άντρας αντιλήφθηκε μια γυναίκα που πλησίαζε προς την πισίνα. Ήταν πάρα πολύ ψηλή, ντυμένη στα γαλάζια, με το πρόσωπο καλυμμένο. Ο άντρας το έσκασε γυμνός, έτρεξε στο σπίτι και κάλεσε τη γυναίκα του να τον ακολουθήσει. Από τότε κανένας δεν έζησε ποτέ ξανά σε εκείνο το σπίτι και κανείς δεν τόλμησε ποτέ ούτε να κατοικήσει κοντά στην εκκλησία. Κάθε Σάββατο, έπειτα από αυτό το περιστατικό, οι μουσουλμάνοι Τούρκοι που έμεναν στη συνοικία βιάζονταν να κάψουν λιβάνια προς τιμήν της Παναγίας της Παρθένου και όταν προσέφεραν ασήμι και χρυσό στην ιερή εικόνα θεραπεύονταν από κάθε κακό. Έτσι λεγόταν.

Έτσι το σπίτι στο οποίο ζούσαν από τότε που γεννήθηκαν είχε καταπιεί τα κόκαλα πολλών παιδιών: έπρεπε να είναι προσεκτικοί, διαφορετικά θα προσπαθούσε να καταπιεί και τα δικά τους.

Όταν πήγαινε για ύπνο, το βράδυ, κάθε βράδυ, ο Στέφανος άκουγε και ξανά άκουγε χωρίς ποτέ να κουράζεται εκείνη την ιστορία από την τρυφερή φωνή της αδερφής του Εύας. Ήθελε τις συγκλονιστικές λεπτομέρειες, εκείνες που τον έκαναν να φοβάται περισσότερο: η γυναίκα ντυμένη στα γαλάζια που εμφανιζόταν ξαφνικά, το πανέμορφο και σοβαρό πρόσωπο και τα χέρια κάτασπρα τοποθετημένα μπροστά στο στήθος. Ήταν μια παράξενη εικόνα της Παναγίας, πολύ διαφορετική από εκείνη στην οποία είχαν συνηθίσει.

Οι ιστορίες, όπως τις αφηγούνται οι μεγάλοι, δεν είναι ποτέ αληθινές: υπάρχει πάντα ένα ψέμα, ή ίσως μια σκιά, μια τρύπα, ένα κενό που οι μεγάλοι γεμίζουν ή διώχνουν, πρώτα όχι για να σώσουν τα παιδιά -όπως λένε, ψευδόμενοι, πως είναι υποχρεωμένοι να κάνουν- αλλά για τους ίδιους. Γιατί δε θέλουν να δουν, γιατί φοβούνται.

Αλλά αυτά, αυτά τα ήξερα όλα πάρα πολύ καλά: η γυναίκα με τα γαλάζια ήταν σκληρή γιατί τον μοναχογιό της τής τον είχαν αρπάξει κι αυτή δεν μπορούσε να συγχωρήσει. Θα εκδικούνταν αιωνίως, έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικοί.

Πέρα από το σπίτι, είχαν τη γη. Κι αυτός από παιδί πίστευε ότι επρόκειτο για ολόκληρη τη γη, κυριολεκτικά. Ήταν εκτάσεις και εκτάσεις χωραφιών, και φυσικά πετρωμάτων και φρύγανων, αλλά ήταν ένα αχανές βασίλειο, αμέτρητο. Ήταν πλούσιοι κι αυτός αισθανόταν ακόμα πιο πλούσιος. Η γη ήταν δική τους προς κάθε κατεύθυνση, μέχρι εκεί που έφτανε το βλέμμα, μόνο η θάλασσα δεν ήταν, γιατί η θάλασσα δεν είναι ποτέ κανενός.

Ο πατέρας του μόλις που ήξερε να διαβάζει και να γράφει, αλλά το χρήμα εγγυόταν αυτό που τους ήταν αναγκαίο. Τη δύναμη την έδινε η γη και τα χρήματα, όχι η γνώση. Ήταν φοβερό, ο πατέρας του, και ο Στέφανος ήταν πεπεισμένος πως δεν είχε αγαπήσει ποτέ άλλον από τον ίδιο του τον εαυτό. Ούτε τη γη του αγαπούσε πραγματικά, γιατί γι' αυτόν ήταν σύμβολο κάτι άλλου: δεν τον ενδιέφεραν τα αμπέλια, τα μυρμήγκια, οι μέλισσες, τα σύκα, οι σωροί κόκκινου χώματος, οι καρποί που οι ιδιοκτησίες του τού χάριζαν κάθε εποχή. Του άρεσε να ξέρει πως όλα ήταν δικά του. Αλλά για να είσαι ο ευτυχημένος ιδιοκτήτης κάποιου πράγματος πρέπει να ξέρεις να το αγαπάς. Διαφορετικά, ο δεσμός θα είναι φτιαγμένος από μίσος και θα σου φέρει ατυχία. Κι όντως κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, η αγροτική μεταρρύθμιση που έγινε στις ελεγχόμενες περιοχές από τον φιλελεύθερο Κρητικό Ελευθέριο Βενιζέλο διέλυσε τα μεγάλα κτήματα, και τους πήρε σχεδόν τα πάντα.

Ο Στέφανος πάντα άκουγε να λένε πως ήταν ο έρωτας, ή η έλλειψή του, που κάνει τον κόσμο να τρελαίνεται. Αντιθέτως αυτός πειθόταν ολοένα και περισσότερο πως ήταν το χρήμα η τάφος των Μαριανών, η άβυσσος που καταπίνει τα πάντα. Ο έρωτας και το χρήμα είχαν ένα πράγμα κοινό: ήταν κυρίαρχη σκέψη και αλυσίδα, σε ανάγκαζαν να μείνεις εκεί όπου ίσως δεν ήθελες, έδειχναν φανερά πως όλα ήταν ένα αντάλλαγμα, όλα είχαν μια τιμή.

Έτσι όπως χτίζει τείχη, το χρήμα ξέρει να τα γκρεμίζει.

Και η οικονομική ζημιά είχε καταστρέψει την οικογένειά του: η εξαφάνιση της

κληρονομιάς, το χάσιμο της εργασίας, της γης, κυρίως του σπιτιού. Το σπίτι είναι η καρδιά των ανθρωπίνων όντων. Μέσα στο σπίτι γεννηθήκαμε και μεγαλώσαμε, οι τοίχοι του μας δίδαξαν την απόσταση μεταξύ ημών και του κόσμου, μας κράτησαν όρθιους όταν μαθαίναμε να περπατάμε. Από τη μια μέρα στην άλλη τα χέρια ξαναβρίσκονται γραπωμένα από τον άνεμο και μαζί με το σπίτι καταρρέουν και αυτά.

Ο ανοιχτός χώρος είναι ένα ανυπόφορο άπειρο.

Το βλέμμα των άλλων μια συνεχής καταδίκη.

Απο παιδί δεν μπορείς να σώσεις την οικογένειά σου.

Μπορείς μόνο να ζήσεις τη ζωή που σου δόθηκε και που δεν συμπεριλαμβάνει πλέον τη μητέρα σου, το σπίτι σου, τον κήπο σου, τη γη σου, αλλά τη συντροφιά ενός θείου κατσούφη που σε δέχεται στο πέτρινο σπίτι του στην κορυφή ενός σκοπέλου από την οποία χρειάζονται δύο ώρες περπάτημα μέχρι να φτάσεις στο σχολείο.

Όταν μπορέσεις, θα το σκάσεις, και είναι αυτή η σκέψη που σε κρατάει στη ζωή.

Αλλά ο Στέφανος δεν μπόρεσε ούτε να το σκάσει: αρρώστησε από φυματίωση και ήταν η ασθένεια που αποφάσισε γι' αυτόν,

Ακόμα μια μπουκιά εγκεφάλου, πάρα πολύ γλυκό αυτό, και τελείωσε να καταπίνει την αδερφή του, τα μαλλιά της σύννεφο μελανιού που δεν είχαν γνωρίσει ποτέ χτένα, αλλά μόνο το χάδι των ακροδαχτύλων και του ανέμου. Ακόμα και από μικρή, όταν κάποιος δοκίμαζε να πλησιάσει το κεφάλι της με μια βούρτσα, η Ευανθία άρχιζε να ουρλιάζει. Φοβόταν πως θα πονέσει, αλλά κυρίως φοβόταν πως θα της έπεφταν όλα τα μαλλιά και πως θα έμενε φαλακρή όπως η γιαγιά η Μανταλένα, που πέθανε πολύ μεγάλη, από μια μυστηριώδη αρρώστια που της είχε φάει όλα τα μαλλιά και τα βλέφαρα και την είχε αφήσει με γυμνό κεφάλι. Η γιαγιά κρύωνε πάντα στο κεφάλι γιατί ήταν πεθαμένη τον χειμώνα και κάθε πρωί η μαμά της τύλιγε γύρω από το κεφάλι έναν νέο κεφαλόδεσμο από μαλακό μαλλί που σταματούσε στο μέτωπο ή στον έναν κρόταφο με μια μικρή σμαραγδένια καρφίτσα. Στο κεφάλι υπάρχουν όλα όσα αξίζουν, το ήξερε ήδη από μικρή, η Εύα. Όλα όσα μας χρειάζονται. Έπειτα ο πατέρας της την ανάγκασε να παντρευτεί, είχε φτάσει η στιγμή, δεν υπήρχε κάτι άλλο να κάνει, και ο άντρας ήταν ψηλός, γέρος, και

φυσικά πολύ νέος.

Η Ευανθία βγήκε από το σπίτι ένα πρωί του Οκτώβρη, με τα συννεφένια μαλλιά μαζεμένα πίσω με ένα cloche από βιολετί ύφασμα. Είχε μια μικρή βαλίτσα γιατί όλα όσα θα της χρειαζόνταν, από εκεί και πέρα, θα της το έπαιρνε ο σύζυγος. Πήγαινε μακριά και ο Στέφανος δεν ήξερε αν θα την ξανάβλεπε. Όπως τη μητέρα της. Τη μητέρα τους. Μια ακόμα νύφη-παιδί, ακόμα μια μάρτυρας που θυσιάστηκε στον βωμό του Θεού, της οικογένειας, της εμετικής, ψεύτικης ευπρέπειας. Αλλά η μήτρα και τα ωάρια της αρνήθηκαν να συνεργαστούν στην πραγματοποίηση του αρσενικού σχεδίου: Θεός, πατέρας, σύζυγος, η Αγία Τριάδα από την οποία η γυναίκα δεν ξεφεύγει. Η Εύα βρήκε τον τρόπο να μπλοκάρει για χρόνια την αναπαραγωγική της μηχανή, έπειτα το σώμα την πρόδωσε και έφτασε ένα παιδί. Δεν ήταν καρπός του γάμου της, κι αυτό ήταν προφανές αμέσως καθώς το παιδί είχε το δέρμα σοκολατί όπως οι σκλάβοι που ζούσαν στα κτήματα και που είχαν αποδειχτεί περισσότερο όμοιοι με την Εύα από όσο δεν ήταν οι λευκοί Αμερικανοί. Μαζί με το μπάσταρδο παιδί, η αδερφή του κατέβηκε από το πλοίο που τη μετέφερε σε ένα σπίτι φάντασμα, και όταν τα πόδια της ακούμπησαν γη, τρελάθηκε ολότελα.

Ο Στέφανος θυμόταν τα γράμματα που του είχε γράψει όταν ήταν μακριά, θυμόταν τις στεγνές λέξεις με τις οποίες αφηγούνταν τα βαριά χέρια του αφέντη, τη μοναξιά της κάθε μέρας σε ένα σπίτι πολύ σκοτεινό, το κρύο των χειμώνων, το χιόνι, τη manía της βροχής και το παράδοξο του να ζεις σε έναν τόπο όπου κανείς δε μιλάει τη γλώσσα σου. Είχε πάρει μια γάτα, την έβλεπε να ζευγαρώνει μέσα στους θάμνους, άκουγε τα θυμωμένα ουρλιαχτά ενώ ο αρσενικός την πίεζε στο έδαφος και της δάγκωνε τον σβέρκο. Η Ευανθία ήθελε να τη σώσει, αλλά η φύση των γατιών δεν είναι εκείνη των ανθρώπινων όντων και η επιλογή των γατιών θα είναι πάντα η επιλογή της φύσης. Έτσι, δεχόταν στην αγκαλιά της κάθε φουρνιά νέων γατιών, άφηνε η μητέρα να τα θηλάσει για λίγες μέρες, έπειτα τα σκότωνε, πνίγοντας τα σε έναν κουβά.

"Τα χέρια μου είναι λερωμένα με αίμα, -έγραφε. - Είμαι δολοφόνος. Ο θάνατος των γατιών με γεμίζει με χαρά, ενώ τα σκοτώνω είναι ευτυχισμένη, ενώ τα σκοτώνω εγώ έχω δίκιο, έχω τη δύναμη να δέχομαι τη ζωή και να δίνω τον θάνατο. Αποφασίζω το πιο σημαντικό πράγμα για όλες, εγώ!, που για εμένα δεν μπόρεσα να αποφασίσω ποτέ

τίποτα. Εκτός από το να αγαπώ άντρες με σοκολατί δέρμα στο σκοτάδι της νύχτας, μέσα στα χωράφια, ενώ ο άντρας μου κοιμάται. Κι αυτός πηδάει τις νέγρες, εγώ το γνωρίζω. Και όσο πιο μικρές είναι, τόσο περισσότερο του αρέσουν. Αλλά αυτός μπορεί να το κάνει, γιατί είναι άντρας και στους άντρες επιτρέπεται κάθε βίτσιο".

Ο άντρας την είχε διώξει, την είχε ξαναβάλει σε ένα πλοίο με εκείνο το σκούρο και μικροσκοπικό μωρό από το οποίο η Εύα ούρλιαζε πως δε θέλει να χωριστεί, κι όταν το πλοίο σάλπαρε την είχε ήδη ξεχάσει, κι αυτή αυτόν. Το μπάσταρδο, που η Ευανθία θα ήθελε να ονομάσει Άγγελο, είχε ένα έγγραφο στο οποίο γραφόταν ότι ονομαζόταν Γιάννης Ν. Ν. και ότι είχε γεννηθεί στην Ατλάντα στις 6 Αυγούστου του 1936. Η Εύα είχε κλειστεί στο ψυχιατρείο, το παιδί είχε γίνει δεκτό από ένα θρησκευτικό ίδρυμα για ορφανά κι έπειτα κάποιος το πήρε.

Όταν ο Στέφανος δοκίμασε να το ψάξει δεν βρήκε ίχνος του ούτε στα αρχεία του ινστιτούτου ούτε σε κανένα άλλο μέρος.

Ίσως είχε πεθάνει. Ή, σε κάποιο μέρος, το παιδί της Εύας είχε γίνει ένας άντρας ορφανός από πατέρα και μητέρα, ένας άντρας χωρίς αναμνήσεις και ιστορία, χωρίς κληρονομιά, χωρίς γη, χωρίς ονόματα να επαναλαμβάνει τη νύχτα, στο σκοτάδι, όταν δεν κατάφερνε να κοιμηθεί.

Ίσως, παρά το χρώμα του δέρματός του, να ήταν πιο ελεύθερο από αυτόν.

Μια τελευταία κουταλιά μυαλού, μια τελευταία strappo μέσα στο κουτί του κρανίου και ιδού που ξεκολλά ο πατέρας του. Διπλωμένος σε μια καρέκλα, το παντελόνι βρεγμένο με κάτουρο και σκατά, ακόμα εκεί να μετρά και να ξαναμετρά στα δέκα δάχτυλα την κληρονομιά που το κράτος του είχε κλέψει, αφήνοντάς τον έτσι, στην ψάθα και στην πείνα. Τέλος τα αμπέλια, τα χωράφια, τα σπίτια, μόνο ένα υπόγειο υγρό που το επισκέπτονταν ποντίκια, με ένα ντιβάνι σιδερένιο και ένα στρώμα γεμάτο ψίλους όπου κοιμόνταν δύο: ο πατέρας και μια σκύλα με πεσμένα βυζιά ονόματος Τεό. Πατέρας τρελός, σκύλα αγριεμένη.

Και ωστόσο ο Στέφανος, ένα αγόρι με πνεύμονες που έβγαζαν αίμα. Για τρία χρόνια

έμεινε κλεισμένος σε ένα σανατόριο που ονομάζεται Σωτηρία, λύτρωση, κι εκεί ανακαλύπτει τον μαρξιστικό κομμουνισμό χάρη σε έναν άντρα που τον λένε Βασίλη και πώς γράφονται πραγματικά ποιήματα από μια πανύψηλη μελαχρινή γυναίκα που θα μπορούσε να είναι μητέρα του αλλά δεν είναι.

Στα δεκαεφτά σου χρόνια κάποιες φορές είσαι ακόμα παιδί και τα παιδιά δε σώζουν κανέναν. Μπορεί μόνο να ακούσει μέσα στο κεφάλι, τη νύχτα, το κλάμα του πατέρα του και της αδερφής του, τώρα πια χωρισμένοι και χαμένος ο ένας από τον άλλο σε διαφορετικά περίπτερα του ίδιου ψυχιατρείου. Χαμένοι, πνιγμένοι, και εν τέλει νεκροί. Καταβροχθισμένοι, και ξεχασμένοι.